

TAMPEREEN YLIOPISTO

Marja-Kristiina Vainela

ÄITI-ROOMAN MORAALINKANTAJAT

Historioitsija Titus Liviuksen kuvaamat naiset kriisitilanteissa
ja legendojen kirjallinen konteksti

Yleisen historian pro gradu –tutkielma

Tampere 2004

Tampereen yliopisto

Historiatieteen laitos

VAINELA MARJA-KRISTIINA: Äiti-Rooman moraalinkantajat. Historioitsija Titus Liviuksen kuvaamat naiset kriisitilanteissa ja legendojen kirjallinen konteksti.

Pro gradu –tutkielma, 89 s.

Yleinen historia

Syyskuu 2004

Tässä työssä tutkitaan tapaa, jolla roomalainen, ajanlaskumme alun aikoihin elänyt historioitsija Titus Livius kuvasi kriisitilanteissa olevia naisia sekä hänen välittämiensä vanhojen roomalaisten legendojen ja historiallisten tapahtumien kirjallista kontekstia. Jo omana aikanaan arvostetussa asemassa ollut Livius laati suuren, 142-osaisen historiankirjasarjansa *Ab Urbe Condita* tietoisena moralistisessa ja patrioottisessa hengessä, ja tässä työssä tarkastellaan, käyttikö hän omien kirjallisten päämääriensä tavoittelussa myös naiskuvauksia.

Liviuksella on suuri viehtymys keskittyä historiankirjoituksessaan Rooman menneisyyden dramaattisimpiin kohtiin, kriiseihin, joiden hän korostaa olevan erityisen merkityksellisiä Rooman valtiollisen kehityksen ja menestyksen kannalta. Tällöin hän painottaa usein sururiittejä ja muita toimia, joita naiset ja varsinkin roomalaiset matroonat esittivät yleisissä kriisitilanteissa. Antiikin ajan roomalaisten naisten on yleensä ajateltu olleen varsin sivussa julkisesta elämästä, vaikka ilmeisesti ainakin heidän sururituuaalinsa herättivät laajaa yleistä huomiota päätellen siitä, että lainlaatijat olivat kovin kiinnostuneita asiasta. Silti roomalaisten naisten julkista surua ja sururituuaalien merkitystä suhteessa esimerkiksi kulttuuriin on tutkittu kovin vähän. Minkälaisen painoarvon Livius antoi kirjoissaan naisten sururituuaaleille ja käyttäytymiselle legendaarisen alku-Rooman kriiseissä? Oliko niillä hänen mielestään mitään vaikutusta tapahtumien kulkuun?

Työni analyysiosaa varten olen käynyt läpi kaikki Liviuksen säilyneet kuvaukset naisista kriisitilanteissa, luokitellut ne ja valinnut niistä keskeisimmät. Olen vertaillut kuvauksia myös kahden muun, suunnilleen Liviuksen aikalaisina eläneen historioitsijan, Dionysios Halikarnassolaisen ja Plutarkhoksen teksteihin, sillä myös heiltä löytyy joitain kuvauksia samoista legendoista, joista Livius kertoo. Tällä tavalla erottuvat juuri Liviukseksi tyypilliset painotukset, roomalaisten korkea moraalit ja hyveet, joiden merkitystä hän korostaa välittäessään aikalaisilleen ja jälkipolville kertomuksia Rooman menneisyydestä.

Varsinkin vanhimmissa roomalaisissa legendoissa merkittäviin poliittisiin muutoksiin päädytään Liviuksen kuvaamana usein ainakin välillisesti naisten toiminnan kautta. Naiset eivät voi osallistua suoraan varsinaiseen sotimiseen ja poliittiseen päätöksentekoon, mutta Livius esittää heidän edesottamuksensa erityisesti kriisitilanteissa usein aktivaattorina tai eräänlaisena viimeisenä pisarana, jonka vaikutuksesta Roomassa ryhdytään suuriinkin valtiollisiin operaatioihin ja uudistuksiin. Naiset eivät vaikuta erityisen alistetuilta, vaan heillä on Liviuksen kuvauksissa kykyä, halua ja varallisuuttakin vaikuttaa aktiivisesti merkittävien tapahtumien kulkuun. Erityisen suuri painoarvo tärkeissä ja dramaattisissa tilanteissa oli matroonien julkisilla, rituaalisilla surunosituksilla. Naiset saattoivat vaikuttaa myös uhrautumalla eri tavoin isänmaansa ja koko naissukupuolen sekä samalla koko Äiti-Rooman kunniaan symboloivien siveytensä varjelemisen puolesta.

Pohjimmiltaan tässä työssä kyse on siitä, mitä Livius yritti tuoda kriisitilanteissa esiintyvien, sururituuaaleja esittävien naisten kautta esille Rooman menneisyydestä, omasta ajastaan sekä roomalaisuudesta itsestään. Johtopäätöksenä on, että kuvaukset suru- ja kriisitilanteissa olevista naisista ovat Liviukselle aivan olennaisia hänen sanomansa kannalta, sillä hän asettaa naiset ja erityisesti matroonat koko Rooman moraalinkantajiksi. Liviuksen teksteissä ei ole juuri kohtaa, jossa naiset eivät esiintyisi kriisitilanteiden yhteydessä ainakin sivulauseessa. Usein he ovat tapahtumien kulun kannalta merkittävämmässäkin roolissa, tai ainakin tehostamassa huutomerkin lailla tilanteen tärkeyttä. Livius suorastaan tarvitsee naisia symboloimaan jotain draaman kannalta oleellista asiaa, suurta moralisoivaa latausta, jolla hän tähtää Rooman mahtavuuden ja hyvinvoinnin vahvistamiseen.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	2
2. KRIISI, SURU JA NAISET ANTIIKIN ROOMASSA	7
2.1. Naisten julkinen suru kriisin merkinä.....	7
2.2. Matroonien kultin suhde yhteisön hyvinvointiin.....	10
2.3. Surunosoitusten sosiaalinen merkitys ja symbolit.....	12
2.4. Sururituaalit viranomaisten silmätikkuna.....	15
3. LIVIUS HISTORIANKIRJOITAJANA	20
3.1. Pyyteetön moralisti.....	20
3.2. Tutkijoiden fokuksessa.....	23
3.3. Liviuksen lähdekirjallisuus.....	28
3.4. Oman aikansa tulkki.....	32
3.5. Samat teemat, kaksi toteutustapaa.....	35
3.6. Dionysios Halikarnassolainen ja Plutarkhos vertailukohteina.....	39
4. LIVIUKSEN KUVAAMAT NAISET KRIISITILANTEISSA	42
4.1. Surevat naiset	43
4.1.1. Tunteidenosoitus isänmaan puolesta	44
4.1.2. Suru yksityisenä kunnianosoituksena	47
4.1.3. Suru mielenosoituksena.....	48
4.2. Uhrautuvat naiset	51
4.2.1. Veren puhtauden puolustajat	52
4.2.2. Isänmaan pelastajat	56
4.2.3. Lahjoitusten tekijät.....	66
4.3. Varoittavana esimerkkinä olevat naiset.....	70
4.4. Omia oikeuksiaan puolustamaan nousevat naiset	73
5. KRIISITILANTEIDEN VAA'ANKIELET	79
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	85

1. JOHDANTO

Tasavallan ajan lopun Rooman valtakunta eli pysyvän kriisin partaalla. Melkein aina oli menossa joko sisäpoliittinen kriisi, sota muiden valtioiden kanssa tai luonnonkatastrofi.¹ Pienen hengähdystauon jatkuvien sotien piinaamalle kansalle toi keisari Augustuksen valtaantulo 29 eKr. Rauhan alkamista symboloi Januksen temppelin porttien sulkeminen pitkästä aikaa – portit kun olivat auki aina silloin, kun valtakunnassa sodittiin².

Augustuksen aikalainen, historioitsija Titus Livius³ aloitti jo nuorena miehenä elämäntyönsä, eli valtavan, 142-osaisen *Ab Urbe Condita* –historiankirjasarjan kirjoittamisen. Monen aikalaisensa tavoin Livius oli väsynyt valtakunnan jatkuviin levottomuuksiin, ja kirjoillaan hän halusi omalta osaltaan vahvistaa suuresti rakastamansa kotimaansa Rooman rauhaa ja stabiili- teettia. Liviuksen teoksessa on vahva patrioottinen ja moralistinen ote, ja hyvän kertojan ta- voin hän keskittyy mielellään Rooman menneisyyden dramaattisimpiin, historiallisia käänne- kohtia merkitseviin tapahtumiin. Erityisesti kriisitilannekuvauksiinsa Livius onnistuu sisällyttämään vahvan ideologisen latauksen, jolla on hänen kuvaamanaan tärkeä merkitys Rooman poliittisessä kehityksessä.

Livius on keskeinen, Dionysios Halikarnassolaisen ohella tunnetuin sekä laajimmin varhais- ja erityisesti tasavallan ajan Rooman historiasta kertova auktori, jonka tekstejä on yleensäkin vielä olemassa – suuri osa Rooman tasavallan aikaa kuvaavista teksteistä on nimittäin tuhou- tunut. Hänen tekstinsä ovat siksi muokanneet vahvasti myös meidän käsitystämme Rooman varhaishistoriasta ja roomalaisuudesta itsestään. Livius oli myös jo omana aikanaan merkittävä, tunnustettu ja ainakin sivistyneistön piirissä laajasti luettu kirjoittaja. Hänellä arvellaan olleen suuri vaikutus aikalaisiinsa, mikä tekee hänestä entistä mielekkäämmän tutkimuskohteen vielä nykyäänkin.⁴

¹ Davies, 182.

² Liv. I.19.2. Livius rinnasti Augustuksen myyttisen alku-Rooman hurskaaseen kuninkaaseen Numa Pompiliukseen, joka legendan mukaan alunperin rakensi Januksen temppelin. Livius kertoo temppelin olleen kiinni Numan jälkeen vain kaksi kertaa. Toista kertaa hän oli itsekin todistamassa, kun Augustus oli saanut aikaan ”rauhan maalla ja merellä”.

³ Liviuksen tarkasta elinajasta ollaan kahta mieltä. Joidenkin tutkijoiden mukaan hän eli 64 eKr.-12 jKr., toisten mielestä taas 59 eKr.-17 jKr.

⁴ Chaplin, 13.

Tutkin pro gradu –työssäni Titus Liviuksen tekstejä ja erityisesti hänen tapaansa kuvata naisia kriisitilanteissa, sillä vaikka Liviuksen tekstit ovatkin kiinnostaneet tutkijoita, hänen naiskuvaansa on tutkittu hämmästyttävän vähän. Eräät seikan huomioineet tutkijat tosin väittävät, ettei naisilla edes ole sen suurempaa merkitystä Liviuksen teksteissä.⁵

Naisten merkitystä Liviuksen historiankirjoituksessa korostaa kuitenkin muun muassa hänen edellä mainittu viehtymyksensä keskittyä kuvaamaan dramaattisia tilanteita. Ajan kirjalliseen traditioon kuului nimittäin sisällyttää kertomuksiin kriisitilanteista kuvauksia surevista naisista: jo antiikin kreikkalaisilla historioitsijoilla oli ollut tapana marssittaa naiset esille, kun kaupunki oli kriisissä. Topos periytyi Roomaan, joten matroonien julkinen suru oli historiankirjoituksen mukaan säännönmukainen näky muun muassa Rooman tappioiden jälkeen.⁶

Hautarelieffien ja eri auktorien tekstien perusteella voimme päätellä, että juuri naisten tehtävänä oli toimia antiikin Roomassa sururiittien esittäjinä julkisissa surutilanteissa, kuten suurissa hautajaisissa. Useat Liviuksen kuvaamista kriiseistä olivat surutilanteita syvimmillään, ja hän kuvailee myös naisten läsnäoloa kyseisissä tilanteissa. Toki naiset mainitaan hänen teksteissään myös monien muidenkin merkittävien tapahtumien yhteydessä, ei pelkästään sururiittien yhteydessä.

Tarkoitukseni onkin selvittää, missä suhteessa Liviuksen kuvaukset kriisitilanteissa olevista naisista ja hänen tapansa kirjoittaa historiaa ovat keskenään. Livius laati historiankirjansa tietoisena moralistisessa ja patrioottisessa hengessä, ja haluankin tarkastella, minkälaisen roolin hän oli varannut naisille tässä prosessissa. Onko heillä minkäänlaista roolia? Pystyivätkö naiset Liviuksen mielestä vaikuttamaan Rooman valtakunnan kannalta merkittävien tapahtumien kulkuun, vai olivatko he Liviuksen mukaan sivussa silloin, kun miehet tekivät Rooman kannalta tärkeitä, historiallisia ratkaisuja?

Antiikin Roomaa on pidetty varsin patriarkaattisena yhteiskuntana, jossa naisille oli varattu lähinnä sivustakatsojan rooli. Naisten julkinen esilletulo oli ilmeisesti melko poikkeuksellista, ja siksi heidän voimakkaat sururituuaalinsa herättivät antiikin ajan lainlaatijoiden toistuvasta kiinnostuksesta asiaan päätellen suurta yhteiskunnallista huomiota. Roomalaisten naisten

⁵ Esim. Bauman, 11.

⁶ Hänninen 1999, 46.

surua suhteessa esimerkiksi kulttuuriin on kuitenkin tutkittu kovin vähän. Onkin siis kiinnostavaa tarkastella, minkälaisen painoarvon Livius antoi naisten käyttäytymiselle ja sururituaaleille Rooman valtakunnan historiassa ja erityisesti sen kriiseissä. Minkälaisena Liviuksen kuvaamat naiset näyttäytyvät verrattuna muiden auktorien kuvaamiin naisiin ja mitä se merkitsee?

Naisista puhuttaessa on muistettava, ettei antiikin Rooman yhteiskunnassa oikeastaan ollut olemassa pelkkää sukupuolijakoa naisiin ja miehiin, vaan sääty ja yhteiskuntaluokka jakoivat ihmiset ensisijaisesti omiksi ryhmikseen. Oli siis olemassa esimerkiksi omat ylä- ja alaluokan naisten ryhmänsä, eikä näillä ryhmillä ollut keskenään mitään muuta yhteistä kuin juuri sukupuoli.

Naisia kriisitilanteissa kuvatessaan Livius keskittyy erityisesti roomalaisiin matrooniin, jotka olivat naimisissa olevia, kunniallisia naisia, joilla oli oma perhe. Alunperin matroonat olivat patriisi- eli aatelisnaisia, mutta myöhemmin myös plebeijinaisista, siis alemman vapaan luokan edustajista, saatettiin käyttää tätä arvostavaa nimikettä. Tutkijapiireissä kuitenkin keskustellaan siitä, pitikö matroonan ehdottomasti olla myös äiti, vai oliko äitiydellä varsinaisesti mitään tekemistä asian kanssa.⁷

Antiikin ajan tekstien tutkimisessa ja tulkinnessa on omat erityishaasteensa. Esimerkiksi Liviukselta on säilynyt nykypäiviin saakka pääasiassa vain sellaisia tekstejä, jotka kertovat alku-Rooman varhaisista ajoista, eli aikakaudesta, jolloin hän ei vielä itse elänyt. Nykytutkimuksen kriteerein Liviusta ei siis voi pitää edes varsinaisena primäärilähteenä. Kuitenkin hän kertoo vuolaasti kyseisen aikakauden tapahtumista, vuolaammin, kuin ilmeisesti monet hänen käyttämänsä kirjallisista lähteistä. Voikin täydellä syyllä kysyä, mistä tämä lisämateriaali on peräisin.

Historiantutkimuksen optimistinen koulukunta esittää edellä mainittuun ilmiöön kahta toisiinsa täydentävää päävaihtoehtoa: antiikin auktorit, tässä tapauksessa Livius, ovat voineet hyödyntää perheiden sukupuussa, tarinoissa ja lauluissa säilynyttä suullista perimätietoa. Toinen vaihtoehto on ollut hyödyntää kirjallisia virallislähteitä, joita on saattanut säilyä varhaisista

⁷ Hänninen 2000, 55-56.

ajoista lähtien.⁸ Kummassakin vaihtoehdossa on omat ongelmansa, jotka eivät ole omiaan lisäämään auktorien tekstien luotettavuutta, mikäli ajattelee heidän tekstiensä kuvaavan menneisyyden autenttista todellisuutta.

Liviuksenkaan kohdalla ei voi välttyä siltä mielikuvalta, että kirjoittaja itse on hieman lisääntynyt tekstiinsä painotuksia ja ehkä yksityiskohtiakin, joiden hän on toivonut edistävän omia tarkoituksiaan toivotulla tavalla. Virheiden ja vääristelyjen osoittaminen on vaikeaa, sillä alkuperäislähteitä ei yleensä ole jäljellä, ja vertailevienkin kirjoitusten löytäminen on hankalaa. Arkeologisista lähteistä päätellen monet antiikin ajan tekstit sisältävät kuitenkin paljon kiistämättömiä tosiasioita, vaikka höysteenä voi olla myös sepitelmää.

Ei kuitenkaan voi väittää, että Livius ja muut roomalaiset historioitsijat olisivat tietoisesti vääristelleet menneisyyden tapahtumia teksteissään. Silloiset historioitsijat eivät vain ehkä kerta kaikkiaan ymmärtäneet lähteitään. Sitä paitsi he tuottivat tekstinsä tyystin toisenlaisista lähtökohdista ja täyttämään eri funktiota kuin meidän aikamme historian tutkijat. Antiikin ajan historioitsijat eivät pyrkineet tekemään varsinaista tiedettä, vaan he halusivat kertoa hyviä ja opettavaisia tarinoita.

Antiikin historian tutkijan lähdeongelmat ovat siis moninaiset. Tutkimukseen liittyy vaikeita kysymyksiä, jotka liittyvät muun muassa lähteiden luonteeseen ja luotettavuuteen. Tutkija tasapainoilee hetteikössä, sillä käytettävissä olevaa lähdemateriaalia voi halutessaan pitää joko satuna tai tieteellisenä faktana. Totuus lienee jossain välimaastossa: nykytutkijoiden käsityksen mukaan antiikin tekstejä ei kannata lukea täytenä, objektiivisena totuutena – niin kuin ei mitään muutakaan tekstiä –, mutta ei niitä kannata tyrmätä pelkäksi tarinoinniksikaan.

Liviuksen tekstejä lukemalla emme ehkä saa selville, mitä Roomassa todellisuudessa tapahtui tasavallan aikana tai varhaishistoriassa. Sen sijaan teksteistä heijastuu, miten Liviuksen kaltainen roomalainen yläluokan mies koki oman aikansa ja menneisyyden. Voimme pohtia, mitkä tekijät vaikuttivat hänen historiankäsitykseensä. Saamme kuvan siitä, minkälaisena hän halusi välittää varhais-Roman historian aikalaisilleen ja seuraaville sukupolville. Välitystyössään hän onnistui loistavasti, sillä hänen kertomuksensa jäivät elämään innoittaen

⁸ Cornell 10-12, 14.

lukijoita, historioitsijoita sekä kirjailijoita kautta vuosisatojen aina meidän päiviimme saakka. Samalla on jäänyt elämään Liviuksen luoma ideaali kuva roomalaisuudesta itsestään.

Kysymyksiä, joita mielestäni Liviuksen teksteille voi lähteinä asettaa, ovat sen tyyppisiä kuin minkälaisia olivat ihanneroomalaiset. Miten he käyttäytyivät suhteessa valtioon, sukuunsa, yhteisöönsä? Voi kysyä, mistä Liviuksen ja hänen aikalaistensa mielestä johtui Rooman mahtavuus. Mitkä tekijät uhkasivat Rooman vakautta, mistä ne johtuivat ja miten niitä voisi estää?

Tutkimuskohteenani ovat Liviuksen kuvaamat naiset surun ja kriisin hetkellä. Millaisia siis ovat ne suru- ja kriisitilanteet, eli mitkä ovat naisten ns. surunosoittamisen paikat? Tapa, jolla naiset voivat tai miten heidän kuuluu toimia kyseisissä tilanteissa, on kiinnostava seikka, samaten myös yhteisön suhtautuminen naisten toimintaan sekä niiden seuraamukset. Tarkoitukseni onkin pohtia, mitä Livius yrittää tuoda kriisitilanteissa olevien, sururiittejä esittävien naisten kautta esille Rooman menneisyydestä, omasta ajastaan sekä roomalaisuudesta itsestään. Tällä tavalla toivon lähestyväni Liviuksen tekstien syvintä sanomaa, ja samalla tarkastelen harvinaista tutkimusalaa.

2. KRIISI, SURU JA NAISET ANTIIKIN ROOMASSA

2.1. Naisten julkinen suru kriisin merkinä

Kriisitilanteissa esitettyyn suruun, ja nimenomaan naisten ilmaisemaan julkiseen suruun sisältyi paljon erilaisia ilmi- ja piilomerkityksiä antiikin ajan Roomassa. Suhtautuminen suruun oli hyvin erilaista kuin meidän kulttuurissamme: suru oli Keith Hopkinsin sanoin Roomassa ”kunnallistettu”⁹, se oli yhteiskunnallisesti institutionalisoitu ja ritualisoitu julkinen ilmiö, ja sen ilmaisu oli ensisijaisesti naisten tehtävä.

Esimerkiksi Liviuksella, Dionysios Halikarnassolaisella ja Plutarkhoksella kertomukset naisryhmien julkisista surunosoituksista ovat varsin tyypillisiä heidän kertoessaan Rooman varhaisesta tai tasavallan ajan historiasta. Kyseessä oli aina kriisi, poikkeustilanne, joko valtion ulkoinen tai sisäinen uhka. Kertomuksia surevista matroonista esiintyy antiikin Rooman kirjallisuudessa aina tasavallan alun ajoista Augustuksen valtakauden loppuun asti. Ilmiöllä oli siis ilmeisesti suuri painoarvo roomalaisessa yhteiskunnassa sekä myös kirjallisuudessa.¹⁰ Tultaessa keisariaikaan mieltään ja suruaan osoittavat naisryhmät kuitenkin vähitellen katoavat historiankirjoituksesta. On vaikea arvioida, tapahtuiko roomalaisten surutavoissa todellisuudessa tuolloin merkittäviä muutoksia, mutta ainakin kerronta muuttui. Julkisella surunosoitamisella ei ollut enää samaa poliittista painoarvoa kuin aiemmin.

Erityisesti Livius kertoi naisten julkisesta surusta myönteisesti ja jopa ihailen, mutta kaikki auktorit eivät olleet asiasta samaa mieltä. Esimerkiksi tasavallan ajan loppupuolella elänyt Sallustius näki asian tyystin toisin, sillä hän esitti muun muassa naisten julkiset rukoukset negatiivisessa sävyssä.¹¹

Roomalaisessa kulttuurissa surevat naiset olivat institutionalisoituneella tavalla osa rituaaleja, joita esitettiin kriisin hetkellä. Tietyt toimet kuuluivat tiettyihin siirtymäriitteihin, kuten hautajaisiin ja häihin, joissa kummassakin oli kyseessä lähteminen toiseen tilaan ja statukseen,

⁹ Hopkins, 254.

¹⁰ Loroux, 35.

¹¹ Sall. Cat. 52.29.

pelottavaankin sellaiseen.¹² Sururiittejä esitettiin myös esimerkiksi sodan ja ruton aikana. Näissä kaikissa tilanteissa naiset antiikin auktureiden mukaan kerääntyivät yhteen ja rukoilivat miehiä tai yleensä jumalia auki riivityin hiuksin itkien, kantaen ehkä mukana lapsiaan.¹³ Kuvauksista päätellen surunosoitukset olivat hyvin villin ja voimakkaan näköisiä tunneilmaisuja. Samalla julkinen sureminen oli kuitenkin rituaalinomaisuudessaan hyvin kontrolloitua ja säännönmukaista käyttäytymistä, ei mitä tahansa huutoa ja riehumista.

Erityisesti Liviuksella suru saattoi merkitä myös silkkaa moraalista kannanottoa tai kunnianosoitusta. Kun Livius haluaa painottaa, että joku edesmennyt oli huomattavan tärkeä ja kunnioitettu henkilö, hän kertoo naisten surreen kyseistä vainajaa pitkään tämän kuoleman jälkeen. Toisaalta jos esimerkiksi joku suvun jäsen oli syytteessä rikoksesta, sukulaiset esiintyivät surevina hankkiakseen myötätuntoa syytetylle.¹⁴

Itkeminen ja sureminen olivat antiikin maailmassa merkki ja symboli siitä, että siirryttiin arkipäivän tavallisista kuvioista kriisiin, uuteen ja poikkeavaan tilaan.¹⁵ Suremista voidaankin pitää historiallisesta perspektiivistä katsottuna ilmiönä, jolla on selvästi vaikutuksia sosiaaliseen ja poliittiseen elämään.¹⁶ Siksi se on kiinnittänyt kautta aikain myös viranomaisten huomion. Erityisesti naisten surulla, kyynelillä ja suruasuilla näytti olevan antiikin maailmassa suorastaan pelottavan mystinen mahti. Roomalaisessa legendassa suuri ja mahtava sotapäällikkökin kaatui matroonien kyynelien voimasta.¹⁷

Tutkijoiden mielestä naisten tehtäväksi on monessa kulttuurissa jäänyt toimia surijoina, ”tunteiden tulkkeina” suvunjatkamiskykynsä ansiosta. Sen vaikutuksesta naisten katsotaan saavuttavan jonkinlaisen ensikäden oikeuden lähestyä kuoleman valtakuntaa, koska kyky tekee heistä alttiimpia tuskan ja menetyksen kokemiselle kuin miehet ovat – näin naiset itsekin ajattelevat Kreikassa kenttätyötä tehneen Caraveli Chavesin mukaan. Naiset yhdistävät kärsimyksensä synnytykseen ja sitä kautta myös kuolemaan.¹⁸

¹² Sissa, 350.

¹³ Mustakallio 1999, 60.

¹⁴ Bauman, 85-86.

¹⁵ Scheid, 119.

¹⁶ Alexiou, 14.

¹⁷ Liv. II.40.10-11.

¹⁸ Caraveli Chaves, 146.

Monessa kulttuurissa naisilla arvellaan olevan syvempää, melkein pä sisäsyntyistä tietoa elämän ja kuoleman kysymyksistä, sillä naiset ovat usein keskeisessä asemassa kaikissa ihmiselämän käännekohtiin liittyvissä rituaaleissa. He ovat lapsenpäästäjiä, avioliitonvälittäjiä, häälaulujen laulajia, rituaalisia itkijöitä ja parantajia. Naiset eivät ole syntymän, avioliiton, sairauden ja kuoleman hetkellä vain tapahtumien objekteja vaan myös rituaalisen toiminnan subjekteja. Vaikka miehet hallitsevat julkista ja virallista valtaa, naiset dominoivat siirtymäriittien aikana, vaaranalaisina hetkinä, kriisessä. Aili Nenolan mukaan voidaankin sanoa, että tämä piirre kuuluu keskeisesti kaikkiin naiskulttuureihin.¹⁹

Useissa kulttuureissa havaitsee selvästi myös juuri hautajaisiin ja kuolemaan liittyvän dualismin: naiset hoitavat usein itse ruumiin, pesevät ja pukevut vainajan, kun taas miesten vastuulle jää julkinen puoli eli hautajaisten järjestelyt.²⁰ Taloudelliset ja sosiaaliset muutokset todentavat rituaalit ovat siis miesten vastuulla, mutta naiset ovat surijoita, jotka eri tavoin ilmaisevat kuolemaan liittyviä tunne-elementtejä.

Naisten rooli itkijöinä ja ”pääsurijoina” on universaali ilmiö. Välimeren kulttuuripiirin lisäksi esimerkiksi Kiina, Balkanin alue, Espanja ja Vianan Karjala tunnetaan naisvaltaisista surukulttuureistaan.²¹ Monessa kulttuurissa vainajan omien surevien sukulaisnaisten taustatueksi palkataan myös ammatti-itkijöitä, jotka ovat naisia.²²

Suru ei ole mikään yhdenmukaisesti esitetty ilmiö, vaan sen ilmaisutavat vaihtelevat kulttuureittain. Rosenblatt, Walsh ja Jackson tutkivat lähes 80:n eri kulttuurin surunosoittamistapoja ja huomasivat, että naisilla oli kuitenkin aivan universaalisti taipumus – tai ehkä pikemminkin eri kulttuurit olivat tässä suhteessa varsin yhdenmukaisia – itkeä ja käyttäytyä kuoleman lähellä miehiä itsetuhoisemmin. Miehet osoittivat suruaan enemmän ulospäin suuntautuvan aggression ja vihan kautta, naiset käänsivät useammin negatiiviset tunteensa itseensä. Yksi selitys naisten voimakkaampaan surunilmaisuuon on se, että jonkun yhteisön jäsenen kuollessa naiset usein menettävät miehiä enemmän. Naisilla on voimakkaammat tunne- ja monasti

¹⁹ Nenola 1986, 54.

²⁰ Humpreys, 154.

²¹ Alexiou, 10.

²² Alexiou, 12.

myös silkat taloudelliset siteet kuolleeseen, he ovat olleet vainajasta riippuvaisempia kuin miehet.²³

Naisilla on usein jo valmiiksi alempi status, vähemmän kasvoja menetettäväksi kuin miehillä. Naisille on siis suotavampaa osoittaa surun aiheuttama voimakas tunnereaktio ja normaalista arjesta poikkeava käytös. Naiset eivät välttämättä tunne surua sen voimakkaammin kuin miehensä, mutta heidän sallitaan ilmaista sekä tuoda julki näkyvämmiin kaikkien kokeman, yhteisen menetyksen. Rosenblatt, Walsh ja Jackson vievät ajatusta vielä eteenpäin pohtimalla, että sama kaava ylemmän ja alemman statuksen ihmisistä pätee paitsi sukupuolten, myös eri yhteiskuntaryhmien välillä. Köyhä nainen on siis soveliaampi suremaan voimakkaasti kuin rikas rouva.²⁴

Jos tätä ajatusta soveltaa antiikin Rooman olosuhteisiin, voi ajatella, että matroonien suru oli huomattavan merkittävä, historiankirjoihinkin tallennettu ilmiö juuri tämän tausta-ajatuksen ansiosta; tilanteen täytyi olla todella paha, kun oikein hienot rouvatkin murtuivat suremaan julkisesti, voimakkaasti ja estoitta. Köyhien naisten suru oli niin mitätön ilmiö, ettei kukaan nähnyt siinä mitään kuvaamisen arvoista.

2.2. Matroonien kultin suhde yhteisön hyvinvointiin

Kuten monessa muussakin kulttuurissa, uskonto oli antiikin Roomassa naisten pääväylä tunteiden ilmaisemiseen, kanava, jonka yhteisökin hyväksyi – tosin erityisesti toisen puunilaisso-dan aikana naisia syytettiin välillä myös sopimattomasta uskonnollisesta käytöksestä.²⁵ Tutkija Nicole Boels-Janssenin mukaan roomalaisten naisten, ja erityisesti matroonien riitit eivät koskeneet pelkästään naisten elämänuutta, vaan heillä katsottiin olevan velvollisuus suojella kulteillaan koko kaupunkia. Roomalaiset matroonat muodostivat Boels-Janssenin mukaan suorastaan vaikutusvaltaisen kulttiyhteisön, joka kykeni toimimaan itsenäisesti.²⁶ Sururiitteihin osallistuminen ja tärkeä rooli niissä toi naisille lisäksi arvontoa, jota he halusivat itsekin pitää yllä.

²³ Rosenblatt, Walsh & Jackson, 24-26.

²⁴ Rosenblatt, Walsh & Jackson, 26-27.

²⁵ Esim. Liv. XXV.1.7.

²⁶ Boels-Janssen, 176.

Naisten uskonnollista panosta suorastaan tarvittiin Rooman kaltaisessa, jatkuvasti sotaa käyvässä yhteiskunnassa, sillä kun miehet taistelivat rintamalla, naiset rukoilivat heidän ja valtion puolesta tempeleissä. Kuten Marja-Leena Hänninen osuvasti huomauttaa, naimisissa olevat pienten lasten äidit olivat varmasti kaikkein luotettavampia ja asialleen hartaimmin omistautuneita jumalanpalvojia, jotka olivat myös aina paikalla Roomassa velvollisuuksiaan hoitamassa.²⁷

Monet roomalaisessa historiankirjoituksessa esiintyvistä, Liviuksenkin kuvaamista roomalaisista matroonista toimivat yhdessä toistensa kanssa, naisjoukkona. Tutkijat ovat päätelleet, että matroonilla on luultavasti todellakin ollut oma autonominen, kulttityyppinen yhteisönsä, jonka toiminnan merkitys ilmeni erityisesti kriisien aikana.²⁸ Matroonat tapasivat toisiaan Rooman uskontoelämään kuuluneissa tapahtumissa²⁹ ja näin ollen varmasti tunsivat toisensa, vaikka yleensä viettivätkin paljon aikaa kotosalla.

Silius Italicuksen kertomuksessa matroonat jopa kutsuivat joukkoaan nimellä *gens casta*, siiveä suku. He olivat tämän tarinan mukaan naisia, jotka palvoivat jumalatar Juno Reginaa ja olivat mielestensä arvoisia kyseiseen toimintaan syntyperänsä perusteella.³⁰ Boels-Janssen pääättelee, että matroonat muodostivat eräänlaisen naisten yhteisön, joka vartioi mustasukkaisesti omia mysteerejään.³¹ Matroonilla oli kyky ja mahdollisuus yhdistyä, tehdä kollektiivisia päätöksiä, mobilisoitua uskonnollisesti ja tuoda yhdessä julki mielipiteensä.³²

Yläluokan naisten kultilla lienee ollut Roomassa valtionkin tunnustama sijansa, eli heidän toimintansa oli integroitu viralliseen uskontokoneistoon.³³ Tämä käy ilmi siitä, että valtio suorastaan velvoitti matroonat hoitamaan tiettyjä uskonnollisia velvollisuuksia, kuten antamaan lahjoituksia. Tästä on hyvä esimerkki vuodelta 207 eKr, jolloin matroonilta vaadittiin yhteistä lahjaa Aventinuksen Juno Reginalle.³⁴

²⁷ Hänninen 1999, 49.

²⁸ Hänninen 1999, 48.

²⁹ Viittaus tästä mm. Dion.Hal.ant.VIII.40.3.

³⁰ Sil. 7.74-85. Juno oli jumalhahmona ideaali matroona ja näin ollen kaikkien matroonien suojelija. Kts. esim. Hänninen 2000, 36.

³¹ Boels-Janssen, 469.

³² Boels-Janssen, 471.

³³ Hänninen 1999, 48.

³⁴ Liv. XXVII.37.9-15.

Tavalliselle roomalaisnaiselle uskonnollinen aktiviteetti oli silti varsin harvinaista. Uskonnollisen kultin kontekstissa naiset saivat kuitenkin toimia hyväksyttävällä tavalla kodin ulkopuolella, vaikka muuten sellaista käyttäytymistä pidettiin uhkaavana. Laki ei estänyt naisia vaikuttamasta miesten hallitseamalla elämänalueella, mikäli toiminta tapahtui miesten valvonnassa.³⁵

Uskonnollisten seremonioiden merkitys kasvoi tasavallan ajan Roomassa, sillä ne muodostuivat rikkaille perheille väyläksi päästä osoittamaan vaurautta ja saada lisää arvostusta. Marja-Leena Hänninen arveleekin, että uskonnollisen aktiivisuuden kasvulla ja vaurauden julkisella esittelemisellä saattaa olla jokin yhteys. Uskonnolliset juhlat olivat tilaisuuksia, joissa myös kunnialliset naiset pääsivät esiintymään julkisesti ja näyttämään rikkauksiaan. Varsinkin toisen puunilaissodan aikana naiset herättivät julkisuudessa huomiota uudella tavalla, etenkin uskonnollisessa kontekstissa.³⁶

Hypoteesini on, että naisten näkyvyyden ja julkisen surun merkityksen kasvulla oli yhteys keskenään. Ilmiöt olivat kietoutuneet myös sukujen mahdin kasvuun ja erityisesti haluun esitellä karttunutta voimaa ja vaurautta. Naiset ylläpitivät sukujen arvoja, mutta siksi he olivat myös oivallinen kohde ja syntipukki niille, jotka halusivat vähentää sukujen arvovaltaa.

2.3. Surunosoitusten sosiaalinen merkitys ja symbolit

Yhteisön jäsenen kuolema on jälkeensäjääneille aina kriisin paikka, ja kriisi on sitä syvempi, mitä merkittävämmästä vainajasta on kyse. Roomalaiset mahtisuvut käänsivät kuolemantapaukset tavallaan myös edukseen, sillä hautajaisista muodostui väylä esitellä suvun mahtavuutta: haluttiin osoittaa suvun varakkuus ja tuoda julki vainajan ja tämän esi-isien merkittävyys. Näin vielä elossa olevien sukulaisten toivottiin saavan kunnioitusta osakseen.

Rooman aristokratia käyttikin huimia summia järjestääkseen mitä näyttävämpiä hautajaisia.³⁷ Mutta vaikka viranomaiset pyrkivätkin rajoittamaan suurinta hautajaistuhlailua, heistä moni

³⁵ Hänninen 1999, 48.

³⁶ Hänninen 1999, 51-52.

³⁷ Hopkins, 202-204.

syyllistyi siihen itsekin. Esimerkiksi keisari Augustus rakennutti itselleen valtavan mausoleumin jo kauan ennen kuolemaansa.³⁸

Roomalaiset hautajaiset ilmensivätkin erityisesti keisarinvallan aikana suurinta mahdollista julkisuutta ylhäisön piireissä, vaikka köyhät saatettiin hautaan yhtä vaatimattomasti ja hiljaisesti kuin aiemminkin. Roomalaiset uskoivat tietynlaiseen sielun kuolemattomuuteen³⁹, mutta vaikuttaa siltä, että komeat hautajaiset järjestettiin pikemminkin eloon jääneitä omaisia kuin vainajaa varten.

Surevat naiset ovat jo muinaisista ajoista asti olleet erottamaton osa hautajaiskulttuuria Välimeren alueella. Heidän ykköstehtävänsä tasavallan ja keisarinvallan ajan roomalaisissa hautajaisissa oli itkeminen ja valittaminen, jota tehostettiin suruvaatetuksella.⁴⁰ Rituaalinen itku alkoi heti vainajan kuoltua ja se jatkui koko hautajaisten ajan, kunnes viimeinenkin puhdistautumisriitti oli toimitettu loppuun. Surumusiikilla ja itkulla ilmaistiin, että perhe oli joutunut kuoleman saastuttamaan tilaan. Se oli tuona aikana *familia funesta*. Kyseisessä saastuneessa tilassa perhe eli pikemminkin lähempänä kuolemaa kuin elämää, eikä se voinut ottaa osaa yhteisön julkiseen toimintaan.⁴¹

Hautajaisissa perheen naisten oletettiin osoittavan voimakasta rituaalin säätelemää surua, mutta tasavallan ajan loppupuolella perheen naisten tueksi alettiin palkata myös ammattimaisia itkijänaisia. Heidän ”esinaisenaan” toimi *praefica*, jonka johdolla naisjoukko itki ja valitti rintojaan lyöden, hiukset valloillaan.⁴² Itku oli monestakin syystä tärkeää, mutta myös siksi, että ajateltiin, ettei vainaja heti kuoleman jälkeen tiedä, mihin on joutunut. Siksi jälkeenjääneillä oli velvollisuus ohjata tai neuvoa häntä. Neuvoja antoivat esimerkiksi juuri itkijät itkuillaan.⁴³ Itkuvirsiä pidetäänkin joissain kulttuureissa tapana tavallaan seurustella kuolleen kanssa.⁴⁴

Vaikka toisella vuosisadalla eKr. lähtien palkatut itkijät alkoivat yleistyä entisestään ylhäisön hautajaisissa ja suruperheen omien naisten merkitys rupesi jäämään taka-alalle, oli rooma-

³⁸ Suet. Aug. 100.

³⁹ Scheid, 117.

⁴⁰ Boels-Janssen, 266.

⁴¹ Davies, 149.

⁴² Varro l.l.vii.70.

⁴³ Nenola-Kallio 1985, 184.

laisten matroonien rooli hautajaisissa yhä keskeinen. Heidän pukunsa ja korunsa kuvastivat suvun valtaa sekä vaurautta, jota pyrittiin yhä pontevammin tuomaan esiin kaikin tavoin, kuten muun muassa hautajaiskisojen ja gladiaattoritaisteluiden⁴⁵ ja myöhemmin jopa jakamalla ruokaa sekä järjestämällä yleisiä juhlia.⁴⁶

Kriisin aiheuttamaa poikkeustilaa symboloi antiikin Roomassa topoksen mukaan erityisesti naisten rituaalinen valitus hiukset valtoimenaan. Muuten heidän hiuksensa olivat aina huolella muotoiltu tyylikkääksi kampaukseksi. Hiusten kulloinenkin kampaustyyli tai kampaamattomuus ei ollut pelkästään esteettinen ilmiö, vaan hiukset kuvastivat myös sosiaalista statusta.⁴⁷ Kriisitilanteissa arvokkaat matroonat saattoivat kuitenkin yltyä jopa pyyhkimään auki riivityillä hiuksillaan temppelein lattiaa.⁴⁸

Myös naisten pukeutumisella oli suuri merkitys kriisin aikana. Kun matroonat pukeutuivat joukolla surupukuun, tai suorastaan repivät vaatteitaan, oli tosi kyseessä.⁴⁹ Roomalaisessa yhteiskunnassa vaatetuksella oli muutenkin paljon merkitystä, sillä siitä kuvastui henkilön siivilisäyty ja sosiaalinen asema.⁵⁰

Muutaman viitteen surupukeutumisesta ja -käyttäytymisestä tasavallan ajan loppupuolen Roomassa saa Plutarkhoksen teksteistä. Hän ihmettelee, miksi roomalaiset naiset pukeutuvat suriessaan valkoisiin vaatteisiin ja päähineeseen. Plutarkhos esittää yhtenä vastauksena kysymykseensä sitä, että valkoinen on luonnollinen ja puhdas väri. Esimerkiksi musta on saatu aikaan värjäämällä, ja värjättyt vaatteet ovat kalliimpia ja ylitehostettuja. Siksi valkoinen väri sopii Plutarkhoksen mielestä parhaiten hautajaisiin.⁵¹ Monen muun kirjoittajan teksteistä saa kuitenkin sellaisen käsityksen, että surijat pukeutuivat mustaan!

Plutarkhos pohtii myös, miksi pojat peittävät päänsä käydessään vanhempiensa haudalla, mutta tyttäret menevät haudalle paljain päin, hiukset valloillaan. Hän mietiskelee, onko kyse

⁴⁴ Nenola-Kallio 1985, 190.

⁴⁵ Mm. Pol. XXXI.28.4-6. Flower, 122-127. Ensimmäiset hautajaiskiset ja gladiaattoritaistelut hautajaisten yhteydessä käytiin 264 eKr. D. Iunius Brutus Peran hautajaisissa. Val. Max. 2.4.7.

⁴⁶ Liv. XXXIX.46.2.

⁴⁷ Hänninen 2000, 88.

⁴⁸ Boels-Janssen, 9.

⁴⁹ Gagé, 168.

⁵⁰ Gagé, 118.

⁵¹ Plut. mor. 270.

siitä, että miesten on kunnioitettava vanhempiaan kuin jumalia, mutta tyttärien on surtava heitä kuolleina. Plutarkhos miettii, onko oikeaoppinen sureminen harvinaista. Hän päättelee, että tavallisesti naiset kulkevat päät peitetyinä ja miehet päät paljaina. Plutarkhos kertoo vielä, että aiemmin naisten ei sallittu peittää päätään ollenkaan.⁵²

2.4. Sururituaalit viranomaisten silmätikkuna

Sururituaalit ja -käyttäytyminen olivat merkittäviä ilmiöitä antiikin ajan maailmassa päätellen siitä, että ne kiinnostivat kovasti myös lainlaatijoita. Suruaikaa ja -tapoja säätelemään pyrkiviä lakeja on löydetty jo todella ammoisilta ajoilta, sillä jo Kreikan varhaiset kaupunkivaltiot yrittivät säädellä hautajaiskäyttäytymistä. Tasavallan ajan Roomassa pidettiin arvossa esimerkiksi 600-luvulla eKr. eläneen ateenalaisen Solonin laatimia lakeja, joista osa on säilynyt meidän päiviimme saakka Ciceron ja Plutarkhoksen kirjoissa.

Erään teorian mukaan Solonin lakeja käytettiin roomalaisten 12 taulun lain pohjana. Cicero kommentoi 12 taulun lakia omissa teksteissään esiintyvien henkilöiden suilla. Lakeihin sisältyy paljon hautajaiskäytäntöjä ja yleistä uskonnollista käyttäytymistä määritteleviä sääntöjä. Yksi tärkeimmistä on laki, joka käskää rajoittamaan kustannusten ja surun määrää hautajaisissa.⁵³

12 taulun lakiin sisällytettiin Ciceron mukaan lähes sellaisenaan ne Solonin lait, joilla säädeltiin surun ja kustannusten määrää hautajaisissa. Hautajaisten kustannukset on lain mukaan rajoitettava kolmeen huntuun, purppuratunikaan ja kymmeneen huilunsoittajaan. Myös suremista piti rajoittaa, eli naiset eivät saaneet lain mukaan raadella poskiaan eivätkä käyttää ”*lessumia*” hautajaisissa.⁵⁴ Ciceron mukaan kiellettiin myös muut hautajaistavat, joilla oli vain taipumus vain lisätä surua.⁵⁵

Myös orjien suorittama voitelu ja kaikenlaiset juomingit kielletään laissa, ja Cicero huomauttaa, ettei tällaisia varmasti olisi tarvinnut kieltää, jos ei niitä olisi myös todellisuudessa ta-

⁵² Plut. mor. 267.

⁵³ Cic. leg. II.ix.22-x.24.

⁵⁴ Solonin alkuperäistekstien varhaiset latinaksi kääntäjät Sextus Aelius ja Lucius Aelius myöntävät Ciceron mukaan, etteivät täysin ymmärrä, mitä ”*lessum*” tarkoittaa. Ilmeisesti kyseessä oli jonkinlainen suruasuu.

pahtunut. Kalliiden hajusteiden pirskotteleminen, näyttävät kukkaseppeleet ja suitsukkeet olivat kiellettyjen asioiden listalla. Cicero kertoo lisäksi, että myös useampien kuin yksien hautajaisten tai ruumisparien valmistaminen samalle henkilölle oli kielletty. Laki kielsi myös kullan käytön hautajaisissa, paitsi jos vainajalla oli kultaa hampaissaan. Cicero jatkaa lakien kuvausta oikeasta hautajaiskäytännöstä. Valtion kunnioittamille kansalaisille luettiin hautajaisissa ylistyspuhe ja soitettiin huiluilla *nenia* eli surulaulu.⁵⁶

Vainajien kunniaksi pidetyt puheet oli kielletty muualla paitsi julkisissa hautajaisissa. Myös suurten mies- ja naisjoukkojen kerääntyminen hautajaisiin oli kielletty juuri surunosoitusten rajoittamiseksi; Cicero muistuttaa, että joukko lisää surua. Hän kertoo kreikkalaisen Demetrioksen kuitenkin raportoineen, että hautajaisaattueiden näyttävyyden ja liioittelu monumenttien kanssa nousi kielloista huolimatta samaan pisteeseen kuin se oli Ciceron ajan Roomassa.⁵⁷ Platonkin oli Ciceron mukaan määrännyt hautajaisten hinnaksi korkeintaan 1-5 miina vainajan varallisuudesta riippuen.⁵⁸

Hautajaiskäytäntöjä säätelevien lakien kärki oli usein suunnattu naisten käyttäytymisen kontrolloimiseen. Naisten julkista esiintymistä pidettiin vaarallisena etenkin silloin, kun he olivat surun ja kuoleman läheisyyden aiheuttaman tunnepuuskan vallassa. Suremisen päävastuu on aina ollut lähisukulaisilla ja myös sukuun naiduilla, mutta koko antiikin maailmassa oli tapana myös palkata vieraita ammatti-itkijöitä hautajaisiin.⁵⁹ Erityisesti tämä tapa herätti monien lainlaatijoiden ja päättäjien vastustuksen, muun muassa Platon vastusti laeissaan ”vuokrattuja lauluja”. Myös Solon kielsi hyvin yksityiskohtaisesti esimerkiksi valittamisen vieraiden ihmisten haudoilla.⁶⁰

Lainlaatijat olivat kiinnostuneita puuttumaan hautajaisjärjestelyihin myös taloudellisista syistä, ja kuolemaan liittyvää taikauskoisuutta sekä siitä kumpuavaa potentiaalista vaaraa yhteiskunnallista epäjärjestyksestä haluttiin eliminoida.⁶¹ Mutta kuten Margaret Alexiou on hautajaisia kuvaavia, antiikinaikaisia maljakkomaalauksia tutkiessaan havainnut, säännöksistä

⁵⁵ Cic. leg. II.xxiii.59-xxiv.60.

⁵⁶ Cic. leg. II.xxiv.61.

⁵⁷ Cic. leg. II.xxv.66.

⁵⁸ Cic. leg. II.xxv.68.

⁵⁹ Alexiou, 10-11.

⁶⁰ Plat. leg.800e, 1-3.; Plut. Sol. 21.4.

⁶¹ Alexiou, 15-18.

piitattiin ilmeisesti hyvin vähän, sillä väkeä kerääntyi hautajaisiin usein todella runsaasti.⁶² Lisäksi se, että lainsäätäjät joutuivat puuttumaan asiaan jatkuvasti osoitti, ettei edellisistä säännöksistä juuri piitattu.

Alexiou pohtii myös aiheellisesti, miksi päättäjät olivat niin huolissaan kalliista hautajaisista yhteisöissä, joissa käytettiin valtaisia summia uskonnollisten juhlien järjestämiseen ja tempelien rakentamiseen. Hautajaisten järjestämiseen ei yleensä edes käytetty valtion, vaan yksityisten rahaa, ja monet surunilmaisuun liittyvät asiat olivat suorastaan ilmaisia. Myös taikausko kukoisti monessa muussa tilanteessa vähintään yhtä paljon kuin suoraan kuolemaan liittyvissä asioissa, eikä se huolettanut päättäjiä ollenkaan.⁶³

Kyse oli paljolti siitä, että suuret, julkiset hautajaiset antiikin Kreikassa ja Roomassa olivat osa mahtisukujen omaa uskonnollista ja poliittista valtaa sekä kulttia, jota valtiovalta halusi syyistä rajoittaa.⁶⁴ Yksityinen kultti ei ollut yhtä tehokkaasti valtiovallan kontrollin alaisena kuin julkiset riitit, ja yksityisen, kontrolloimattoman toiminnan pelättiin aiheuttavan potentiaalisen uhan yhteiskuntarauhalle. Julkiset juhlat olivat avoimia kaikille, yksityiset kultit taas pönkittivät vain harvojen ja valittujen, jo valmiiksi mahtavien ja rikkaiden valtaa.⁶⁵ Yksityisissä kulteissa esitetyt, näyttävät surunilmaukset tekivät kuitenkin tilanteista varsin julkisia, sillä suru ja hautajaisrituaalit eivät olleet antiikin maailmassa milloinkaan täysin privateja asioita.⁶⁶

Oikeus surra oli etupäässä niillä, jotka pääsivät perimään varakkaan vainajan. Näkyvimmin sururitualeissa esiintyivät kuitenkin naiset, joiden julkinen esiintyminen oli aina hieman epäilyttävää. Naisten tärkeinä pidetyt sururituuaalit osoittivat heidän valtaansa perhe- ja uskonnollisiin asioihin, ja erityisesti sitä piti lainsäätäjien mielestä rajoittaa, koska sen ajateltiin olevan vaarallista ja tuomittavaa. Siinä pelättiin itävän yhteiskunnan sisäistä stabiilitteettia uhkaavan epäjärjestyksen siemenen.⁶⁷

⁶² Alexiou, 19.

⁶³ Alexiou, 18.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Alexiou, 19

⁶⁶ Alexiou, 23.

⁶⁷ Alexiou, 20-21.

Vaikka antiikin maailman lainsäätäjien ykköstavoite näyttää olleen nimenomaan surukäyt-
täytymisen hillitseminen, jonkinlaiseen suremiseen myös suorastaan veloitettiin. Kyse oli
suruajoista, joita vainajan omaisten oletettiin viettävän. Plutarkhos kertoo jo Numan sääd-
leen suruaikojen pituutta. Plutarkhos mainitsee, ettei alle kolmevuotiasta lasta muinaisten la-
kien mukaan saanut surra lainkaan, eli pikkulapsen kuollessa ei saanut viettää suruaikaa. Tä-
män vanhempaa lasta ei puolestaan saanut surra useampaa kuukautta kuin lapsella oli ikä-
vuosia. Tämä sääntö päti kymmeneen ikävuoteen saakka, sillä kymmenen kuukautta oli kai-
ken kaikkiaan pisin suruaika. Kymmenen kuukautta oli myös aika, jonka leskeksi jäänyt nai-
nen oli pysyttävä naimattomana. Tämän jälkeen hänen oli mentävä uudelleen naimisiin.⁶⁸

Leskimiehillä ei vastaavaa suruaikaa ollut, mutta Plinius nuorempi ainakin selvästi paheksuu
tuttavaansa Regulusta, joka hyvin pian poikansa kuoleman jälkeen ja suuren surun keskellä
puuhasi omia häitään.⁶⁹

Arkaaisena aikana leskinainen veloitettiin viettämään suruaikaa (*annos luctus*) uskonnolli-
sista puhtaussyistä, mutta klassisena aikana päähuomio oli pelossa, että nainen olisi ollut vielä
raskaana kuolleelle aviomiehelleen. Jane Gardnerin mukaan alettiin myös yhä enemmän aja-
tella, että rakastavan naisen piti surra kuollutta aviomiestä puhtaasi tunnesyistä, eikä vai-
mon siksi sopinut avioitua uudelleen kovin nopeasti leskeksi jäätyään.⁷⁰ Tähän ajattelutapaan
Augustus tosin yritti sittemmin saada muutosta, sillä hän yritti naittaa leskirouvat mahdolti-
simman nopeasti.

Roomalaisen oikeusoppineen Paulus Sententiaen mukaan taas vanhempia ja lapsia piti surra
12 kuukautta, läheisiä sukulaisia 8 kuukautta ja aviomiestä 10 kuukautta. Vanhempia, lapsia
ja sukulaisia piti surra molempien sukupuolten, mutta miesten ei tarvinnut surra kuolleita
vaimojaan. Naistenkaan ei tarvinnut viettää suruaikaa sulhastensa takia. Leskirouvat saattoivat
kihlautua suruaikanaan ja mennä naimisiinkin erikoisluvalla. Siitä ei saanut rangaistusta, jos
meni naimisiin surressaan vielä lasta tai vanhempaansa. Rangaistus kuitenkin seurasi, jos nai-
nen avioitui viettäessään vielä suruaikaa edellisen aviomiehensä kuoleman takia.⁷¹

⁶⁸ Plut. Numa, XI.2.-XII.3.

⁶⁹ Plin. epist. paneg. IV.ii.7-8.

⁷⁰ Gardner, 51-31.

⁷¹ Paul. Sent. 1.21.13.

Leskirouvan piti erityisesti välttää veren puhtauden sekoittamista (*turbatio sanguinis*). Tähän ajatukseen perustui se, että leskinainen sai yleensä mennä naimisiin nopeammin kuin kymmenen kuukauden kuluttua aviomiehensä kuolemasta, jos hän synnytti pian miehen kuoleman jälkeen lapsen. Veren puhtaus –ajatuksen kanssa Jane Gardnerin mielestä riitelee erityisesti se seikka, ettei eronneelta naiselta vaadittu samanlaista ”suruaikaa” kuin leskirouvalta, vaikka saattoihan eronnutkin olla yhtä hyvin raskaana vielä edelliselle miehelleen⁷² – tämä ristiriita paljastaakin jotain hyvin olennaista roomalaisesta ajattelusta...

Oman, poikkevan tilanteensa aiheuttivat suuret, yleiset suruajat, joihin lainsäädäntö velvoitti vain tapauskohtaisin erityismääryksin. Roomalaisten historioitsijoiden teksteissä matroonien suurta valtaa tässä asiassa osoittivat heidän suuret, yhteiset suruaikansa, joihin he päätyivät oma-aloitteisesti: esimerkiksi Livius kertoo, että erittäin tärkeää henkilöä surressaan matroonat kulkivat surupuvuissaan kokonaisen vuoden.⁷³ Matroonien osoittama yleinen suru oli auktorien kuvaamana erittäin poikkeuksellinen ja merkityksellinen ilmiö, joka osoitti kyseisten valtiomiesten asemaa koko yhteisönsä, mutta erityisesti naisten kunnioittamina henkilöinä.

Suruaika merkitsi sitä, että surevat olivat kuoleman saastuttamassa tilassa eivätkä voineet osallistua muihin riitteihin eli normaaliin elämään. Antiikin auktoireiden mukaan muutaman kerran kävi niin, että suurten sotatappioiden ja muiden katastrofien jälkeen oli niin paljon surijoita, että valtiovallan piti puuttua asiaan ja lyhentää yleistä suruaikaa. Muuten koko muu yhteiskunnallinen elämä olisi pysähtynyt pitkäksi aikaa ja sato mennyt tyystin piloille. Lähteistä löytyy myös mainintoja siitä, kuinka yksityinen suru piti muutaman kerran keskeyttää määräyksestä.⁷⁴

⁷² Gardner, 51-52.

⁷³ Esim. Liv. II.7.4.

⁷⁴ Esim. Liv. XXII.56.4-5.

3. LIVIUS HISTORIANKIRJOITAJANA

3.1. Pyyteetön moralisti

Roomalaista historiankirjoittajaa Titus Liviusta ei oikeastaan voi pitää varsinaisena historiantutkijana. Vaikka tässä työssä nimitänkin häntä historioitsijaksi, nykyisten historiantutkimuksen kriteerein ajatellen hän oli pikemminkin kirjailija, joka höysti muilta auktoreilta kopiointiaan historiallisia ja myyttisiä tapahtumia omia tavoitteitaan paremmin vastaaviksi tarinoiksi.

Liviuksen ajan vaatimukset historiankirjoitukselle olivat erilaiset kuin meidän. Esimerkiksi Cicero, jota Livius ihaili, vaatii kuitenkin historiankirjoitukselta totuudenmukaisuutta. Ciceron mukaan ensimmäinen laki historiankirjoituksessa on, ettei sano mitään väärää, eikä jätä pois mitään, mikä on totta. Historiankirjoituksen ei myöskään pitäisi herättää epäluuloja siitä, että se on laadittu puolueellisuuden tai vihan hengessä.⁷⁵ Cicero erottelee tarkasti toisistaan varsinaisen historian ja legendan sekä historiankirjoituksen ja puhetaidon. Hänen mielestään historioitsijan on mietittävä henkilöidensä motiiveja ja tarkoituksia. Lisäksi myös *eloquentia*, kaunopuheisuus on Ciceron mielestä hyvälle historioitsijalle välttämätön ominaisuus.⁷⁶

Ciceron pohdiskelut historiankirjoituksen ja puhetaidon suhteesta olivat ajankohtaisia, sillä retoriikan, politiikan ja historiankirjoituksen välinen raja oli tuohon aikaan varsin häilyvä. Oli syntynyt draamaa hyväksikäyttävä historiankirjoituksen laji, jonka tarkoituksena oli viihdyttää ja jakaa hyödyllisiä opetuksia, ei niinkään kertoa ”totuutta”. Poliittinen keskustelu ja vaikuttamisenhalu historiankirjoituksen kautta oli erityisen kiivasta tasavallan ajan lopun ja keisarinvallan alun välisenä murroskautena, ja erityisesti Livius tarttui tähän keinoon hanakasti. Hän aloitti kirjasarjansa jo ennen Augustuksen valtaannousua aluksi kritiikkinä omalle ajalleen ja pyrki jo tuolloin tarkoituksellisesti vaikuttamaan lukijoihinsa. Varhaisten annalistien, kuten Cassius Heminan ja Calpurnius Pison viitoittamaa tietä kulkiessaan Livius rupesi tietoisesti rakentamaan omien ihanteidensa muokkaamaa rekonstruutiota Rooman historiasta mielessään tietty päämäärä.

⁷⁵ Cic. de or. II.62.

⁷⁶ Cic. de or. II.63.

Kirjallista työtään laatiessaan Liviuksella oli siis mielessään muu tavoite kuin kertoa, mitä Rooman menneisyydessä oli todellisuudessa tapahtunut. Hän oli ennen kaikkea suuri moralisti, joka tahtoi historiankirjoillaan todistaa muinaisen Rooman mahdin jo sen alkuhetkistä alkaen.

Kaikkien kunnan moralistien lähtökohtana on yleensä oman ajan turmelus, ja Liviuksen mielessä pahennusta herätti erityisesti tasavallan ajan loppupuoli eli Augustuksen valtaannousua edeltänyt, parinkymmenen vuoden mittainen poliittisesti anarkistinen ja raaka ajanjakso. Tätäkin jo oli edeltänyt parin sadan vuoden pituinen sotaisa, melskeinen ja epävarma aika. Keisari Augustuksen valtaantuloa tervehdittiinkin monissa piireissä innostuksella, sillä sen myötä virisi viimein toivo paremmista, rauhallisemmista ajoista. Augustus otti myös itse kaiken irti roolistaan rauhan ruhtinaana.

Livius siis eli keisari Augustuksen aikaan ja kuului tämän lähipiiriin. Tämä jo elinaikanaan tunnettu ja arvostettu historioitsija oli hyvästä asemastaan huolimatta kuitenkin kiinnostunut kirjoistaan ja menneisyydestä, ei oman aikansa poliittisista kiemuroista. Livius oli ”kirjallinen broileri”, jolla ei muihin oman aikansa historioitsijoihin verrattuna ollut melko poikkeuksellisesti taustanaan sotilaan tai poliitikon uraa. Hän keskittyi tyynesti vain omaan kirjalliseen työhönsä ja eli tavallista perhe-elämää vaimonsa ja lapsiensä kanssa.

Livius ei myöskään ollut alunperin kotoisin Rooman kaupungista, vaan Pataviumista, nykyisestä Padovasta, joka tunnettiin tiukan moraalin kannattajana ja vanhojen roomalaisten hyveiden vaalijana⁷⁷. Kotipaikkakunnan ilmapiiri jätti lähtemättömän vaikutuksen nuoreen Liviukseen. Toisaalta Rooman ulkopuolelta kotoisin oleminen teki hänestä myös Rooman valtaeliitistä riippumattoman, tietyllä tavalla ulkopuolisen ja jopa tietynasteiseen objektivismiin kykenevämmän – hänellä kun ei ollut mahtisuvuista riipumattomana omaa lehmää ojassa historiankirjoja laatiessaan.

Viimeisin Liviuksen meidän päiviimme saakka säilyneistä historiankirjoista kertoo tapahtumista vuonna 167 eKr., eli ajoista yli sata vuotta ennen Liviuksen syntymää. Kokonaisuudessaan hänen valtava historiateoksensa *Ab Urbe Condita* käsitti ajanjakson vuodesta 753 eKr. vuoteen 9 eKr. Siinä on alkuaan ollut 142 kirjaa, mutta niistä on säilynyt vain 10 ensimmäistä

⁷⁷ Walsh, 1-2.

kirjaa, kirjat 21–45, katkelmia parista myöhemmästä kirjasta ja lähes kaikkien kirjojen sisäl-
tökuvaukset.

Koko *Ab Urbe Condita* –teoksella on yhtenäinen päämäärä ja teema, Rooman mahtavuus. Sen lisäksi Livius antoi jokaiselle kirjalleen oman, erillisen teemansa, kuten toiselle kirjalle va-
pauuden, *libertas*, neljännelle vaatimattomuuden ja itsehillinnän, *modestia*, ja viidennelle hurs-
kauden, *pietas*. Näitä teemoja hän tuo esille kirjoissa esiintyvien henkilöiden ja tapahtumien
kautta. Monista päähenkilöistäänkin hän luo suorastaan arkkityyppejä, eli hahmoja, joissa ki-
teytyy ja personoituu jokin ylevä tai vastaavasti erittäin keho ominaisuus.

Kirjojensa teemoilla ja tarinoidensa päähenkilöiden kautta Livius halusi elvyttää vanhojen
roomalaisten hyveiden arvostuksen. Hyveiden unohtaminen oli hänen mielestään pääsyy
Rooman epäonneen. Esimerkiksi häviö galleille 390 eKr. johtui Liviuksen mielestä siitä, että
roomalaiset olivat unohtaneet perinteiset hyveensä.⁷⁸ Livius oli myös sisäistänyt vallitsevan
ajatuksen siitä, että Rooman mahtavuus oli palkkio roomalaisten uskollisuudesta
jumalilleen.⁷⁹ Uskonnon tehtävä olikin roomalaisten mielestä olla valtion viimeinen
puolustaja vaarassa.⁸⁰ Lisäksi Livius halusi turhia kainostelematta todistaa, että roomalaiset
olivat ylivertainen kansa. Toki tuollaista yltiöpatioottisuutta oli ilmassa muutenkin 100-lu-
vulla eKr.⁸¹

Liviuksen käsityksen mukaan historia oli hyödyllisten opetusten varasto. Ihmiset voivat siis
ohjata käyttäytymistään sen mukaan, mitä ovat menneisyydestä oppineet. Näkemys historian
opettavaisuudesta ei ollut uusi, sillä sitä mieltä olivat jo muun muassa jo kauan ennen Liviusta
eläneet kreikkalaiset historioitsijat Herodotos ja Thukydideskin. Livius käytti historian
opetuksia hyödyntävää ajattelumallia teksteissään, eli hänen roolihenkilönsä menestyvät tai
tekevät virheitä usein sen mukaan, ovatko he ottaneet opiksi historiasta eli edellisistä vastaa-
vista tapauksista. Kyse saattoi olla hyvin käytännöllisistä asioista, esimerkiksi sotastrategiaan
liittyvissä, ei vain moraalisisissa kysymyksissä. Käytännön esimerkkiensä avulla Livius pyrki
vaikuttamaan lukijoihinsa, saamaan näissä aikaan toimintaa.⁸²

⁷⁸ Walsh, 67.

⁷⁹ Liv. XLIX. 1.11; Cic. har.19.

⁸⁰ Hänninen 1999, 46.

⁸¹ Walsh, 64-65.

Livius antoi ymmärtää, että roomalaiset esi-isät menestyivät ja takasivat valtion vahvuuden juuri siksi, että he ottivat opikseen historiasta. Viholliset eivät tätä taitoa kuitenkaan juuri oppineet, eivätkä uskoneet usein Roomankaan oppivan luullen voivansa iskea uudelleen roomalaisten vanhoihin heikkouksiin.⁸³ Mutta ei Liviuskaan sentään antanut roomalaistensa edetä suoraviivaisesti voitosta voittoon historian suomalla viisaudella, vaan silloin tällöin hekin jättivät piittamaatta menneisyyden tarjoamista opeista – huonoin seurauksin.⁸⁴ Näillä tarinoilla Livius selitti roomalaisten kohtaamia poliittisia ja muita vastoinkäymisiä, joita toki niitäkin oli ollut.

3.2. Tutkijoiden fokuksessa

Liviuksen laaja tuotanto on herättänyt myös tutkijoiden mielenkiinnon. Eräs tärkeimmistä teoksista, suorastaan tutkimuksellinen kivijalka Liviuksen tekstien analysointiin on Robert M. Ogilvien kirjoittama, vuonna 1965 julkaistu kommentaari *A Commentary on Livy*. Siinä Ogilvie käy hyvin perusteellisesti, paikoin aivan sana sanalta läpi Liviuksen viisi ensimmäistä kirjaa.

Ogilvien tutkimuksellinen ote on tiukasti konkreettisiin faktoihin pohjaava. Hän perustelee väitteitään erityisesti arkeologisin ja kielitieteellisin tutkimustuloksien ja välttelee tulkintaa sekä omien mielipiteittensä esittämistä. Toisaalta Ogilvien valtava tietämys koko antiikin tutkimuksesta ja kirjallisuudesta tekee lukijaan syvän vaikutuksen. Lisäsyvyyttä kommentaariinsa Ogilvie saa vertaamalla Liviuksen tekstejä monessa kohdin Dionysios Halikarnassolaisen tuotantoon.

Ogilvie ei juuri pyri ”Liviuksen pään sisälle”. Hän ei liiemmin pohdiskele Liviuksen syvimpiä tarkoituspäitä, vaikka paikoitellen ihaileekin tämän psykologista silmää vanhojen tarinoiden tulkinnassa.⁸⁵ Ogilvie vain toteaa Liviuksen suuren halukkuuden moralisointiin⁸⁶ ja tämän kirjojen patrioottisen hengen.⁸⁷ Ogilvie myös ihailee Liviuksen kykyä luoda tekstiä, joka sai

⁸² Chaplin, 2-7.

⁸³ Chaplin, 70-71.

⁸⁴ Chaplin, 77-78.

⁸⁵ Esim. Ogilvie, 191.

⁸⁶ Ogilvie, 4.

⁸⁷ Ogilvie, 48.

Liviuksen aikalaisten olon tuntumaan kotoisalta, koska tekstissä yhdistetään oivallisella tavalla menneisyyttä ja Liviuksen aikalaislukijoiden omaa lähihistoriaa.⁸⁸

Syvimpiä tasoja Liviuksen tekstejä tutkiessaan Ogilvie saavuttaa juuri verratessaan niitä Dionysioksen vastaaviin kertomuksiin: esimerkiksi kuningas Servius Tulliuksen kuolemaa käsittelevässä kohdassa Ogilvie kritisoi Dionysioksen sokeutta havaita tarinan psykologisia näkökohtia. Liviuksen hän ylistää luoneen tarinasta suorastaan tragedian, joka tekee ylväydellään lähtemättömän vaikutuksen.⁸⁹

Vuonna 1961 teoksensa *Livy, His Historical Aims & Methods* julkaisseen P.G. Walshin mielestä Livius painotti historiankirjoituksessaan erityisesti persoonallisuuksia, ei politiikkaa. Valtakunnan sisäisiin ristiriitoihin Livius etsii Walshin mielestä yleensä psykologisen syyn.⁹⁰

Pudicitia, siveys, on Liviuksen mielestä olennainen hyve erityisesti naiselle. Tämä ilmenee varsinkin silloin, kun Livius kertoo vanhoja legendoja esimerkiksi Lucretiasta, Verginiasta ja Chiomarasta.⁹¹ Walshin mukaan naisten kunnioittava kohtelu oli Liviuksen mielestä tärkeää, mutta sinällään Walsh ei painota Liviuksen mitenkään korostaneen historiankirjoituksessaan naisia. Liviuksen kertomukset Lucretiasta, Veturiasta ja Tulliasta toki nousevat Walshinkin mielestä symboloimaan tiettyjä ihailtavia tai huonoja ominaisuuksia.⁹² Livius pohtii Ovidiuksen tapaan myös jonkin verran naispsykologiaa, mutta ei mene siinäkään Walshin mielestä kovin pitkälle.⁹³

Livius on Walshin mukaan keskittynyt etupäässä yksilöiden kuvaamiseen. Esimerkiksi sosiaalisten ja taloudellisten tekijöiden käsittely puuttuu Liviukselta Walshin mielestä lähes kokonaan. Sen sijaan Walsh ihailee suuresti Liviuksen kirjallisia ansioita,⁹⁴ vaikkakin arvioi Liviuksen tuotantoa varsin epätasaiseksi.

Andrew Feldherr korostaa vuonna 1998 julkaistussa teoksessaan *Spectacle and Society in Livy's History* Liviuksen kykyä ”visualisoida historia”, tuoda se lukijoiden silmien eteen elä-

⁸⁸ Ogilvie, 19.

⁸⁹ Ogilvie, 186.

⁹⁰ Walsh, 69-70.

⁹¹ Walsh, 76-77.

⁹² Walsh, 91.

⁹³ Walsh, 214.

väksi ja konkreettiseksi, lukijan oman ajan tapahtumia muistuttavaksi. Feldherr painottaa, miten visuaalisessa kulttuurissa antiikin roomalaiset muutenkin elivät, ja ihailee Liviuksen kykyä hyödyntää tätä seikkaa kirjallisessa työssään. Livius sai todellakin yleisönsä ”näkemään” samastamalla historialliset tapahtumat lukijoiden omiin kokemuksiin.⁹⁵

Feldherr muistuttaa, että Liviuksen teokset jäivät elämään erityisesti kirjallisten ansioiden takia. Kukaan ei voinut luulla hyötyvänsä taloudellisesti tai poliittisesti Liviuksen tekstien lukemisesta. Niitä siis luettiin ja kuunneltiin yksinkertaisesti siitä syystä, että niitä pidettiin mielenkiintoisina.⁹⁶

Feldherrin mielestä Livius menee historiankirjoituksessaan myös selvästi pintaa syvemmälle. Livius ei jätä lukijaansa pohdiskelemaan, ovatko legendat jumalien vaikutuksesta Rooman historiankulkuun totta vai tarua, vaan hän pureutuu suoraan Roomaan imperiumin eettisiin perusteisiin.⁹⁷ Rooman valtakunnan nousun edellytys oli Liviuksen mielestä sen kansalaisten korkea moraalinen ja halu asettaa valtion etu kunkin yksilön oman ja perheen edun edelle. Ylellisyydenhalu ja muu itsekkyyden puolesta rappioivat sekä uhkasivat valtion hyvinvointia.⁹⁸

Yksilön ja yhteisön välillä on selvä riippuvuussuhde ja yhteys, sillä yksilö ja perhe ovat pienoisissa koko valtio. Siksi ei ole lainkaan yhdentekevää, miten yksilö käyttäytyy. Myös eri yhteiskuntaryhmien, so. patriisien ja plebeijien välillä on säilytettävä hyvä balanssi, muuten valtion perusta horjuu.⁹⁹ Liviuksen mielestä Roomassa oli loppujen lopuksi onnistuttu varsin hyvin säilyttämään tämä yksilöiden ja yhteiskuntaryhmien välinen tasapaino, sillä Feldherrin mukaan Liviuksen käsitys historian kulusta ja Rooman kehityksestä oli positiivinen: Livius oli selvästi tyytyväinen Augustuksen ajan valtiolliseen tilanteeseen, vaikka aiemmin valtion kehityksen varrelle oli sattunut paljon huonojakin aikoja.¹⁰⁰

Naisten merkitystä Liviuksen historiankirjoituksessa Feldherr ei korosta lainkaan. Hän mainitsee vain joitain yksittäisiä naisia, joita Livius käyttää symboloimaan tiettyjä asioita tai hy-

⁹⁴ Walsh, 273-4.

⁹⁵ Feldherr, 2-11.

⁹⁶ Feldherr, 28-30.

⁹⁷ Feldherr, 77.

⁹⁸ Feldherr, 115.

⁹⁹ Feldherr, 121.

¹⁰⁰ Feldherr, 221.

veitä, kuten siveyttä, *pudicitia*, symboloinut Lucretia¹⁰¹, tai vapautta, *libertas*, symboloinut Verginia.¹⁰² Feldherrin mielestä Livius ei ilmeisesti kuitenkaan käytä teksteissään naisia vastaavassa symboloinnissa systemaattisesti, eikä naisten edesottamuksilla ole muutenkaan mitään erityistä painoarvoa Liviuksen kirjoissa Feldherrin mielestä.

Gary B. Miles arvelee 1995 julkaistussa teoksessaan *Livy, Reconstucting Early Rome* Liviuksen olleen itsekin varsin tietoinen siitä, ettei kyennyt kuvaamaan Rooman menneisyyttä täsmälleen sellaisena kuin se oli todellisuudessa ollut. Se ei kuitenkaan ollut oleellista, vaikka Livius arvostikin täsmällisyyttä. Myös viihdyttävyyys ja hyödyllisyys olivat Liviuksen mielestä tärkeitä arvoja historiankirjoituksessa.¹⁰³

Laatimallaan Rooman historialla Livius todisti Milesin mielestä pikemminkin jotain omasta ajastaan: Livius halusi selittää, miksi Rooma oli niin mahtava kuin se hänen aikanaan oli.¹⁰⁴ Hän kertoi Rooman historian sellaisena kuin se haluttiin muistaa, ei sellaisena kuin se todellisuudessa oli.¹⁰⁵ Historianteoksellaan Livius kuvasi ja vahvisti roomalaista identiteettiä luoden kuvaa roomalaisista dynaamisina ”tee-se-itse –miehinä”, jotka olivat tehneet itsestään jalon kansan ilman korkeaa syntyperää.¹⁰⁶ Milesin mielestä Livius luotti myös Rooman kykyyn paitsi selviytyä, myös suorastaan syntyä aina uudelleen, sillä Livius uskoi sykliseen historiankuluun.¹⁰⁷

Liviuksen tutkijoista juuri Miles kiinnittää varsin paljon huomiota roomalaisiin naisiin ja näiden asemaan, sillä hän omistaa kirjastaan kokonaisen luvun tälle asialle. Kyseisessä luvussa hän tosin keskittyy lähinnä vain yhteen tapausesimerkkiin, eli legendaariseen sabiinitarien ryöstöön.

Milesin mielestä sabiinitarien tarinan kaikissa eri versioissa on yhteistä se, etteivät naiset ja vaimot olleet roomalaisessa yhteiskunnassa tärkeitä ja merkityksellisiä itsessään, vaan heidän merkittävyytensä ilmeni välillisesti muiden tekijöiden kautta. Olennaista oli naisten kyky tuottaa jälkeläisiä, ja avioliittojen kautta solmitut siteet naapurikansoihin ja muihin liittolaisiin

¹⁰¹ Feldherr, 195-199.

¹⁰² Feldherr, 206-211.

¹⁰³ Miles, 13-15.

¹⁰⁴ Miles, 18.

¹⁰⁵ Miles, 55.

¹⁰⁶ Miles, 68-70; 150-151.

olivat myös tärkeitä seikkoja.¹⁰⁸ Miles korostaa roomalaisten naisten passiivista roolia erityisesti avioliiton solmimisessa, mutta myös naisten yleistä passiivisuutta ja heikkoutta roomalaisessa, maskuliinisiin arvoihin perustuvassa yhteiskunnassa.¹⁰⁹ Miles kuitenkin myöntää Liviuksen painottavan naisten roolia sabiinittarien tarinassa paljon enemmän kuin moni muu auktori, ja kertovan tarinan naisten kannalta positiivisessa valossa.¹¹⁰

Sabiinittarien tarinan kertoessaan Livius taustoittaa myös roomalaisten avioliittotapojen synnyn. Hän perustelee niitä Milesin mielestä muun muassa naisten ja miesten sosiaalisella sekä poliittisella epätasa-arvolla. Milesin mielestä Livius piti sukupuolten välistä epätasa-arvoa ja naisten tietynlaista hyväksikäyttöä jopa oikeutettuna.¹¹¹

Jane D. Chaplin keskittyy vuonna 2000 julkaistussa teoksessaan *Livy's Exemplary History* käsitteen *exemplum* tutkimiseen. Hänen mielestään Livius käyttää näitä opettavaisia esimerkkejä teksteissään systemaattisesti ja moniin muihin aikalaisiinsa verrattuna erittäin syvällisin ja monipuolisin merkityksin.

Liviuksen tekstit eivät Chaplinin mielestä sisältäneet pelkästään moraalista koodistoa aikansa lukijakunnalle, vaan ne yrittivät suorastaan herättää toimintaa ja tarjota käytännön neuvoja ohjaamaan kunkin lukijan jokapäiväistä elämää.¹¹² Lukijat voivat muokata käyttäytymistään sen perusteella, mitä ovat oppineet menneisyydestä lukemalla: nykyisten olosuhteiden kehittäminen edellytti nimittäin Liviuksen mielestä tarkkaa menneisyyden tuntemusta. Livius itse kiinnitti suurta huomiota tilanteisiin, joissa oli tapahtunut tärkeitä historiallisia käännekohtia.¹¹³

Chaplin puhuu sekä tekstin sisäisestä että ulkoisesta yleisöstä. Liviuksen tarinoissa esiintyvät henkilöt ottavat tai jättävät ottamatta opikseen menneisyyden tapahtumista, ja sama pätee niihin henkilöihin, jotka Liviuksen kirjoja lukevat. Chaplin huomauttaa, että yhdellä ainokaisella

¹⁰⁷ Miles, 98.

¹⁰⁸ Miles, 186.

¹⁰⁹ Miles, 187-196; 214-217.

¹¹⁰ Miles, 201-203.

¹¹¹ Miles, 218-219.

¹¹² Chaplin, 4.

¹¹³ Chaplin, 30-31.

exemplum-tarinalla voi olla monta eri merkitystä ja tulkintaa, koska sillä on monta eri lukijaa ja kuulijaa.¹¹⁴

3.3. Liviuksen lähdekirjallisuus

Liviuksen omien lähteiden jäljittäminen ei ole kovin yksinkertainen tehtävä. On melkein helpompaa luetella, mitä lähteitä hän ei käyttänyt kuin mitä hän todennäköisesti käytti. Monien tutkijoiden mielestä Livius ei osannut hyödyntää läheskään kaikkea käytettävissään ollutta materiaalia, mutta historiankirjoituksen traditio toki poikkesikin hänen aikanaan huomattavasti meidän aikamme metodeista.

Jonkinlaista tapahtumien muistiinmerkitsemistä oli ollut Roomassa jo ennen varsinaista historiankirjoitusta. *Pontifex maximus*, Rooman ylin pappi ylläpiti *tabulae pontificum* – vuosikirjoja, joista P. Mucius Scaevola n. 115 eKr. laati 18 *Annales Maximi* –nimistä kirjaa.¹¹⁵ Livius ei kuitenkaan ilmeisesti tutkinut annaaleja suoraan omia kirjojaan kirjoittaessaan, vaikka Roomassa vallitsi myös vankka annalistisen, siis annaaleja lähdeaineistonaan hyödyntävä historiankirjoituksen perinne.

Juno Monetan tempelissä säilytettiin *libri lintei* –kirjoja, jotka sisälsivät viranomaisten listoja – tosin näitäkään Livius ei luultavasti suoraan lukenut. Oli olemassa myös *senatus consulta* –kirjat sekä yksityiset kokoelmat, mutta Liviuksen teksteistä ei ilmene näidenkään lähteiden suora käyttö. Livius ei siis ilmeisesti juuri lainkaan käyttänyt alkuperäislähteitä, mutta tämä ei välttämättä kieli laiskuudesta. Alkuperäisten asiakirjojen käyttämisen ei tuohon aikaan vain katsottu olevan välttämätöntä historiankirjoituksessa.¹¹⁶

Liviuksen aikaan yleensä käytettävissä olleita lähteitä ja kirjallisuutta olivat ainakin kreikkalaisten historioitsijoiden työt, joista ensimmäiset roomalaiset annalistit etsivät tietoa. Näitä lähteitä lukiessa ongelmaksi nousi tiedon niukkuus, sillä kreikkalaiset eivät olleet kovin kiinnostuneita oman kulttuuripiirinsä ulkopuolisista tapahtumista. Esimerkiksi Herodotos ja Thukydides eivät mainitse Roomaa kertaakaan. Roomassa, kuten Kreikassakin, oli jo antiikin

¹¹⁴ Chaplin, 48.

¹¹⁵ Walsh, 110.

aikana historioitsijoita, joita jo nykyisin kriteerein voi pitää tutkijoina. Näitä muinaisia tapahtumia alkuperäisdokumenttien pohjalta tutkineita historioitsijoita kutsuttiin antikvaareiksi. Valitettavaa vain, etteivät heidän tuotoksensa välttämättä lainkaan päätyneet Liviuksen kaltaisten historiankirjoittajien käsiin.

R.M. Ogilvie sanookin kiteytetysti, ettei Livius ollut nykyisen mittapuun mukaan varsinainen tutkija, sillä hän ei ollut lainkaan kiinnostunut käyttämään primäärilähteitä. Hän ei ollut innostunut tutkimuksesta vaan siitä, että hänen kirjansa tulisivat luetuiksi.¹¹⁷ Liviuksen todelliset lähteet olivat oikeastaan roomalainen kirjallinen traditio, hellenistinen ajattelu sekä tasavallan ja Augustuksen ajan ideologiat.¹¹⁸

Liviuksen käyttämien kirjallisten lähteiden jäljittäminen on hankalaa, sillä hänen aikanaan ei pidetty kovin tarpeellisena tuoda niitä kaikkia julki.¹¹⁹ Joitain lähteitään hän tosin mainitsee teksteissään itse. Alkuperäislähteiden käyttämisen sijaan Livius mitä ilmeisimmin tukeutui annalistien töihin, vaikka annalistisen historiankirjoittamisen perinne oli Liviuksen aikaan vielä suhteellisen nuorta verrattuna ajanjaksoon, jota hän kuvasi. Ensimmäinen annalisti, roomalaisen historiankirjoituksen isänä pidetty Quintus Fabius Pictor kirjoitti teoksensa 200-luvulla eKr.

Varhaisimpia kirjoja laatiessaan Livius käytti mahdollisesti neljää päälähdettä, Gaius Licinius Maceria, Valerius Antiasta ja Quintus Aelius Tuberoa ja Claudius Quadrigariusta, jotka kirjoittivat ensimmäisellä vuosisadalla ennen ajanlaskumme alkua. Liviuksen päätyylinä oli annalistisen tradition mukaisesti pohjata kukin kirjansa yhden auktorin kirjoituksiin, kuten kirjassaan M.R. Ogilvien mielestä viidessä ensimmäisessä C. Licinius Maceriin sekä Valerius Antiakseen, ja sitten ehkä hieman muodon vuoksi viitata muihin.¹²⁰

Vuorotellen eri auktoireita siteeraava tyyli aiheutti välillä väkisinkin epäjohdonmukaisuutta Liviuksen teksteissä, sillä esimerkiksi Licinius Macer ja Valerius Antias edustivat poliittisesti

¹¹⁶ Walsh, 113-114.

¹¹⁷ Ogilvie, 6.

¹¹⁸ Miles, 224.

¹¹⁹ Walsh, 114.

¹²⁰ Ogilvie, 5.

eri linjoja.¹²¹ Nykyisten metodien mukaisella lähdekritiikillä asetelmasta olisi voinut saada paljon hyvää tietoa esimerkiksi vertailemalla analysoiden molempia lähteitä, mutta Livius ei tätä tapaa joko osannut tai halunnut hyödyntää.

P.G. Walsh analysoi, että kaikkein varhaisimmista ajoista kertoessaan Livius käytti päälähteenään yleensä Quintus Aelius Tuberoa, ja toisessa pentadissaan hän tukeutui faktoja hakiessaan yleensä Claudius Quadrigariuksen tietoihin. Erikoistietoa esimerkiksi etruskeista Livius hankki ilmeisesti Cincius Alimentukselta, roomalaisesta komediasta ehkä Varrolta, ja viidennessä kirjassa oleva kertomus gallien hyökkäyksestä on saatu mahdollisesti Cornelius Nepokelta tai vielä todennäköisemmin Timagenekseltä¹²². Fabius Pictoriin ja L. Calpurnius Pisonon Livius itse viittaa muutamaan otteeseen¹²³.

Liviuksen käyttämiä auktoireita olivat luultavasti myös Coelius Antipater¹²⁴ ja Polybios¹²⁵. Metodologisena sekä tyyllillisenä esikuvana Livius ihaili Ciceroa ja erityisesti tämän teosta *De Oratore*. Myös Caesarin tekstit miellyttivät Liviusta tyyliältään, ja Demosthenestakin hän arvosti¹²⁶. Liviuksen omia tekstejä analysoidessa olisi hänen tekstiensä luotettavuuden ja vaikutusten selville saamisen takia hyvä tietää, mitä auktoiria hän on missäkin kohtaa lainannut – ikävää vain, että suurin osa hänen käyttämiensä historioitsijoiden töistä on hävinnyt. Näin ollen on vaikeaa verrata Liviuksen käyttämää kirjallisuutta hänen omiin kirjoihinsa ja tutkia, missä kohdassa ketäkin on lainattu ja millä tavalla. Eräät siteeraamansa kirjoittajat hän mainitsee suoraan nimeltä kirjoissaan, mutta monia lähteitä voi vain arvailla.

Tutkijat ovat kuitenkin päätelleet jotain Liviuksen käyttämistä historioitsijoista käyttäen apuna Liviuksen omia mainintoja ja muita lähteitä. Esimerkiksi Liviuksen muutamaan kertaan mainitsema Q. Fabius Pictor oli merkittävä hahmo sodassa Hannibalia vastaan, ja hän kirjoitti Rooman historian kreikaksi. Fabiuksen kirjoittamassa, Rooman perustamisesta kertovassa tarinassa oli hellenistisiä vaikutteita. Häntä ei juuri huolettanut tarinoidensa paikkaansapitävyys, mutta oman aikansa asioista Fabius kertoi luultavasti tarkemmin. Valitettavasti hänen patri-

¹²¹ Licinius kannatti Mariusta ja Valerius puolusti Sullaa Mariuksen ja Sullan tavoitellessa valtaa Roomassa 100-luvun alkupuolella eKr. Ogilvie, 7-16.

¹²² Walsh, 117.

¹²³ Esim. Liv. I.44.2; Liv. I.55.8.

¹²⁴ Walsh, 42

¹²⁵ Ogilvie, 5.

¹²⁶ Walsh, 44-45.

oottiset sävynsä ja virheensä saattoivat välittyä myös hänen seuraajiensa, kuten Liviuksen, kirjoituksiin.¹²⁷

Liviuksen toinen tärkeä, useasti nimeltä mainittu lähde oli konsulina ja censorina toiminut L. Calpurnius Piso, joka tuntui olleen kovasti kiinnostunut eettisistä näkökohdista. Hän ylisti voimakkaasti vanhoja kunnon hyveitä. Aikalaiset eivät juuri arvostaneet Pison jähmeää tyyliä, joten näissä seikoissa hän ei juuri antanut Liviukselle esimerkkiä. Etiikan ja hyveiden ihailu heijastuivat kuitenkin Liviuksen teksteihin.¹²⁸

Koko kirjasarjaansa kirjoittaessaan Livius tukeutui ilmeisesti usein Claudius Quadrigariuksen ja Valerius Antiaan teksteihin. Claudius Quadrigariuksen otetta historiankirjoitukseen kuvaillaan jopa tieteelliseksi. Hän esimerkiksi kieltäytyi pitämästä Rooman varhaisia traditiota oikeasti historiallisina – tosin Rooman varhaisissa tarinoissa Claudiusten suku pakkasi olemaan kovasti huonossa huudossa, eli ehkä kriittisyys juontui lähinnä vain tästä syystä.¹²⁹

Valerius Antiaan päälähteenä olivat ilmeisesti Rooman viralliset luettelot, kuten *annales maximi*. Liviuksen uskotaan toistaneen Antiaan listamaisia tietoja paikoin varsin uskollisesti, mutta ilmeisesti hän myös hieman karsasti Antiaan tapaa liioitella asioita, kopioida liiankin herkästi hellenististä tyyliä kirjoituksessaan ja uskoa kohtalon vaikutukseen tapahtumien kullussa. Valerius Antiaan arvo historiankirjoittajana oli kuitenkin siinä, että hän perusti kirjoituksensa dokumenteista otetuille tiedoille.¹³⁰

C. Licinius Macer käytti lähteinään *libri lintei* –viranomaislistoja, joten häntä on kiittäminen alkuperäislähteiden käytöstä. Kansantribuunina ja preetorina toimineella Macerilla oli käytännön kokemusta politiikan teosta, ja hän ehti kirjoittaa muiden toimiensa ohella myös Rooman historian kaupungin perustamisesta alkaen. Hänen historiateoksensa päättymisvuotta ei tiedetä. Macerilla oli monen muun aikalaishistorioitsijansa tapaan taipumus kaunistella oman sukunsa menneisyyttä¹³¹. *Ab Urbe Condita* –kirjasarjan alun mahdollinen pääauktori Q. Aelius Tubero oli sotilas ja lakimies, jonka tieto-taitoon Walsh uskoo Liviuksen turvautuneen

¹²⁷ Walsh, 118.

¹²⁸ Walsh, 119.

¹²⁹ Walsh, 120.

¹³⁰ Walsh, 121-122.

¹³¹ Ogilvie, 554; Walsh, 123.

erityisesti uskonto-, sotilas- ja siviiliasioissa.¹³² Ogilvie on tosin sitä mieltä, ettei Livius käyttänyt juuri lainkaan Tuberoa¹³³ – taas yksi esimerkki siitä, kuinka hankalaa ja arvailujen varassa Liviuksen lähteiden jäljittäminen on.

Kirjasarjansa alkupäässä Livius käyttää Polybioksen tekstejä lähteenään vain harvoin, mutta kirjasta XXIV eteenpäin ilmeisesti juuri Polybios on usein päälähde. Polybioksen vaikutuksesta Liviuksen teksteihin tuli väkisinkin mukaan kreikkalaisia vaikutteita ja näkökulmaa.¹³⁴

P. Scipio Aemilianus kirjoitti vuosina 264-146 eKr. 40 kirjaa, joiden pääteemana oli Rooman nousu aikansa supervallaksi 220-168 eKr. Walshin mielestä Scipion ote historiankirjoitukseen oli paljon tieteellisempi verrattuna Liviuksen muihin lähteisiin, ja tällä oli näin ollen tieteellisessä mielessä positiivinen vaikutus Liviuksen kirjoituksiin.¹³⁵

L. Coelius Antipateria pidetään roomalaiseksi historiankirjoittajaksi varsin puolueettomana lähteiden tarkastelussaan, mutta hellenistiseen tapaan hän painotti jumalten vaikutusta ihmisten kohtaloihin. Tämä jätti jäljen myös Liviuksen tyyliin.¹³⁶

Liian kritiikitön ja varsin eri tasoisiin lähteisiin turvautuminen teki Liviuksen teksteistä laadultaan epätasaista. P.G. Walsh kiittelee Liviuksen ensimmäisiä kirjoja tyyliään suorastaan loistaviksi, mutta joukkoon mahtui myöhemmin muunkin tasoista tekstiä.¹³⁷

3.4. Oman aikansa tulkki

Liviuksen arvosta historiankirjoittajana ollaan tutkijakunnan kesken montaa mieltä, sillä hänellä on kiistatta ansionsa ja puutteensa. Puutteisiin takertujat muistuttavat esimerkiksi, että Livius toisteli paikoittain ilmeisesti lähes sanasta sanaan annalistien tekstejä, vaikka jo hänen ihailemansa Cicerokin löysi niistä suoranaisia virheitä. Annalistit olivat usein itsekin surutta hyväksyneet lähteittensä epäjohdonmukaisuudet ja jopa lisänneet teksteihinsä esimerkiksi

¹³² Walsh, 123.

¹³³ Ogilvie, 17.

¹³⁴ Walsh, 125.

¹³⁵ Walsh, 129.

¹³⁶ Walsh, 130-132.

¹³⁷ Walsh, 277.

oman sukunsa kunniaa kohottaneita kohtia.¹³⁸ Totuus saattoi vääristyä edelleen, kun tekstit ”jatkokäsittelyyn” ottanut Livius saattoi *eloquentian*, kaunopuheisuuden nimissä, ajan tyylin mukaisesti värittää historiallisia tapahtumia tarinoidensa lukuarvoa kasvattaakseen. Lukijoiden mielenkiintoa lisätäkseen Livius vielä vartavasten keskittyi mielellään historiankirjoissaan juuri dramaattisiin tapahtumiin ja suuriin tunteisiin.¹³⁹

Liviuksen ongelmana on alkuperäislähteiden sivuuttamisen lisäksi kritiikitön patriotismi. Moraalisista ja patrioottisista syistä hän välillä suorastaan muuntelee totuutta kirjoissaan¹⁴⁰. Lisäksi Liviuksen kohtalonusko, varsin stoalainen maailmankuva ja halu moralisoida vähentävät meidän näkökulmastamme hänen tekstiensä totuudenmukaisuutta, vaikkakaan hänen käyttämänsä aineisto ei edes antanut mahdollisuutta menneisyyden aidon todellisuuden tutkimiseen. Livius myös luotti liikaa virheellisiin lähteisiin, hyödynsi hyviäkin lähteitä epätäydellisesti ja osasi huonosti maantietoa sekä aikansa sivistyskieltä kreikkaa. Ei siis ihme, että hänen teksteissään nähdään paljon puutteita.

Gary Miles on sitä mieltä, että Livius itsekin ymmärsi lähteidensä puutteellisuuden, eikä hän näin ollen varmasti edes kuvitellut kirjoittavansa täysin aitoa Rooman historiaa, vaikka painottikin historiankirjoituksen paikkaansapitävyyden merkitystä¹⁴¹. Toisaalta Miles arvelee, ettei Livius osannut nähdä ”totuutta” traditionaalisen kerronnan takaa¹⁴².

P.G. Walsh kuitenkin kiittelee Liviuksen avuja erityisesti humanina historiankirjoittajana. Hienoina esimerkkeinä hän mainitsee muun muassa tasavallan ajan alkuun liittyvät kuvaukset Tarquinius Superbuksen ja Lars Porsennan kohtaloista¹⁴³. Livius sentään yrittää toteuttaa Ciceron ihanteita ja tähtää uskottavuuteen.¹⁴⁴ Chaplinin mielestä taas sen, mitä Livius historiantutkijana häviää tai missä hän on huono, hän voittaa loistavana tarkkailijana. Oman aikansa ongelmia Livius peilaa historian tapahtumien kautta.¹⁴⁵

¹³⁸ Walsh, 31.

¹³⁹ Walshin mielestä hyvä esimerkki Liviuksen viehtymyksestä dramatiikkaan on kertomus kahdesta roomalaisesta äidistä, jotka kuolivat onnesta nähdessään kuolleiksi luultujen poikiensa yllättäen kotiutuvan sotajoukkojen mukana. Liv. XXII.7.6-13; Walsh, 170.

¹⁴⁰ Walsh, 151.

¹⁴¹ Miles, 12.

¹⁴² Miles, 68.

¹⁴³ Walsh, 277.

¹⁴⁴ Walsh, 287.

¹⁴⁵ Chaplin, 4-5.

Harmillista vain, että Liviuksen teksti on laadultaan kovin epätasaista riippuen siitä, kenen tekstiä hän on missäkin kohdassa käyttänyt lähteenään. Epätasaisuutensa ja monikerroksisuu- tensa takia Livius onkin joillekin tutkijoille pelkkä leikkaa ja liimaa –mies, toisille Augustuk- sen manipulaattori ja kolmansille historioitseva taiteilija¹⁴⁶. Suurena historiantutkijana häntä tuskin pitää kukaan ainakaan nykyaikana, vaikka suurena analytikkona ja kertojana hän lu- nastaa edelleen paikkansa kirkkaasti. Vaikka Liviuksen tekstejä lukemalla emme saa selville, mitä Roomassa todella tapahtui, hänen historiankirjoituksellaan on monta muuta merkittävää tasoa.

Liviuksen tekstit ovat kuitenkin olleet ahkerasti luettuja kautta aikojen, ja Ogilvie kiteyttääkin Liviuksen suosion salaisuuden Sir Walter Scottin sanoin: Liviuksen vahvuus oli heijastaa menneisyyden tapahtuman omaan aikaansa. Hän kertoo asiat niin selkeästi, että lukijalle tulee kotoinen olo. Tuntuu siltä, kuin muinaiset sattumukset olisivat tapahtuneet aivan äskettäin. Livius saa esimerkiksi Tarquinius Superbuksen vallasta syöksyn kuulostamaan samalta kuin Catilinan salaliiton vaiheet, ja kohta, jossa seurataan Coriolanuksen tuomitsemista, muis- tuttaa Sullan aikakauden jälkeisiä yleistä epäjärjestystä.¹⁴⁷

Kyky kertoa havainnollisesti asioista oli suuri etu, sillä roomalaiset elivät hyvin havainnolli- sessa, suorastaan visuaalisessa kulttuurissa. Oli tärkeää tulla nähdyksi.¹⁴⁸ Hyvänä esimerkkinä tästä olivat vaikkapa hautajaiset, joissa pyrittiin kuvin ja näytelmin esittämään vainajan sukua ja pätkiä tämän elämästä. Samaten koko Rooma suorastaan pursusi erilaisia kuvapatsaita ja julkisuudessa esillä olevia tekstejä, joita on säilynyt jälkipolvienkin ihailtaviksi.¹⁴⁹ Myös Augustus oli haka hyödyntämään visuaalista kulttuuria. Hän käytti pontevasti hyväkseen menneisyyttä legitimoidakseen ja hankkiakseen auktoriteettia omalle vallalleen.¹⁵⁰

Ogilvie syyttelee Liviusta kylmäksi ja tyystin huumorintajuttomaksi. Hän kuitenkin siteeraa englantilaisen runoilija Shelleyä, joka ihailee Liviusta nimenomaan sanankäyttäjänä. Shelleyn mielestä Liviuksen lahjakkuus piilee ilmaisun kauneudessa ja asioiden oivallisessa valikoimi- ssa. Livius osasi tarttua aina tarinansa etenemisen kannalta parhaimpiin vaihtoehtoihin.¹⁵¹

¹⁴⁶ Walsh, 287.

¹⁴⁷ Ogilvie, 19.

¹⁴⁸ Feldherr, 2-3.

¹⁴⁹ Chaplin, 14-15.

¹⁵⁰ Chaplin, 190-192.

¹⁵¹ Ogilvie, 22.

Oikeastaan Livius kertoi historiankirjojensa kautta tarinaa omasta ajastaan. *Ab Urbe Condita* on tarina siitä, miten roomalaiset *halusivat* nähdä itsensä ja menneisyytensä. Teoksessa vahvistetaan roomalaisten kollektiivista identiteettiä ja pengotaan ”kansakunnan syvämuistia”. Sillä ei ole suurta merkitystä, mitä oikeasti tapahtui, vaan painotus on siinä, miten menneisyys halutaan muistaa.¹⁵² Arkeologisten ja muidenkin lähteiden perusteella voidaan todistaa, että historiallisissa legendoissa ja tarinoissa on myös paljon totta.

Itse haluan tarkastella Liviuksen tekstejä esimerkkinä hänen aikansa sivistyneistön mielikuvana Rooman menneisyydestä. *Ab Urbe Condita* on uljas legendakokoelma, jossa piilee myös historiallisia totuuksia. Tarkastelemastani näkökulmasta historialliset faktat eivät kuitenkaan ole pääasia. Kirjasarja on mielestäni oiva lähde, kun tutkitaan Liviuksen ajan arvoja, moraalisuhteita, henkistä ilmapiiriä. *Ab Urbe Condita* on kirjoitettu aikana, jolloin Rooma oli sotilaallisesti mahtava, mutta jatkuvien sotien ja sisäisten levottomuuksien piinaama kansa oli väsynyt jatkuvaan rauhattomuuteen. Tarvittiin ehkä vakauttajaa ja moraalista koodistoa, jonka pohjalta uutta keisarikuntaa haluttiin rakentaa henkisesti.

3.5. Samat teemat, kaksi toteutustapaa

Liviuksesta puhuttaessa ei voi olla mainitsematta keisari Augustusta¹⁵³, jonka aikalainen Livius oli. Augustuksen politiikassa nimittäin suorastaan konkretisoitui ajan henki, jonka innoittamana Liviuskin laati historianteoksensa. Tutkijoiden keskuudessa ollaan kuitenkin monta mieltä siitä, tekikö Livius propagandaa keisari Augustuksen puolesta¹⁵⁴. R.M. Ogilvien mukaan Livius aloitti Rooman valtion mahtia ihannoivan historiankirjoituksensa itsenäisesti, omasta aloitteestaan, ja joka tapauksessa hän aloitti työnsä jo ilmeisesti hyvissä ajoin ennen Augustuksen valtaannousua. Hänen maineensa kiiri Augustuksen korviin, ja tämä innostui ajatuksesta valjastaa Liviuksen taidot oman politiikkansa palvelukseen. Ogilvien mukaan Livius kuitenkin kieltäytyi suoraan promotoimasta Augustuksen ajamaa uutta tasavaltaa, ja

¹⁵² Miles, 18.

¹⁵³ Tämä jouluevankeliumissakin mainittu keisari eli 63 eKr.-14 jKr.

¹⁵⁴ Chaplin, 192.

yhtä paljon hän otti etäisyyttä oppositioon.¹⁵⁵ Löytävätpä eräät tutkijat Liviuksen teksteistä myös Augustuksen politiikkaa kritisoivia kommentteja.¹⁵⁶

Augustus olisi epäilemättä mielellään valjastanut Liviuksen propagandakoneistonsa osaksi, sillä hän osasi hyödyntää sitä muutenkin tehokkaasti: runoilijat pistettiin laulamaan ylistyslauluja ja historiankirjoitusta vääristeltiin sopivasti¹⁵⁷ – kulunut, mutta eittämättä tehokas keino politiikanteon välineenä.

Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Livius teki töitä varsin itsenäisesti ja omista lähtökohdistaan. Liviuksen kirjoituksissa ei ole suoranaisia Augustuksen ihailuksi tulkittavia lausuntoja, sillä pelkän valtiovallan toimien ylistämisen sijasta Livius pikemminkin ohjasi kirjoituksillaan julkista politiikkaa moraalisesti jämerämpään suuntaan.¹⁵⁸ Esimerkiksi Liviuksen korkeaa moraalialia ylistävät tarinat Verginiasta ja Lucretiasta julkaistiin jo 25 eKr, mutta Augustuksen tärkeimmät moraaliset reformit tulivat voimaan vasta paljon myöhemmin: muun muassa lainsäädäntö, joka kannusti menemään naimisiin ja lasten hankintaan tuli voimaan aikaisintaan 9 eKr. Tästäkin voi päätellä, että Livius pikemminkin muokkasi välillisesti Augustuksen politiikkaa kuin tyytyi vain uskollisesti kehuaan sitä.¹⁵⁹

Tutkijat ovat tulkinneet Liviuksen teksteistä milloin plebeijimyönteisyyttä, milloin senaattorisäätöä puoltavia kannanottoja. Usein nämä erilaiset kannat juontuvat siitä, kenen muun historioitsijan tekstejä Livius on omissa kirjoissaan milloinkin lainannut. Itse olen havaitsevinani *Ab Urbe Condita* –teoksessa hyvin tasapuolisen hengen: kukaan ei saa yksin päästä liikaa niskan päälle valtiollisissa asioissa, ei edes hyvä valtion päämies.¹⁶⁰

Ei kuitenkaan ole ihme, että Liviuksen ja Augustuksen keskinäinen vaikutussuhde kiinnostaa tutkijoita, sillä Liviuksen historiankirjoissa ja Augustuksen politiikassa on havaittavissa samoja teemoja. Kumpikin pyrki omalla tavallaan vanhojen roomalaisten hyveiden sekä

¹⁵⁵ Ogilvie, 3.

¹⁵⁶ Bauman, 108.

¹⁵⁷ Bauman, 106.

¹⁵⁸ Walsh, 15.

¹⁵⁹ Walsh, 13-14.

¹⁶⁰ Liviuksen kaikenlaista yksinvaltiutta ja alistavaa vallankäyttöä kaihtava hallitsemisideali kuvastuu mainiosti mm. seuraavasta virkkeestä: ”Eräiden historioitsijoiden mukaan hän (kuningas Servius Tullius) oli aikonut luopua jopa tästä lempeästi ja kohtuullisesti käyttämästäänkin vallasta, koska se kuitenkin oli yksinvaltaa, mutta omien perheenjäsenten rikos teki tyhjäksi hänen aikeensa antaa vapaus isänmaalleen.” Liv. I.48.9. (Suomennos Marja Itkonen-Kaila)

moraalin palauttamiseen, ja molemmat lähestyivät tavoitteitaan kiinnittämällä huomiota erityisesti naisiin.

Tasavallan ajan loppupuolella roomalainen yhteiskunta muuttui ja naisten asema vapautui. He saivat yhä enemmän taloudellista itsenäisyyttä ja myös avioliittoinstituutio muuttui. Yhä useampi aristokraattiperhe jättäytyi tarkoituksella lapsettomaksi lisätäkseen sosiaalista ja taloudellista valtaansa.¹⁶¹ Augustus puuttui tähän tilanteeseen valtaan noustuaan. Hän halusi stabilisoida lainsäädännössä erityisesti avioliiton aseman, sillä tiukat avioliittositeet haluttiin palauttaa paikalleen yhteiskunnan vakauttajina.¹⁶²

Augustuksen politiikka tähtäsi vanhojen roomalaisten hyveiden korostamisella Rooman kaikinpuoliseen vahvistamiseen. Hän halusi nostaa syntyvyyden laskun takia pienenemään päin ollutta väkilukua. Augustus kannusti perhepolitiikkaan keskittyvällä lainsäädännöllään naisia vaalimaan siveytään, menemään naimisiin ja hankkimaan lapsia jopa niin, että lapsettomia ja niitä, jotka jäivät naimattomiksi, rangaistiin erityisesti rajoittamalla perintöoikeutta.¹⁶³ Perheyhteyden vahvistamiseen tähtäsivät taas tiukentuneet rangaistukset, jotka kohtasivat seksuaalisesti leväperäisesti käyttäytyviä. Heitä ruvettiin tuomitsemaan julkisissa oikeusistuimissa, kun siihen asti kyseiset asiat olivat jääneet perheiden itse päätettäviksi. Myös avioeron tekemistä hankaloitettiin lainsäädännöllä.¹⁶⁴ Augustuksen tallennetuista puheista saa sellaisen käsityksen, että hänen aikansa yläluokka suorastaan vältteli naimisiinmenoa ja lastenhankintaa siinä määrin, että koko kyseisen yhteiskuntaluokan olemassaolo alkoi olla vaarassa.¹⁶⁵ Vaikka Augustus saattoi olla vilpittömästäkin huolissaan kyseisen kansanluokan hupenemisesta, tärkeämmät syyt lienevät olleet poliittiset. Pienenevät yläluokan perheet keskittivät varallisuuden yhä harvempien käsiin, ja Augustus pelkäsi näiden varakkaiden sekä mahtavien henkilöiden valtaa, sillä heidän olivat Augustukselle poliittinen uhka. Vuonna 9 jKr. voimaan tulleessa lex Papia Poppea -laissa Augustus velvoitti kaikki 25–60-vuotiaat miehet ja 20–50-vuotiaat naiset menemään naimisiin. Lain ulkopuolelle jäivät vain kolmasti synnyttäneet naiset ja vapaasyntyiset miehet, jotka olivat siittäneet vähintään kolme lasta. Leskien oli solmittava seuraava avioliitto kahden ja eronneiden puolentoista vuoden kuluessa. Vanhemmat saivat myös etuja kolmesta lapsesta. Augustuksen ajan sanktiot kohdistuivat

¹⁶¹ Hopkins, 242.

¹⁶² Miles, 214-215.

¹⁶³ Cantarella, 152.

¹⁶⁴ Bauman, 105-107.

muutenkin erityisesti naimattomuuteen sekä lapsettomuuteen ja koskivat yleensä perintöoikeudellista kelpoisuutta. Augustus myös lisäsi naisten myötäjäisoikeutta, jotta miehet olisivat tunteneet suurempaa mielenkiintoa naimisiinmenoa kohtaan. Tacitus kuitenkin raportoi Augustuksen lakien epäonnistuneen.¹⁶⁶

Augustuksen reaalipolitiikka oli välillä ristiriidassa hänen omien ihanteidensa kanssa. Esimerkiksi hänen suuri halunsa saada leskinaiset uudelleen naimisiin löi poskelle vanhaa, roomalaista perinnettä, joka ihaili *univirae*-naisia, siis heitä, jotka olivat naimisissa vain kerran elämässään.¹⁶⁷ Augustus myös uudisti Pudicitian, siveyden jumalattaren kultin¹⁶⁸, mikä oli selkeässä ristiriidassa hänen perhepolitiikkansa kanssa, sillä kyseisessä kultissa kunnioitettiin *univirae*-naisia!

Tasavallan loppu ja Augustuksen aika olivat Roomassa radikaalien muutosten sävyttämää, sillä Rooma urbanisoitui ja sitä rakennettiin tehokkaasti. Sanottiin, että Augustuksen ajan alkaessa kaupunki oli tehty tiilistä, mutta että Augustuksen kuoltua Rooma oli marmorikaupunki.¹⁶⁹ Tällainen muutos ei voinut olla vaikuttamatta julkiseen elämään¹⁷⁰, mutta huomionarvoista on, että ainakin Livius tuntui kovasti arvostavan ja jopa korostavankin roomalaisten agraareja juuria. Myös Augustuksessa saattoi havaita tämän kaksijakoisuuden, perinteisen ja modernin ihailun. Rakentamisesta ja muista uudistuksistaan huolimatta hän suosi vaatimatonta elämäntapaa ja vaati esimerkiksi, että hänen tyttärensä ja tyttärentyttärensä oppivat kehräämään ja kutomaan.¹⁷¹

Päinvastoin kuin ateenalaiset, joiden ensimmäiset kuninkaat syntyivät maasta, ja jossa syntyperä liittyi kansalaisuuteen, roomalaiset ovat ”tehneet itse itsensä”, eivät vain syntyneet roomalaisiksi. Vaikka roomalaiset tutkivat kiivaasti sukutaulukkoitaan ja etsivät niistä ylhäisiä esiisiä, olivat he samalla ylpeitä agraareista juuristaan. Ajattelutavan huomaa jo legendasta roomalaisten esi-isästä, Aeneasta, joka tarinan mukaan tuli Troijasta Italiaan. Hänen jälkeläisensä, etunenässä puolivillit, susiäidin ruokkimat kaksoset Romulus ja Remus, perustivat sit-

¹⁶⁵ Cic. Marc. 23.

¹⁶⁶ Tac. ann. 3.25.

¹⁶⁷ Dixon, 22.

¹⁶⁸ Bauman, 105-107

¹⁶⁹ Suet. Aug. 28.

¹⁷⁰ Miles, 167.

¹⁷¹ Suet. Aug. 64.2.

temmin Rooman. Kaupungin ensimmäisiksi asukkaiksikin saatiin muualta tullutta epämääräistä väkeä, karkureita ja roistoja.

Legendoissa kerrotulla Rooman hurjalla alulla kuitenkin perusteltiin kaupungin vahvuutta ja roomalaisten dynaamista otetta asioihin: he laajensivat aktiivisesti Roomaa ja samalla lisäsivät roomalaisten määrää, olivat alusta asti ”tee-se-itse –miehiä”. Myös sekä Augustus että Livius tunnustivat ylpeinä tämän seikan, ja Liviukselle Rooman nousu ”pohjalta huipulle” oli erityisesti osoitus roomalaisten ylivertaisuudesta.¹⁷²

Liviuksen ja Augustuksen tavassa käyttää hyväkseen historiaa omien tavoitteidensa ajamiseen ja tavallaan visualisoimiseen yleisönsä silmissä on siis havaittavissa paljon yhtäläisyyksiä, mutta kyse on lienee pikemminkin ollut yleisestä ajan hengestä kuin näiden miesten välisestä vahvasta riippuvuus- ja vaikutussuhteesta.¹⁷³ Sitä paitsi Liviuksen ja Augustuksen todelliset motiivit poikkesivat toisistaan. Augustus halusi pääasiallisesti pönkittää omaa valtaansa, mutta Liviuksen vaikuttimet näyttävät olleen varsin pyyteettömät. Hän näyttää vilpittömästi ajaneen Rooman ja roomalaisten etua ilman omia hyötyaikoja. Tietysti miesten lähtökohdatkin olivat erilaiset, kun toinen oli poliitikko ja toinen kammioonsa sulkeutunut historioitsija.

3.6. Dionysios Halikarnassolainen ja Plutarkhos vertailukohteina

Siteeraan ja tutkin seuraavassa luvussa olevassa analyysissäni Liviuksen tekstien ohella paikoin parin muun, samoista legendoista kertovan auktorin tekstejä saadakseni analyysiini konkreettista vertailupohjaa. Päävertailukohtani ovat Dionysios Halikarnassolainen ja Plutarkhos, jotka molemmat kertovat varsin laveasti monesta samasta tapahtumasta kuin Livius.

Dionysios Halikarnassolainen oli kreikkalaissyntyinen historiankirjoittaja, jonka tarkkaa syntymäaika ei tiedetä.¹⁷⁴ Hän kuitenkin oli Liviuksen aikalainen, saapui Roomaan nuorena miehenä ja eli siellä Augustuksen aikana.¹⁷⁵ Dionysios kirjoitti Rooman varhaishistoriasta, vaikka hän työskenteli Roomassa puhetaidon opettajana. Hänen päätyönään pidetään *Anti-*

¹⁷² Mustakallio 2003, 208-211.

¹⁷³ Chaplin, 192.

¹⁷⁴ Dionysioksen arvellaan syntyneen 60-55 eKr. Myös hänen tarkka kuolinvuotensa on hämärän peitossa.

¹⁷⁵ Cary, 7-9.

quitates Romanae –nimistä teosta, joka käsittelee Rooman historiaa ensimmäisistä legendoista aina ensimmäisen puunilaissodan alkuun asti.¹⁷⁶

Kirjoissaan Dionysios halusi kertoa Rooman historiasta muille kreikkalaisille, jotka vanhan kulttuurivaltion perillisinä ilmeisesti halveksivat henkisesti ehkä köyhempää, mutta sotilaallisesti vahvaa valloittajaansa. Dionysios ikään kuin halusi osoittaa, että roomalaiset ovat kellovillisia hallitsemaan.¹⁷⁷ Kreikkalaisten suosiota roomalaisille hän yritti kalastella korostamalla ensimmäisten roomalaisten kreikkalaisia juuria. Ei jalo kreikkalainen syntyperä nimitäin ollut roomalaisillekaan kovin vastenmielinen ajatus agraarien juurien korostamisesta huolimatta!¹⁷⁸

Kertomuksissaan Dionysios Halikarnassolainen taustoittaa perinpohjaisesti kuvailemansa tapahtumat, hän selittää lukijoilleen syyt ja seuraussuhteet. Tästä hän toivoi olevan hyötyä aikalaisilleen, erityisesti tärkeitä päätöksiä tekeville valtiomiehille, joiden hän toivoi ottavan esimerkkiä historiasta. Kuitenkin Dionysios sortuu retoriseen maalailuun ja pikemminkin viihteen kuin tieteen tekemiseen. Hänen tekstinsä kärsivät sisäisen kritiikin puutteesta, ja hän näyttää suorastaan piehtaroivan dramaattisten sekä paatoksellisten tapahtumien kertomisella käyttäessään tilaa sivukaupalla kyseisten tilanteiden yksityiskohtaiseen kuvailemiseen.¹⁷⁹ Esimerkiksi Livius välittää samat kertomukset usein puolet tiiviimmin ilman, että kertomuksen dramaattisuus kärsii vähääkään.

Dionysios ilmoittaa käyttäneensä lähteinä muun muassa Catoa, Fabius Maximusta, Valerius Antiasta, Licinius Maceria, Aelius Tuberoa, Gelliusta, Calpurnius Pisoa ja Varroa. Näistä iso osa näyttää olevan samoja kuin Liviuksen lähteet. Tutkija Earnest Caryn mielestä on lähes varmaa, ettei Dionysios Halikarnassolainen kuitenkaan käyttänyt Liviusta lähteenään, vaikka ainakin teoriassa se olisi ollut mahdollista. Sen sijaan Plutarkhos ilmeisesti tunsi Dionysioksen teokset.¹⁸⁰

Plutarkhos (n. 50-125 jKr.) oli myös kreikkalainen, syntyisin Beotian maakunnasta Keski-Kreikasta. Hän oli kuuluisa kirjailija ja yleistajuisia tekstejä laatinut filosofi. Hän hoiti huo-

¹⁷⁶ Cary, 9-10.

¹⁷⁷ Miles, 172.

¹⁷⁸ Cary, 13-20.

¹⁷⁹ Cary, 15-19.

mattavia valtionvirkoja kotikaupungissaan Khaironeiassa, mutta työskenteli välillä myös Roomassa erilaisissa tehtävissä muun muassa opettajana ja virkamiehenä. Hänen elinaikanaan Rooman valtakuntaa ehtivät hallita Nero, Domitianus, Trajanus ja Hadrianus, joten Plutarkhos ehti myös nähdä ”hyvien keisareiden” muassaan tuoman valtakunnan uuden nousun ja vaurauden ajan.¹⁸¹

Plutarkhoksen tunnetuin teos on *Bioi paralleloi*¹⁸², jossa esitellään pareittain ryhmiteltynä kreikkalaisia ja roomalaisia suurmiehiä. Kriittiset äänet moittivat Plutarkhoksen tekemiä vastinpareja usein keinotekoisiksi, ja niiden historiallinen todenperäisyys pitääkin usein kyseenalaistaa. Toisaalta Plutarkhoksen kirjallista charmia voi paikoitellen hyvästä syystä kehua.

Ateenan yliopistossa opiskellut, laajalti matkustellut ja kreikkalais-roomalaisen aristokratian sisäpiiriin kuulunut Plutarkhos oli laajasta oppineisuudestaan ja sivistyksestään huolimatta pikemminkin moralisti kuin historioitsija, joten historiankirjoittajana hän on mielestäni oiva vertailukohta myöskin vahvasta moraalisesta latauksestaan tunnetulle Liviukselle.¹⁸³

Kreikkalaissyntyinen Plutarkhos vertaili kreikkalaisten ja roomalaisten erilaisia tapoja. Esimerkiksi surunosoittamisessa häntä kiinnosti myös, miten eri sukupuolet käyttäytyivät samoissa tilanteissa.¹⁸⁴ Plutarkhoksen arvellaan käyttäneen lähteinään muun muassa Varroa, Catoa, Cluvius Rufusta, Ciceroa, Antistius Labeota, Jubaa ja myös Liviusta.¹⁸⁵ Hän käytti siis ilmeisesti pääosin paljon myöhäisempiä (sekundääri)lähteitä kuin Livius ja Dionysios, joiden tuotoksiin hänen kirjoituksiaan seuraavassa vertaan.

¹⁸⁰ Cary, 32-34.

¹⁸¹ Babbitt, 12.

¹⁸² Osia teoksesta on suomennettu nimellä *Kuuluisien miesten elämäkertoja*.

¹⁸³ Babbitt, 11-14.

¹⁸⁴ Plut. mor. 267C.

¹⁸⁵ Barrow, 67.

4. LIVIUKSEN KUVAAMAT NAISET KRIISITILANTEISSA

Livius kirjoitti Rooman historiaa hyvin päämäärätietoisesti: hän ei halunnut varsinaisesti kertoa, miten asiat olivat todellisuudessa olleet menneisyydessä, vaan hän halusi painottaa lukijakunnalleen arvostamiaan asioita, eli roomalaisten hyveiden merkitystä, korkeaa moraalialia ja isänmaanrakkautta.

Varsin monissa Liviuksen välittämässä historiallisissa kertomuksissa esiintyy myös naisia. Heidän läsnäolonsa on kiinnostavaa erityisesti erilaisia kriisitilanteita koskevissa kuvauksissa, sillä juuri kriiseihin joutuminen, niissä oleminen ja niistä selviäminen ovat keskeisiä kohtia Liviuksen historiankirjoituksessa. On kiinnostavaa tutkia, mikä rooli kriisitilanteissa usein sururiittejä esittäville naisilla on Liviuksen mielestä Rooman historian merkittävimmissä ja käänteentekevimmissä vaiheissa. Samoissa kertomuksissa määrittyy myös se, mitkä ovat Liviuksen mielestä soveliaat surunosoittamisen paikat sekä naisten, ja erityisesti matroonien toiminnan rajat, vaikuttavuus sekä arvo.

Livius oli hyvin omaksunut vanhan tradition ja oman aikansa hengen naisten merkityksestä yhteisössään. Jo varhaisen Rooman lakien ja arvojen mukaan ihannematroona oli kodin loukkaamattomuuden suojelija, ja naisten käyttäytyminen oli yhteydessä Rooman hyvinvointiin sekä epäonneen.¹⁸⁶ Roomalaisista historiankirjoittajista erityisesti Liviuksella naiset olivat myös roomalaisen yhteiskuntajärjestyksen pyhyden korkeimpia suojelijoita¹⁸⁷, ja Rooman loukkaamattomuus oli Liviuksen mielestä verrannollinen naisten siveyteen. Yhteisön pienimpiä osasia, perhettä ja yksilöä, pidettiin valtion, *res publica*, vertauskuvana, ja yksilön käyttämisen ajateltiin vaikuttavan suoraan valtion hyvinvointiin.¹⁸⁸

Olen luokitellut Liviuksen kirjoissaan kuvaamat, kaikki Rooman historian kannalta tärkeissä suru- ja kriisitilanteissa vaikuttaneet naiset karkeasti eri luokkiin, sen mukaan kuin minkälaisissa yhteyksissä he esiintyvät ja miten. Luokitteluni mukaan naiset esiintyvät

¹⁸⁶ Hänninen 1999, 47-52; Cantarella, 152.

¹⁸⁷ Mustakallio 1999, 64.

¹⁸⁸ Feldherr, 121. Hyvä esimerkki tästä on Menenius Agrippan kertomus ihmiskehosta, joka nousee kapinaan vatsaa vastaan. Kertomus symboloi patriisien ja plebeijien valtataistelua. Liv. II.32.9-12.

kriisitilanteissa yleensä *surevina* tai ovat *valmiita uhrautumaan*. He saattavat toimia myös *varoittavina esimerkkeinä*, tai nousevat viimein *puolustamaan omia oikeuksiaan*.

Luokittelu voidaan mielestäni tehdä, sillä Liviuksen kuvaamissa tapauksissa on selviä säännönmukaisuuksia. Naiset esiintyvät Liviuksen historiankirjoissa aina tietyn tyyppisissä tilanteissa, ja heidän käyttäytymisensä sekä koko läsnäolonsa on lukijan näkökulmasta tavallaan ennalta-arvattavaa.

Luokitteluni on toki varsin heterogeeninen ja keinotekoinen, sillä osa naisista tai naisryhmistä ja erityisesti heidän toimintansa voisi esitellä helposti pariinkin eri luokan edustajana. Joissakin luokitteluni luokissa ei puolestaan välttämättä esiinny tapauksia yhtä esimerkkiä enempiä, mutta silloin kyseessä oleva tapaus on niin merkittävä, että se on mielestäni syytä nostaa omaksi luokakseen.

4.1. Surevat naiset

Naisten suru oli roomalaisessa historiankirjoituksessa pitkälti topoksen värittämä tehokeino, jolla tehostettiin tapahtuman vaikuttavuutta. Naisten asujen ja käyttäytymisen kuvailua myöten konventionaalinen kerrontatapa periytyi kreikkalaisista tragedioista, joissa valittavat ja surevat naislaumat esiintyivät usein ikäänkuin traagisten tapahtumien pysyvänä kullassina. Roomalaisissa historiallisissa kertomuksissa naisten vaikutus ja ote tapahtumien kulkuun on aktiivisempi kuin kreikkalaisten kanssasisariensa. Silti roomalaisissakin legendoissa julkisesti sureva nainen on silmiinpistävä näky, sillä normaalioloissa naisten piti pysyä poissa julkisilta paikoilta ja herättää mahdollisimman vähän huomiota.¹⁸⁹

Livius kehitteli kuvauksensa surevista naisista reippaasti pitemmälle kuin useimmat muut roomalaiset auktorit, jos arvioidaan sitä valtaa ja vaikuttavuutta mitä naisilla tarinoissa on. Liviuksen naiset eivät todellakaan tyydy vain passiivisesti valittelemaan kurjaa kohtaloaan, vaan he vaikuttavat aktiivisesti tapahtumien kulkuun. Samalla Livius osaa mainiosti pakata surukuvauksiinsa moraalisen latauksen, joka vei samalla eteenpäin hänen omia kirjallisia tavoitteitaan.

¹⁸⁹ Hänninen 2000, 86-87.

4.1.1. Tunteidenosoitus isänmaan puolesta

Ylivoimaisesti eniten Liviuksen historiankirjoituksissa on sellaisia luokitteluuni sisältyviä naisten surua kuvailevia kertomuksia tai pikemminkin mainintoja, joissa naiset ovat kriisitilanteessa surren kotikaupunkiaan, jonka viholliset valloittavat tai jota valloitus on ainakin uhkaamassa. Kyseessä voi olla myös yleinen suru huonon sotamenestyksen ja suurten miestappioiden takia, tai sitten kaupunkia voi piinata esimerkiksi rutto. Näissä kertomuksissa näkyy selvimmin jo kreikkalaisesta kirjallisuudesta periytyvä topos.

Livius kuvaa näissä tarinoissaan sekä roomattaria että vierasheimoisia. Hän kertoo vierasheimoisista naisista aivan yhtä myönteiseen sävyyn kuin roomalaisista. Kertomuksia tai lyhyehköjä mainintoja, joissa naiset surevat hädässä olevaa isänmaataan löysin Liviuksen kirjoista yhteensä yli 20. Suurimmassa osassa näistä kuvauksista kerrotaan roomalaisista matroonista, jotka tuovat surullaan julki yhteisen huolen Rooman kohtalosta ja sotilaiden hengestä sodan melskeissä. Monessa kohtaa esiintyvät vierasheimoiset naiset surevat puolestaan Rooman vallan alle sortuvaa isänmaataan.

Eräät tutkijat ovat tulkinneet tarinoita kotikaupunkinsa ja -maansa puolesta itkevistä naisista siten, että maahan väkisin tunkeutuva vihollinen voidaan rinnastaa naiseen väkivalloin tunkeutuvaan raiskaajaan.¹⁹⁰ Ajatusjohdannainen tuntuu varsin loogiselta tutkittaessa Liviusta, joka mielellään rinnasti keskenään naisten ja isänmaan kohtalon, ja asetti siveelliset naiset suorastaan symboloimaan isänmaata.

Ensimmäinen Liviuksen kertoma kaupunginvalloituskertomus, jossa naiset itkevät ja valittavat, on myyttinen Alban hävitys. Se tapahtui, kun Tullus oli päättänyt pitkällisen sotimisen jälkeen yhdistää Rooman ja Alban jälleen yhdeksi valtioksi. Roomalaiset valtaavat Alban, mutta siellä ei Liviuksen mukaan vallitsekaan paniikki ja sekasorto, kuten yleensä tällaisissa tapauksissa, vaan suuri suru ja lamaannus. Yhteinen onnettomuus sai kyöneleet vuotamaan ja ”naiset valittivat ääneen, varsinkin kulkiessaan ohi roomalaisten miehittämien

¹⁹⁰ Esim. Hanson, 326-327.

temppeleiden, joihin he nyt jättivät jumalansa kuin vangeiksi.” Pakolaisvirtojen tyrehtyttyä roomalaiset hajottivat koko kaupungin temppeleit¹⁹¹

Alban tuhon ja sen asukkaiden kohtalon kuvausta voi hyvin verrata esimerkiksi Vergiliuksen kertomukseen Troijan tuhosta. Alban tarina heijastaa muutenkin pateettisuudessaan hellenististä kirjallista perinnett¹⁹², tragedioita ja epiikkaa. Tämä on Liviukselle tyypillinen tapa kertoa kaupunkien valloituksesta. Sama kaava toistuu uudestaan ja uudestaan: vihollinen, jotka siis voivat olla roomalaisiakin, hyökkää kaupunkiin, aloittaa verilöylyn ja sytyttää kaupungin palamaan. Kansa vaipuu valituksiin ja epätoivoon.¹⁹³ Naisten surun kuvaus on tässä tilanteessa käsitettävä myös topiikaksi, eli että naisia oli tapana kuvata näin kyseisenlaisissa tilanteissa. Voimakkaat surukuvaukset kuuluivat antiikin ajan kirjalliseen tyyliin.

Myös isänmaa Rooma oli usein uhattuna Liviuksen ja muiden auktoreiden kertomuksissa. Tukalaa aikaa oli muun muassa sota volskeja ja eekvej¹⁹⁴ vastaan. Roomaa koetteli samaan aikaan myös rutto, joka surmasi paljon väkeä. Silloin matroonat alkoivat tuskissaan pyyhkiä auki riivityillä hiuksillaan temppelein lattioita. He pyysivät anteeksiantoa loukatulta taivaalta ja rukoilivat rutolle loppua.¹⁹⁴ Tilanne kääntyi pian paremmaksi, vaikkei Livius väitäkään, että se olisi ollut nimenomaan matroonien rukousten ansiota.¹⁹⁵

Naiset osoittivat suurinta tuskaa, surua ja nöyrymistä legendoissa paitsi surupuvuillaan, myös hiuksillaan. He riipivät auki taidokkaat kampauksensa, sillä hiukset hajallaan liikuskelu oli valtavan surun ja poikkeavan tilanteen osoitus. Pari kertaa tilanne oli tosiaan jopa niin paha, että matroonat pesivät hiuksillaan temppelein lattiaa¹⁹⁶. Tämä oli mitä voimakkain epätoivon ja armonanelun symboli.

Naisten yleinen suru oli niin merkittävä, koko Roomaa ravisteleva ilmiö, että valtiovalta joutui muutaman kerran puuttumaan asiaan. Näin kävi esimerkiksi silloin, kun Hannibalin joukot uhkasivat Roomaa. Naiset valittivat niin pontevasti, että senaatti määräsi, että

¹⁹¹ Liv. I.29.1-6. ”Mulierum praecipue, cum obsessa ab armatis templa augusta praeterirent ac velut captos relinquerent deos.” Suomenenos Marja Itkonen-Kaila.

¹⁹² Ogilvie, 120.

¹⁹³ Ogilvie, 320.

¹⁹⁴ Liv. III.7.8.

¹⁹⁵ Liv. III.8.1.

matroonien on pysyttävä kotonaan, pois kaduilta valittamasta. Kovääninen valittaminen kiellettiin muutenkin, ja Roomaan määrättiin hiljaisuus.¹⁹⁷ Määräyksiä perusteltiin yleisellä järjestyksenpidolla ja normaalielämän jatkumisella, sillä suruaikana, kuoleman saastuttamassa tilassa kaikkien muiden riittien hoito estyi. Tämä puolestaan merkitsi sitä, että iso osa yhteiskunnallisesta elämästä tyrehtyi tyystin, sillä erilaiset kultit olivat tärkeä ja erottelematon osa tavallista arkielämää antiikin Roomassa.

Valtiovallan puuttumisesta suruaikaan on hyvänä esimerkkinä tapaus, jolloin maanviljelyn jumaluuden Cereksen juhla oli keskeytynyt, kun kaikki roomalaiset surivat Canaan taistelussa kuolleita ystäviään ja sukulaisiaan. Surevat eivät nimittäin saaneet ottaa osaa juhlaan, ja Liviuksen mukaan tuolloin jokaikinen matroona kulki surupuvussa. Koska muiden pyhien kulttien hoito ja maanviljelykseen liittyvät arkiaskareet vaarantuivat, senaatti määräsi suruajalle 30 päivän maksimirajan. Elämän piti päästä jatkumaan taas tavalliseen malliin, ja sadon onnistuminen oli turvattava.¹⁹⁸

Vastapainoksi kaupunkinsa tuhoa pelkääville ja sitä viimeiseen asti puolustaville naisille *Ab Urbe Condita* –teoksessa esiintyy myös muutama maininta kriisistä selviytyneistä, kaupunkinsa, itsensä ja sukulaistensa pelastumisesta iloitsevista naisista. Nämä naiset ovat luonnollisestikin yleensä roomalaisia, päinvastoin kuin kotikaupunkinsa tuhon näkevät vihollisheimojen naiset.

Kuvaava on kertomus siitä päivästä, jolloin Roomaan oli kuulunut tietoja, että taistelu suurta etruskikaupunki Vejiä vastaan oli sujunut kehnosti. Kaupunki oli jo vajonnut suruun¹⁹⁹, kun sotilaat yllättäen saapuivatkin kotiin hyvässä kunnossa. Silloin innostuneet äidit ja vaimot unohtivat riemussaan hyvän käytöksen ja juoksivat sotilaita vastaan ja näitä syleilemään. Liviuksen mukaan naiset tuskin kykenivät hillitsemään itseään suuressa illossaan.²⁰⁰

Pian Vejin valloituksen jälkeen senaatin käskyistä piittaamattomat roomalaiset matroonat täyttivät kaikki tempelit ja kiittivät jumalia. Senaatti määräsi lopulta, että yleisten kiitoksenosoitusten tuli kestää neljä päivää, eli kauemmin, kuin minkään edellisen sodan

¹⁹⁶ Esim. Liv. XXVI.9.7-8.

¹⁹⁷ Liv. XXII.55.3.

¹⁹⁸ Liv. XXII.56.4-5.

¹⁹⁹ Liv. IV.40.1.

²⁰⁰ Liv. IV.40.3.

jälkeen.²⁰¹ Kertomuksesta kuvastuu, kuinka valtiovalta yritti säädellä surun- ja ilonosoitusten määrää²⁰², vaikka määräyksistä ei läheskään aina piitattu. Legendoista saa sellaisen käsityksen, että varsinkin naisten tunne-elämä oli sekä surussa että ilossa niin voimakasta, ettei sitä pystynyt huippuhetkinä kahlitsemaan mitkään viralliset säännöt.

4.1.2. Suru yksityisenä kunnianosoituksena

Kun Livius haluaa painottaa, että joku edesmennyt oli huomattavan tärkeä henkilö, hän kertoo matroonien surreen häntä pitkään tämän kuoleman jälkeenkin. Merkittävä naisten vallan osoitus oli, että he ainakin legendoissa päättivät itse, ketä surra ja kuinka kauan. Esimerkiksi Lucretian ja siinä samalla kaikkien naisten kunniaa puolustanutta Brutusta naiset surivat pitkään.

Livius kertoo, kuinka uuden tasavallan konsuliksi edenneen Brutuksen virkaveli Publius Valerius järjesti Brutukselle mahtavat hautajaiset. Vielä suuremmaksi kunniaksi vainajalle oli Liviuksen mukaan kuitenkin hänen aiheuttamansa yleinen suru ja varsinkin se, että naiset surivat häntä vuoden ajan kuin omaa isäänsä, koska hän oli niin ankarasti rankaissut naisen siveyden loukkaajaa.²⁰³

Ogilvie sanoo Brutuksen legendan antavan selityksen roomalaisille surutavoille, jotka olivat peräisin aivan tasavallan ajan alkupuolelta. Brutus ei ollut ensimmäinen merkittävä vainaja tasavallan ajalta, mutta legendassa hänet nimetään kunnianimellä *pater patriae*, isänmaan isä, joten juhlanan suremistavan alku haluttiin selvästi yhdistää legendassa nimenomaan häneen.²⁰⁴

Sama pitkä ja kunnioittava suruaika toistui Brutuksen kuoleman jälkeen pian uudelleen, sillä Publius Valeriuksen, suuren kansansuosikin kuoltua naiset surivat häntä Liviuksen mukaan

²⁰¹ Liv.V.23.3.

²⁰² Esim. Liv. III.5.14.

²⁰³ Liv.II.7.4. Lucretian tarina, johon Brutuksen kunnostautuminen matroonien silmissä liittyy, kerrotaan tässä työssä sivuilla 52-55.

²⁰⁴ Ogilvie, 250.

”kuin Brutusta”. Publius Valerius oli maineestaan huolimatta köyhä, joten hänet haudattiin valtion kustannuksella.²⁰⁵

Vaikka naisten suremista tutkinut Margaret Alexiou sanoo tutkimuksiinsa nojaten, että sitä surraan, kenet peritään²⁰⁶, ei mammonalla ja perinnöillä ole merkitystä surun kohteena olemisessa roomalaisissa legendoissa. Matroonat eivät olleet välttämättä missään sukulais- tai edes ystävyysuhteessa surtavan henkilön kanssa. Suru oli puhdas kunnianosoitus vainajalle, joka oli naisten itsensä mielestä ansainnut tämän arvostuksenosoituksen omalla käytöksellään, ei esimerkiksi syntyperällään.

4.1.3. Suru mielenosoituksena

Naisen kunnia symboloi erityisesti Liviukselle koko Rooman moraalista puhtautta, ja legendoissa kunniaansa kuolemaansa asti puolustavat naiset esitettiin ihanteellisina esimerkkeinä. Aina ei kyseessä ollut edes jonkun yksilöidyn naisen henkilökohtainen kunnia, vaan matroonat itkivät myös toisten naisten kunnian puolesta. Ajatusmalli kulki yksityisestä yleiseen, eli yhden naisen kunnia symboloi samalla kaikkien muidenkin kunniaa. Matroonien itku merkitsee antiikin Rooman kirjallisuudessa ja erityisesti Liviuksen tuotannossa aina suurta, moraalista kannanottoa, joka kieli usein erityisesti naisten itsensä kannalta merkittävästä tapahtumasta.

Itkevät ja valittavat matroonat antoivat merkittävää, symbolista taustatukea erityisesti Verginian tarinassa. Matroonat nousevat melkeinpä tarinan aktiivisiksi toimijoiksi, selkeästi ohi kertomuksen antisankarittaren eli plebeiji-tyttö Verginian. Matroonat tukivat Verginiaa ja hänen isäänsä, upseeri Verginiusta, kun Verginiaa himoinnut decemvir Appius yritti väkisin riistää tytön tämän isältä ja kihlatulta Iciliukselta väittäen tytön olevan orja. Livius kuvaa, kuinka matroonat seisoivat ringissä Verginiuksen ympärillä Forumilla tukien surupukuun pukeutunutta, tyttärensä oikeuden edessä puolustanutta isää valittaen ja itkien.²⁰⁷ Syvimmän vaikutuksen Liviuksen mukaan teki se, kun naiset syvän surun vallassa itkivät niin hiljaa, että

²⁰⁵ Liv. II.16.7.

²⁰⁶ Alexiou, 20-21.

²⁰⁷ Liv. III.47.1.

kaikki Verginiaa puoltavat puheet kuuluivat varmasti.²⁰⁸ Matroonat olivat paikalla puolustamassa naisten ja lasten kunniaa.

Matroonienkin vetoomuksista huolimatta tilanne näytti lopulta niin toivottomalta, että Verginius ei nähnyt muuta keinoa kuin puukottaa tyttärensä hengiltä.²⁰⁹ Siveys, *pudicitia*, oli tärkeämpää kuin elämä. Asemaansa väärin käyttäneen Appiuksen toimista järkyttyneet matroonat huusivat vihaisesti, että nämäkö olivat ne olosuhteet, joissa heidän piti kasvattaa lapsia! Tämäkö on palkkio vaatimattomuudesta ja puhtaudesta! He osoittivat Liviuksen mukaan muutenkin ”naisellista surua” liikuttavin ja sääliä herättävin tavoin.²¹⁰ Lopulta tilanne johtikin koko decemviraatin kaatumiseen ja kaikkien Verginian kurjaan kohtaloon syyllistyneiden rankaisemiseen.

Liviuksen tarina Verginiasta on loisteliias, vaikka se on selkeästi tässä pro gradu –työssä myöhemmin kerrottavan Lucretian tarinan dupletti ja opetukseltaan varsin konventionaalinen. Livius on muokannut tarinaa nostaan esille häntä itseään kiinnostaneita painotuksia. Suurimmaksi teemaksi nousee vapaus, *libertas*. Tarina käsittelee roomalaisittain ajatellen mielenkiintoisia teemoja, kuten plebeijien suhdetta vallanpitäjiin. Liviukselle tärkeintä ovat kuitenkin draama ja moraaliset painotukset, ei politiikka. Ogilvie painottaa, että erityisesti tällä tarinalla Liviuksen kertomana oli selvästi jotain kerrottavaa Liviuksen aikalaisille²¹¹. Tuolloinkin oli siis ollut ongelmia vallanpitäjien ja alamaisten välisissä valtasuhteissa.

Verginian tarina kuvaa pohjimmiltaan suurempia asioita kuin vain yhden tytön kohtaloa. Tarina kertoo yrityksestä järkyttää yhteiskunnan sosiaalista tasapainoa ja kirjoittamattomia sääntöjä miesten ja naisten välisissä suhteissa, ja tapauksessa uhmataa myös perheen sisäistä *patria potestas* –suhdetta. Livius antoi ymmärtää, että kun kaikkien ihmisten, kuten perheenjäsenten ja yhteiskuntaryhmien, väliset suhteet olivat tolallaan ja säädetyssä järjestyksessä, Rooma kukoisti ja vahvistui. Tätä stabiilitettä ei siis saanut järkyttää. Verginian tarinassa Livius korostaa tapauksen uhanneen avioliittositeiden mitätöimisen kautta koko yhteiskunnan sosiaalista järjestystä sekä myös patriisien ja plebeijien välistä suhdetta.

²⁰⁸ Liv. III.47.4.

²⁰⁹ Liv.III.48.5.

²¹⁰ Liv.III.48.8. “Sequentes clamitant matronae, eamne liberorum procreandorum condicionem, ea pudicitiae praemia esse?— cetera, quae in tali re muliebris dolor, quo est maestior imbecillo animo, eo miserabilia magis querentibus subicit.”

²¹¹ Ogilvie, 477-478.

Verginiaa sureva naisjoukko tuo surullaan parhaiten esiin tarinan päätteeksi: kyseessä oli paitsi naisten, myös koko Rooman kansan vapauden puolustus.²¹²

Merkillepantavaa silti on, että tapahtumien keskipiste Verginia on tarinassa vain objekti, jonka kohtalosta muut, eli käytännössä miehet, päättävät. Matroonat tosin yrittävät puuttua asiaan, tosin konkreettisesti laihoin tuloksin. Livius ei kuitenkaan siteeraa yhtään Verginian lausahdusta, eikä sillä tunnu olevan väliä, mitä tämä itse haluaa.²¹³ Kyseessä on viime kädessä miehinen kunnia, vaikka toki myös plebeijien omanarvontunto, naisen oikeus ja tyttären merkitys.

Myös Dionysios Halikarnassolainen kertoo, kuinka naiset osoittivat surien myötätuntoaan Verginialle ja tämän läheisille. Neidot – joista Livius ei mainitse mitään – ja naiset – Livius painottaa naisten olleen nimenomaan matroonia – valittivat sekä löivät rintojaan seisoen Verginian ympärillä epäoikeudenmukaisen oikeudenkäynnin aikana, ja muukin väki protestoiti²¹⁴. Verginian kihlattu Icilius kiteyttää yhteiset tunnot huomauttaen oikeudenkäyntiä johtavalle Appiukselle, että jokainen neito ja matroona voi joutua samaan tilanteeseen kuin jossa Verginia on nyt, ja että roomalaiset voivat vakuuttua siitä, että ovatkin orjia eikä vapaita.²¹⁵ Paikalla ollut väki, ei siis pelkää matroonat, kuten Liviuksen kertomuksessa, itki ja valitti voimakkaasti ilmiselvää vääryyttä sekä lain loukkaamista.²¹⁶

Kun irvokas oikeudenkäynti sai viimein päätöksensä ja Appius tuomitsi Verginian kuuluvan klientilleen Claudiukselle eli käytännössä itselleen, Verginius pyysi saada syleillä tytärtään ”viimeisen kerran vapaana naisena”. Hän veti Verginian sivummalle, kutsui tätä nimeltä ja suuteli tätä – aivan kuten roomalaisilla oli tapana kohdella juuri kuollutta – ja puukotti tämän hengiltä.²¹⁷ Valtavan hälyn noustessa tyttärensä vereen tahriutunut Verginius ryntäsi läpi kaupungin ja ratsasti takaisin sotilasleiriinsä.²¹⁸

Verginian ruumis asetettiin näytteille Forumille. Dionysios kertoo, kuinka matroonat ja neidot ryntäsivät kodeistaan valittamaan Verginian kohtaloa. Naiset heittelivät kukkia ja

²¹² Mustakallio 1999, 62-64.

²¹³ Cantarella, 56.

²¹⁴ Dion. Hal. ant. XI.31.3.

²¹⁵ Dion. Hal. ant. XI.31.4-5.

²¹⁶ Dion. Hal. ant. XI.37.1.

²¹⁷ Dion. Hal. ant. XI.37.5.

kukkaseppeleitä, vöitä ja koristenuhoja, lapsuudenaikaisia lelujaan ja hiussolkiaan Verginian ruumispaareille, ja miehetkin osallistuivat hautajaissaaton kustannuksiin lahjoituksin.²¹⁹

Dionysios Halikarnassolainen keskittyy kuvauksessaan näyttävyyteen ja todisteluun siitä, että merkittävällä tapahtumalla oli paljon todistajia. Hän kertoo historiallisen tarinan paljon monisanaisemmin kuin Livius, ja tulee antaneeksi myös värikkään kuvauksen roomalaisista hautajaistavoista. Dionysioksen tyyli on suorastaan sensaatiohakuinen verrattuna Liviukseen, joka kuitenkin saa ujutettua vanhaan legendaan huomattavasti vahvemman moraalisen latauksen. Dionysios ei myöskään piittaa ollenkaan matroonien läsnäolosta tapahtumassa, vaikka Liviukselle heidän saapumisensa paikalle on aivan oleellinen ilmiö legendan pohjimmaisena merkityksen kannalta.

4.2. Uhrautuvat naiset

Erityisesti vanhimmissa roomalaisissa legendoissa esiintyy vahvoja ja esimerkillisiä naisia, jotka Liviuksen teksteissä nousevat suoranaiseksi ihanteiksi. Nämä varsinkin Liviuksen ensimmäisissä kirjoissa nimeltä mainitut legendaariset naiset voittavat ”naisellisen pelkonsa” ja ottavat tapahtumien kulun omiin käsiinsä. He ajavat samoja arvoja ja hyveitä kuin miessankarit, mutta isänmaan edun ohella nämä naiset puolustavat usein myös verensä puhtautta ja siveyttään, joka on koko Rooman eettisen puhtauden vertauskuva.

Tarkoitan tässä yhteydessä uhrautumisella yleensä itsensä, oman hyvinvointinsa, vaurautensa, turvallisuudenhakuisuutensa, jopa henkensä jättämistä toiselle sijalle, kun kyseessä on isänmaan etu. Roomalaisten legendojen naiset syöksyvät Liviuksen kertomana rohkeasti, omasta hengestään piittaamatta taistelukentälle lopettamaan sodan, he lahjoittavat merkittäviä summia Roomaa suojelevien jumalien hyväksi. He myös mieluummin kuolevat kuin elävät siveytensä loukkauksen jälkeen. Naiset asettuvat alttiiksi ja jättävät empimättä turvalliset, arkiset kuvionsa ja elämänpiirinsä, kun isänmaan etu sitä vaatii.

²¹⁸ Dion. Hal. ant. XI.37.6-7.

²¹⁹ Dion. Hal. ant. XI.39.6-7.

Esimerkilliset, tavalla tai toisella uhrautuvat tai ainakin uhrautumaan valmiit naiset esiintyvät joko yksin tai kokonaisina ryhminä. Esimerkillisesti käyttäytyvä naisryhmä on tyypillisimmillään joukko matroonia, joka uhraa omasta materiaalisesta hyvästään eli omaisuudestaan ja tekee suuren lahjoituksen Rooman hyvinvoinnin puolesta.

Valmius uhrautua isänmaan puolesta kuului roomalaisiin hyveisiin, ja erityisesti Livius korosti tätä seikkaa: Cincinnatus hylkäsi vanhan elämänsä ja jätti mukisematta maatilansa, kun häntä tarvittiin diktaattorina²²⁰, Brutus jopa surmasi juuri kauan kaivatun tasavaltaisuuden saavuttanutta isänmaata vastaan juonitelleet omat poikansa²²¹. Mucius Scaevola poltti ilmeenkään värähtämättä kätensä tehdäkseen pelottavan vaikutuksen Rooman vihollisiin.²²² Samaa uhrautuvaisuutta odotettiin myös naisilta, vaikka heitä pidettiin heikompana sukupuolena.

4.2.1. Veren puhtauden puolustajat

Kunniallisen roomalaisen naisen oli pidettävä ennen kaikkea huolta siveydestään – Roomassa palvottiinkin siveyden jumalatarta Pudicitiaa. Naisten, ja erityisesti matroonien kunnia symboloi Liviukselle koko Rooman moraalista puhtautta ja hyveellisyyttä. Oman hengenkään menestys ei ollut mitään verrattuna siveyden menetykseen. Siveys edusti Liviukselle turvallista ja vakaata yhteiskuntajärjestystä, joka takasi Rooman sisäisen stabiiliteetin. Kunnianrikkomat edustivat uhkaa koko valtiolle, ja usein suuret yhteiskunnalliset epäkohdat kärjistyvät ja vallankumoukset saavat kimmokkeensa roomalaisissa legendoissa siveellisten naisten kunniaa tahraavista, veren puhtautta uhkaavista rikoksista. Liviukselle nämä legendat olivat todella hedelmällinen lähtökohta korkean moraalin peräänkuuluttamiseen sekä yksilöettä yhteiskunnallisella tasolla.

Siveys oli Liviukselle niin merkittävä hyve, että oikein siveellisesti käyttäytyvä vierasheimoinenkin sai kunnian hänen silmissään. Esimerkiksi roomalaisen centurion murha oli Liviuksen silmissä oikeutettu, kun tämä oli kohdellut kaltoin barbaariprinsessa Chiomaraa.

²²⁰ Liv. III.26.8-12.

²²¹ Liv. II.5.5-10.

²²² Liv. II.12.13-15.

Päästyään takaisin oman heimonsa pariin Chiomara käski murhata centurion, ja Livius kertoo tuosta kaikesta aivan myönteiseen sävyyn.²²³

Kuuluisin esimerkki hyveellisistä ja siveytensä osoittamisen puolesta uhrautumaan valmiista sankarittaresta Liviuksen kertomuksissa on Lucretia, joka edustaa ylväällä ja rohkealla käyttäytymisellään henkilökohtaisen hätänsä hetkellä roomalaista naisihannetta. Kuten jo edellä mainitsin, Lucretian ja Verginian tarinat ovat tavallaan toistensa dupletteja. Ne kertovat samasta asiasta, naisten sekä miesten välisen ja samalla koko yhteiskuntajärjestyksen balanssin horjumisen uhasta, kun yksi osapuoli ”ylittää valtuutensa” sekä sopivuuden rajat ja uhkaa näin koko järjestelmän tasapainoa. Käytännön ero tarinoissa on naisnäkökulmaa ajatellen se, kuka tai ketkä ovat tarinoissa aktiivisia: Verginian tarinassa aktiivisia moralisteja ovat itkevät matroonat, Verginia itse on vain toiminnan objekti. Lucretian kertomuksessa aktiivinen subjekti on Lucretia itse, vaikka hän joutuukin ensiksi miehisen toiminnan objektiksi, uhriksi.

Livius kertoo, kuinka Lucretian mies Tarquinius Collatinus löi juomingeissa vetoa kuninkaan poikien ja illan isännän kanssa siitä, kenen läsnäolijoiden vaimo on kaikkein hyveellisin. Aviomiehet tekivät joukolla yllätysvisiitin koteihinsa, ja ainoastaan Lucretia oli siellä, missä hyveellisen vaimon piti ollakin, eli kehräämässä.²²⁴

Muutaman päivän kuluttua tempauksessa mukana ollut kuninkaan poika Sextus Tarquinius saapui uudelleen vierailulle Collatinuksen kotiin. Yöllä hän hiipi miekka kädessään Lucretian luokse ja yritti taivuttaa tätä itselleen suopeaksi. Kun tämä ei tehonnut, hän uhkasi surmaavansa tämän ja laittavansa alastoman orjan ruumiin tämän ruumiin viereen, jolloin Lucretiaa epäiltäisiin aviorikoksesta. Uhkaus sai Lucretian pakon edessä suostumaan, ja Tarquinius poistui Liviuksen sanoin ylpeänä siitä, että oli kukistanut naisen kunnian. Lucretia kutsui aamulla luokseen aviomiehensä ja isänsä todistajien kera. Hän kertoi heille itkien, mitä oli tapahtunut, ja vaati näitä kostamaan. Vaikka miehet yrittivät lohduttaa Lucretiaa syyttämällä Tarquiniusta, Lucretia katsoi olevansa vapaa rikoksesta muttei rangaistuksesta.

²²³ Liv. XXXVIII.24.

²²⁴ Liv. I.57. 9-10. Kehraaminen oli hyveellisen naisen ja vaimon symboli, sillä se kuvasi kaikkea sitä hyvää, mikä piti talon pystyssä. Sama teema toistuu useissa hautakirjoituksissa ja kirjallisuudessa. Ogilvie, 222.

”Älköön yksikään nainen tästedes vedotko Lucretian esimerkkiin, jos jää eloon kunnianttomana!” Lucretia huudahti puukottaen itsensä hengiltä.²²⁵

Collatinuksen ystävä, Lucretian itsemurhaa mukana todistamassa ollut Lucius Junius Brutus hurjistui häpeällisestä tapahtumasta niin, että yllytti väkijoukon kapinaan. Lopulta tilanne johti etruskikuningassuku Tarquiniusten karkoittamiseen Roomasta ja koko kuningasvallan päättymiseen ja tasavallan ajan alkamiseen.²²⁶ Lucretian toiminta oli siis alkusysäys tai pikemminkin viimeinen pisara käännteentekevään muutokseen Rooman koko valtiollisessa historiassa.

Tarina Lucretian raiskauksesta ja sen yhteydestä Tarquinien vallan luhistumiseen on vanha. Ogilvie sanoo, että tarinan juonessa on kovasti yhtäläisyyksiä kreikkalaisiin kertomuksiin sikäläisten tyranniin kohtaloista. Lucretian itsemurha on Ogilvien mielestä Liviuksen kuvaamana korkean moraalin osoitus. Itsemurha ei hänen mukaansa merkinnyt sitä, että Lucretia olisi hävennyt kunniallisuuden menetystään, kuten Shakespeare myöhemmin asian tulkitsi.²²⁷

Livius on kirjoittanut koko tarinan hellenistisvaikutteisen näytelmän muotoon. On varsin ilmeistä, että hän rinnastaa tarinan Brutuksen myöhempään kuuluisaan Brutukseen, eli häneen, joka oli mukana murhaamassa Caesaria.

Dionysios Halikarnassolainen kertoo Lucretian tarinan monelta kohdalta toisin. Hän ei esimerkiksi mainitse mitään ”kenen vaimo on siveellisin” –kisasta, vaan marssittaa Tarquiniuksen lähes suoraan Lucretian makuuhuoneeseen tämän ystävällisyyden ja aviomiehen poissaolon kotoa houkuttamana.²²⁸ Tarquinius lupaa tehdä Lucretiasta vaimonsa ja kanssahallitsijansa, jos tämä suostuisi hänen vaateisiinsa. Raiskauksen jälkeen Lucretia pukeutuu häpeissään mustaan asuun ja matkustaa näyttävästi Roomaan. Saavuttuaan isänsä taloon hän vaatii mahdollisimman paljon todistajia paikalle.²²⁹ Näiden saavuttua Lucretia kertoo, mitä oli tapahtunut, ja puukottaa sitten itsensä hengiltä.²³⁰ Roomalaiset huutavat

²²⁵ Liv. I.58.1-12. ”Nec ulla deinde impudica Lucretiae exemplo uiuet.” Suomennos Marja Itkonen-Kaila.

²²⁶ Liv. I.59.1.-I.60.2.

²²⁷ Ogilvie, 219.

²²⁸ Dion. Hal. ant. IV.64.4-65.3.

²²⁹ Dion. Hal. ant. IV.66.1-3.

²³⁰ Dion. Hal. ant. IV.67.1-2.

kuolevansa mieluummin tuhat kuolemaa puolustaessaan vapautta kuin kärsivänsä tyrannien mielivallasta.²³¹ Lucretian verinen ruumis viedään lopulta Forumille näyttille.²³²

Dionysioksen kertomus Lucretiasta ei sisällä lainkaan niin vahvaa moraalista latausta kuin Liviuksen, jolle Lucretia on *exemplum*, esimerkki kunniallisesta naisesta niin teoissaan kuin sanoissaankin. Dionysioksen Lucretia ei myöskään esitä mitään kostovaateita, vaan kostonhenkenä toimii tapahtuneesta suivaantunut Brutus, joka vannoo Lucretian verestä vielä kostea veitsi kädessään kosta tyranneille.²³³ Dionysios siis tekee Lucretiasta kohtalolleen alistuvamman hahmon verrattuna Liviuksen Lucretiaan.

Dionysios korostaa koko tapahtuman julkisuusaspektia, kun Lucretia matkustaa vaunuissaan itkien surupuvussa tervehtimättä ketään. Lucretia osoittamalla osoittaa, että jotakin kauheaa on tapahtunut. Samaten hän vaatii mahdollisimman paljon todistajia paikalle kuulemaan kertomustaan, ja myöhemmin, itsemurhan jälkeen hänen ruumiinsa viedään mahdollisimman julkiseen paikkaan näyttille. Livius kuvaa tapahtumamiljööt pienemmiksi ja kertoo tapahtuman tiivimmin. Pääpaino on tarinan moraalisessa latauksessa, ei näyttävyudessa ja suurissa puitteissa, kuten Dionysioksella.

Verginian tarinaan ja muiden Lucretian tarinan kertoviin auktoreihin verrattuna Liviuksen versio Lucretian kohtalosta korostaa Lucretian aktiivista otetta omaan kohtaloonsa. Mutta vaikka Lucretia surmaa itsensä määrätietoisesti ja ”omasta halustaan”, hänellä ei ole tarinan moraalisesta latauksesta takia oikeastaan muuta vaihtoehtoa. Niin Lucretia kuin Verginiakin on pakko uhrata, sillä käytännössä se on ainoa keino osoittaa ja taata viattomuus sekä varmistaa veren puhtaus. Vaikka Verginia siis ”uhrataan” ja Lucretia ”uhrautuu”, on lopputulos käytännössä sama. Naisen on pakko kuolla osoittaakseen, ettei oikeasti halua tai halunnut tulla raiskatuksi!

Huomiota kiinnittää kuitenkin se, miten naisten huono kohtelu, ryöstö, raiskaus tai uhka siitä on antiikin Rooman historiassa varsin monen valtiollisen ja poliittisen muutoksen käynnistäjänä. Mary Beardin mukaan raiskauksen ja poliittisen kunnianhimon sekä raiskauksen ja poliittisen muutoksen välillä onkin selvä yhteys. Liviuksen tarinoissa ja

²³¹ Dion. Hal. ant. IV.67.2.

²³² Dion. Hal. ant. IV.71.2.

roomalaisissa legendoissa yleensäkin nousee toistuvasti esille kysymys siitä, missä kulkee seksin ja valtion, seksuaalisen ja poliittisen väkivallan tai halun ja sopivuuden raja. Miten pitkälle ”poliittinen raiskaus” voidaan ymmärtää muuksi kuin seksuaaliseksi teoksi, ja onko halu aina poliittista? Beardin mielestä Livius yrittää monessa kohdassa perustella naisten väkivaltaisen seksuaalista kohtelua politiikalla, mutta se ei juuri koskaan onnistu.²³⁴

Beard pohdiskelee, kertovatko raiskauskertomukset voimakkaasta patriarkaatista, vai valjastetaanko raiskauskina tekona tavallaan valtion hyväksi ”*pro patria*”. Vai halutaanko näin kertoa, ettei raiskaus ole seksuaalista halua ilmentävä rikos, vaan osoitus miesten ylivoimaisesta vallasta yli naisten? Beard tulee siihen tulokseen, että joka tapauksessa raiskaus on aina halua ilmentävä rikos. Kysymys onkin siitä, mikä halun kohde kulloinkin on.²³⁵

4.2.2. Isänmaan pelastajat

Muinaisten legendojen mukaan naisryhmät pelastivat Rooman pariinkin otteeseen. Nämä tarinat liittyvät usein uuden kultin perustamiseen, kuten *Fortuna Muliebris* –kultin ja *Nonae Caprotinae* –juhlan alkuun. Samaan kategoriaan kuuluu myös sabiinitarien tarina. Naiset käyttävät näissä legendoissa aseena naisellisuuttaan.²³⁶

Liviuksen kuvaama ensimmäinen suuri ja ehkä merkittävin naisten ”joukkoesiintyminen” surun ja kriisin keskellä on sabiinitarten ryöstö ja erityisesti ryöstön jälkimainingit. Livius alustaa tapahtumaa kertomalla, kuinka alku-Roomassa huolestuttiin kaupungin kasvun mahdollisuuksista, sillä siellä oli kovin vähän naisia. Ensimmäiset roomalaisethan olivat Romulusta ja hänen kaksoisveljeään Remusta Alba Longasta seuranneita karjapaimenia sekä naapurikansojen keskuudesta Roomaan karanneita orjia ja vapaita.

²³³ Dion. Hal. ant. IV.70.5.

²³⁴ Beard, 2-3. Monet muut tutkijat ovat sitä mieltä, että Beard sekottaa tahallaan tai vahingossa raiskausta ja ryöstöä merkitsevät sanat. Latinankielinen *raptum*-sana esimerkiksi sabiinitarien ryöstöstä kertovassa legendassa tarkoittaa siis auktoreiden käyttämänä nimenomaan ryöstöä, ei raiskausta, kuten Beard on halunnut asian tulkita.

²³⁵ Beard, 2-3.

²³⁶ Hänninen 1999, 47.

Livius sanoo suoraan, että ensimmäiset roomalaiset olivat Romulusta lukuunottamatta halpasäätyistä, tai ainakin maalaismaista väkeä.²³⁷ Tosin tämäkin seikka oli Liviuksen silmissä pikemminkin etu. Maalaismaiset juuret ja traditiot takasivat sen, että roomalaisilla oli esimerkiksi helleeneihin verrattuna rutkasti käytännön järkeä, oma-aloitteisuutta ja korkea moraalit, eli ominaisuuksia, joiden rinnalla muun muassa kirjallinen hienostuneisuus oli vähäinen hyve.²³⁸

Vaikka alkuroomalaiset olivatkin siis käytännöllisiä ja dynaamisia miehiä, heidän eivät tulleet toimeen yksin, vaan kaupunkiin piti saada myös naisia.²³⁹ Kun näitä ei Roomaan saatu hyvällä, eli naapurikansat eivät antaneet roomalaisille avioliittolupaa tyttäriensä kanssa, naiset päätettiin ryöstää. Romulus pani pystyyn juhlaa, joihin kutsuttiin vieraksi naapurikansojen edustajia. Kesken kisojen alkoi roomalaisten ennalta sopima rynnäkö, jonka aikana he ryöstivät paikalle saapuneet nuoret neidot, joista suurin osa oli sabiinilaisia²⁴⁰. Naisten vanhemmat eivät tätä tietenkään hyväksyneet, vaan lähtivät sotien vaatimaan tyttöjä takaisin. Romuluksen puoliso Hersilia, jonka ryöstetyt naiset olivat hellyttäneet rukouksillaan, nousi tässä tilanteessa ratkaisevaan asemaan. Hän pyysi aviomieheltään, että tämä antaisi anteeksi naisten isille ja myöntäisi näille kansalaisoikeudet. Romulus suostui tähän helposti²⁴¹, ja pulma sabiinilaisten asuttamisesta saatiin ratkaistua sopivasti tulevaisuutta ajatellen.

Kun sabiinit viimein pääsivät Roomaan ja taistelu alkoi, voittivat ryöstetyt sabiinilaisnaiset ”naisellisen arkuutensa” ja syöksyivät suuren kriisin merkinä hiukset hajallaan, vaatteet rikki revittyinä rohkeasti sotatantereelle yrittäen erottaa vihollislinjoja toisistaan²⁴². Naiset rukoilivat isiään ja aviomiehiään, etteivät nämä, apert ja vävyt, tahraisi itseään jumalattomalla verenvuodatuksella ja surmaamalla sukulaisiaan häpäisiksi vastedes syntyviä lapsia, omia jälkeläisiään: ”Jos ette hyväksy tätä sukulaisuutta ettekä näitä avioliittoja, suunnatkaa vihanne meihin! Me olemme sodan syy, me olemme syypäät miestemme ja isiemme haavoihin ja

²³⁷ Liv. I.8.5-6.

²³⁸ Miles, 149.

²³⁹ Mustakallio 2003, 208.

²⁴⁰ Liv. I.9.6-11.

²⁴¹ Liv. I.11.2.

²⁴² Liv. I.13.1.

monen kuolemaankin. Kuolemme mieluummin kuin jäämme elämään leskinä ja orpona, ilman aviomiestä tai isää”.²⁴³

Naisten pyynnöt saivat Liviuksen mukaan miesten mielet heltymään, sotiminen loppui, ja rauhansopimuksessa sabiinien ja roomalaisten kansat liitettiin yhdeksi. Avioliitoilla vahvistetuin sitein syntyi oikea Rooman valtio.²⁴⁴ Sodan muuttuminen rauhaksi teki sabiinilaisnaiset Liviuksen mukaan entistä rakkaimmiksi aviomiehilleen, vanhemmilleen ja erityisesti Romulukselle, joka jaettuaan väestön 30 kuuriaan antoi kuurioille nimet sabiinilaisten naisten mukaan.²⁴⁵ Naiset olivat täyttäneen ryöstön alkuperäisen tarkoituksen, eli muuttuneet aidoiksi, maansa puolesta uhrautuviksi roomalaisiksi.

Ovidiuksen ja Plutarkhoksen mukaan *matronalia*-juhla perustettiin sodan lopettaneiden naisten kunniaksi, ja Plutarkhos painottaa, että rauhan tultua sabiinit ja roomalaiset rupesivat viettämään toinen toistensa juhlapäiviä, mutta myös perustivat uusia vuotuisjuhlia, kuten juuri *matronalian* ja *carmentalian*. Naiset saivat myös vapautuksen tietyistä töistä.²⁴⁶

Ryöstettyjen sabiinittarien tarinaan kietoutuu selitys monelle roomalaiselle tavalle ja ilmiölle. Kyseisen legendan on kertonut moni roomalainen historioitsija, mutta Ogilvie sanoo vasta Liviuksen menneen tarinankerronnassaan niin pitkälle, että sabiinittarien kohtalosta muotoutui suorastaan romanttinen kertomus²⁴⁷.

Livius käyttää naisia sabiinittarien tarinassa kreikkalaisen kuoron tapaan joka episodin pysyvänä taustana ja antaa heidän tunteidensa vähitellen muuttua uhmakkuudesta ja syytöksistä luovuttamiseen sekä lopulta sovitteluun²⁴⁸. Sabiinitarten ryöstöä selvästi häpeilevään Ciceroon²⁴⁹ verrattuna Liviuksen tyyli on tarinankerronnassa rohkea ja ylväs, eikä siinä ole havaittavissa nolostuksen häivääkään. Cicero jopa nimittää Romuluksen

²⁴³ Liv. I.13.2. "Si adfinitatis inter vos, si conubii piget, in nos vertite iras; nos causa belli, nos volnerum ac caedium viris ac parentibus sumus; melius peribimus quam sine alteris uestrum viduae aut orbae uiuimus."

Suomenkos Marja Itkonen-Kaila.

²⁴⁴ Mustakallio 2003, 209.

²⁴⁵ Liv. I.13.3-5.

²⁴⁶ Plut. Vitae. Rom.21.1.

²⁴⁷ Ogilvie, 65.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Cic. rep. 2.12.

suunnitelmaa naisten saamiseksi sanalla *subagreste*, moukkamainen, mutta Liviukselle legenda on suorastaan jalo.

Livius painottaa, kuinka sabiinittaret voittavat ”naisellisen pelkonsa” ja syöksyvät rohkeasti keskelle sotatannerta. Vaikka kerronta on kreikkalaisista tragedioista periytyvän topoksen värittämää, tässä roomalaisessa legendassa esiintyvät naiset eivät tyydy kreikkalaiseen tapaan vain valittamaan kurjaa kohtaloaan, vaan he osallistuvat aktiivisesti tapahtumien kulkuun.

Naiset ottavat sodan syyn niskoilleen, vaikka ovat siihen täysin viattomia. He ovat myös valmiita uhraamaan itsensä perheen, suvun ja isänmaan edun nimissä, ja se isänmaa on tässä tapauksessa naisten uusi kotipaikka Rooma, jonne heidät on alunperin väkivallalla raastettu. Kyseessä on taas kerran osoitus Rooman ylivoimaisuudesta: korkeasäätyisten perheiden tyttäret tyytyvät auliisti uuteen asemaansa karjapaimenien ja omista maistaan karanneiden pakolaisten vaimoina, nämä kun sentään olivat roomalaisia!

Dionysios Halikarnassolainen kertoo sabiinittarien tarinan varsin eri tavalla, painottaen eri seikkoja. Ensinnäkin hän kertoo naisten ryöstön syynä olleen oikeastaan koston siitä, etteivät naapurivaltiot antaneet tyttäriään vaimoiksi roomalaisille hyvällä, eivätkä siis alkaneet diplomaattisiin suhteisiin Rooman kanssa eli edes tunnustaneet sitä varteenotettavana valtiona. Naisten ryöstö oli tavallaan tekosyy sodan aloittamiseen sabiinien kanssa ja samalla keino päästä heidän kanssaan diplomaattisiin väleihin.²⁵⁰ Dionysios antaa ymmärtää Rooman olleen tuohon aikaan jo varsin suuren sekä runsasväkisen, ja naisten puutteen hän mainitsee vain yhtenä, eräiden lähteidensä mainitsemana, muttei kovinkaan varteenotettavana vaihtoehtona.²⁵¹

Dionysios kertoo koko tapauksesta paljon monisanaisemmin kuin Livius, ja tarinan huipennus, sabiinilaisten naisten sekaantuminen sodan kulkuun ja sen lopettaminen, on Dionysioksella tyystin erilainen. Naiset kulkivat Dionysioksen mukaan rauhallisesti neuvottelemassa eri leireissä ja pysyivät sitten audienssia Rooman senaatilta. He ehdottivat vihollisuuksien unoh-tamista ja roomalaisten sekä sabiinien ystävyyttä.²⁵² Saatuaan senaatilta luvan naiset lähtivät surupuvuissaan, lapset mukanaan sabiinien leiriin. Hersilia piti pitkän ja

²⁵⁰ Dion. Hal. ant. II.30.2.

²⁵¹ Dion. Hal. ant. II.31.1.

pateettisen puheen rauhan puolesta, ja sitten kaikki naiset lapsineen heittäytyivät sabiinien kuninkaan jalkojen juureen. Rauha päätettiin solmia, ja roomalaiset sekä sabiinit yhtyivät yhdeksi kansaksi.²⁵³

Dionysios ei edes usko tarinaan kuurioiden nimeämisestä naisten nimien mukaan, sillä kuurioita oli 30 ja sabiinittaria hänen mukaansa huomattavasti enemmän, peräti 527. Dionysios viittaa Terentius Varroon, joka sanoo Romuluksen antaneen nimet kuurioille jo paljon ennen sabiinittarten ryöstöä. Dionysios arvelee, ettei Romulus olisi voinut pahoittaa niin monen sabiinittaren mieltä hyödyntämällä vain muutaman naisen nimeä kuurioita nimetessään.²⁵⁴ Mistään muustakaan palkinnosta neuvokkaille sabiinittarille Dionysios ei mainitse.

Vaikka moni auktori on kertonut sabiinittarien tarinan, jostain syystä juuri Liviuksen versio sabiinittarien ryöstöstä on saavuttanut ”virallisen version” aseman tästä legendasta. Tarinassa on Liviuksen kertomana jotain suurta paradigmaa: yhtäältä Livius nostaa sabiinittaret esimerkillisiksi sankarittariksi, mutta toisaalta hän esittää kyseisten naisten huonon kohtelun hyväksyttävässä valossa, koska naisten isät olivat loukanneet roomalaisia torjumalla näiden pyynnöt avioliitosta. Koko naisten ryöstö ja sen jälkeiset, naisten kannalta kurjat tapahtumat olivat siis Liviuksen näkemyksen mukaan täysin oikeutettuja, vaikka syy ei ollut sabiinilaistyttöjen, vaan näiden isien.²⁵⁵

Miehillä tuntui siis olevan Liviuksen mielestä tavallaan täysi oikeus käyttää naisia valtopolitiikkansa välineinä. Palkinnoksi naiset saavat miesten silmissä epävirallisen korostuksen statuksessaan, sillä he muuttuvat ryöstetyistä väkivallan uhreista pahoinpitelijöidensä kunnioittamiksi sotasankarittariksi, oikeiksi roomalaisiksi. Tarinan voi erityisesti Liviuksen kertomana tulkita myös osoituksena Rooman ylivertaisuudesta ja hyvästä vaikutuksesta kansalaisiinsa: passiivista sabiinilaineidoista tulee Roomaan jouduttuaan aktiivisia, arvostettuja mat-roonia.²⁵⁶

²⁵² Dion. Hal. ant. II.45.3.

²⁵³ Dion. Hal. ant. II.46.1-2.

²⁵⁴ Dion. Hal. ant. II.47.3-4.

²⁵⁵ Beard, 5.

²⁵⁶ Miles, 193-195.

Toinen suuri legenda naisten uhrautumisesta ja suuren riskin ottamisesta isänmaansa puolesta on kertomus Coriolanuksesta ja tämän äidistä. Kyseisen legendan voi esitellä Liviuksen kertomana esimerkkinä sekä sankarillisesta, yksittäisestä naisesta että myös kokonaisesta urheasta naisryhmästä.

Roomalainen sotasankari Gnaeus Marcius Coriolanus, plebeijien halveksija, ajettiin sotasaaevutuksistaan huolimatta maanpakoon aran sisäpoliittisen tilanteen takia. Coriolanus katkeroitui karkoituksestaan ja liittoutui Rooman vihollisten, volskien kanssa. Valloitetuun volskijoukon kanssa monia Rooman vallassa olleita alueita hän lähestyi Roomaa ja alkoi jo hävittää sen maaseutua. Korkea-arvoiset neuvottelijat, jopa papit hän käännutti pois luotaan tyhjin toimin suostumatta neuvottelemaan heidän kanssaan.²⁵⁷ Viimein suuri joukko roomalaismat-roonia lähti Coriolanuksen äidin Veturian ja tämän vaimon Volumnian luokse ja saivat nämä mukaansa. Naisjoukko, *agmen mulierum*, matkasi kohti vihollisleiriä, sillä ”koska miehet eivät pystyneet puolustamaan kaupunkia ase-in, naiset aikoivat puolustaa sitä rukouksin ja kyynelin”.²⁵⁸

Coriolanukseen naisjoukko ei tee ensin mitään vaikutusta, mutta kun hän huomaa perheenjäsenensä, hän syöksyy syleilemään äitiään. Tämä puolestaan heittäytyy silloin kylmäksi, lakkaa itkemästä ja vaatii poikaansa kertomaan, onko tämä ystävä vai vihollinen.²⁵⁹ Kysymys kätkee sisälleen ajatuksen, että äidistä voisi tulla viholliseksi muuttuneen poikansa orja, ja ainakin teoriassa myös tämän *concubine*, jalkavaimo, jos Coriolanus valtaisi entisen isänmaansa. Veturian kommentti antaa myös ymmärtää, että isänmaansa vihollinen on automaattisesti myös perheensä vihollinen.²⁶⁰

Livius siteeraa Veturiaa pitkän puheenvuoron: ”...oletko voinut hävittää tätä maata, joka on sinut synnyttänyt ja elättänyt? Vaikka tulitkin tänne vihamielisenä ja uhkaavana, eikö vihasi hälvennyt, kun tulit rajan yli? Kun Rooma oli näkyvissä, eikö mieleesi tullut: ”Noiden muurien sisäpuolella ovat kotini ja kotijumalani, äitini, vaimoni ja lapseni?” Veturia

²⁵⁷ Liv. II.39.5-12.

²⁵⁸ Liv. II.40.1-3. Suomennos koko luvussa Marja Ikonen-Kaila.

²⁵⁹ Liv. II.20.6.

²⁶⁰ Feldherr, 121-122.

muistuttaa, että ellei hän olisi synnyttänyt Coriolanusta, ei Roomaa nyt piiritettäisi, ja ellei hänellä olisi poikaa, hän saisi kuolla vapaana vapaassa isänmaassaan.²⁶¹

”Mutta mikään, mitä joudun kokemaan, ei voi enää tuottaa minulle enempää häpeää, ja vaikka olen onnettomista onnettomin, en ole sitä enää kauan”, Veturia sanoo vaatien Coriolanusta muistamaan, että tämän vaimoa ja lapsia odottaa orjuus sekä ennenaikainen kuolema, jos Coriolanus jatkaa vielä Rooman uhkaamista. Kun vielä vaimo ja lapset syleilevät Coriolanusta, ja koko naisjoukko puhkeaa itkemään sekä valittamaan omaa sekä isänmaan kovaa kohtaloa, Coriolanuksen ylpeys viimein murtuu. Syleilyään omaisiaan hän lähettää heidät menemään takaisin Roomaan ja siirtää leirinsä pois kaupungin lähistöltä.²⁶²

Livius mainitsee, että pettyneet volskit ehkä tappoivat Coriolanuksen myöhemmin. Toisaalta hän lisää, että vanhimman historiankirjoittajan, Fabius Pictorin mukaan Coriolanus eli iäkkääksi, ja että hän tuolloin usein toisteli, että maanpako on erityisen onnetonta vanhalla iällä.²⁶³

Urotyössä mukana olleiden naisten teon muistoksi Roomassa rakennettiin ja vihittiin temppleri Naisten Onnettarelle (*Fortuna Muliebris*) ja perustettiin myös samanniminen kultti.²⁶⁴ Temppleri oli tarkoitettu nimenomaan *univirae*-naisille, eli vain kerran elämässään naimisissa oleville naisille. Livius mainitsee, että temppleri rakennettiin, sillä Rooman miehet eivät kadehtineet naisia näiden kunniakkaan teon vuoksi – tuohon aikaan ei pyritty halventamaan toisen kunniaa, Livius tähdentää painokkaasti.²⁶⁵ Varsin suora vihjaisu siitä, että asiat olivat sittemmin hänen mielestään toisella tolalla.

Livius korostaa Veturian sankarillista osuutta tapahtumissa, joihin hänet tavallaan pakotettiin.²⁶⁶ Merkittävää legendassa on poika-Coriolanuksen ja äiti-Veturian keskustelun dramaattisuus: pojan tunteet vaihtuvat ylenkatseesta tunteellisuudeksi, äiti siirtyy itkusta vihaan. Kertomuksessa on selviä vaikutteita kuuluisista kreikkalaisista tragedioista, kuten

²⁶¹ Liv. II.40.3-8. ”Potuisti populari hanc terram quae te genuit atque aluit? Non tibi, quamuis infesto animo et minaci perueneras, ingredientis fines ira cecidit? Non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit: intra illa moenia domus ac penates mei sunt, mater coniunx liberique?”

²⁶² ”Sed ego mihi miserius nihil iam pati nec tibi turpius usquam possum, nec ut sum miserima, diu futura sum.”

²⁶³ Liv. II.40.11.

²⁶⁴ Liv. II.40.12.

²⁶⁵ Liv. II.40.11.

²⁶⁶ Ogilvie, 334.

Hecuba- ja *Phoenissae*-tragedioista. Ogilvie vertaa Veturiaa poikiansa sopimaan pyytelevään Jocastaan ja itsesäällissä rypevään Hecubaan.²⁶⁷ Yksinkertaistettuna Liviuksen versio Coriolanuksen ja tämän äidin tarinasta kertoo siitä, kuinka nainen voitti miehen.²⁶⁸

Ogilvie on sitä mieltä, että *Fortuna Muliebris* –temppeleitä ei alunperin omistettu *univirae*-naisille. Kultti oli Roomassa merkittävä, ja siitä oli suljettu pois kaikki muut paitsi vain ensimmäistä kertaa naimisissa olevat naiset, sillä lesket ja muut katsottiin epäonnisiiksi ja -sopiviksi Naisten Onnettarelle omistettuun paikkaan.²⁶⁹ Sinällään on omituista, että leskiltä kielletyn *Fortuna Muliebris* –kultin perustamistarinan voimahahmo on ainakin Liviuksen versiossa Veturia, joka itse oli leski. Coriolanuksen isä oli legendan mukaan kuollut jo pojan ollessa pieni, ja Veturia oli uhrannut koko elämänsä ainoan poikansa kasvattamiseen.²⁷⁰ Heistä oli tullut hyvin läheiset, joten äitiyden ”hylkääminen” osoitti Veturialta todella suurta uhrausta.

Veturian puheenvuoronsa alussa sanoma lausahdus ”Oletko voinut hävittää tätä maata, joka on sinut synnyttänyt ja elättänyt” kiteyttää oivallisesti Liviuksen ajattelun: virke rinnastaa vanhan matroonaäidin ja Rooman ikään kuin samaksi asiaksi. Loukkaamalla omaa äitiään loukkaa samalla isänmaataan ja toisinpäin.

Tarinassa kiinnittää huomiota se, että naiset korostetusti lähtevät omasta aloitteestaan ja täysin vapaaehtoisesti sotilasleiriin, pois Roomasta, kaupungista ja turvasta, omasta elinpiiristään. Ele vahvistaa myös tapahtuman erikoislaatuisuutta: kun Rooma oli uhattuna, naiset saattoivat yltyä näinkin harvinaiseen, poikkeukselliseen urotekoon.²⁷¹ Tyypillistä Liviuksen sankarittarille onkin, että he ovat valmiita uhrautumaan ja asettamaan oman henkensä ja itselleen henkilökohtaisella tasolla tärkeät seikat toissijaisiksi, kun merkittävämmät asiat, eli yleensä isänmaan etu sitä vaatii. Veturiakin sysää äidintunteensa syrjään, kun oma poika uhkaa isänmaan on turvallisuutta.

Dionysios Halikarnassolainen kertoo, että idean naisten Coriolanuksen luokse lähtemisestä sai Valeria-niminen matroona ”jonkin jumalallisen innoituksen ansiosta”. Valeria uskoi naisten voiman, puheen ja hyvän tahdon olevan aseitakin tehokkaampia, ja hän arveli, ettei

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ Ogilvie, 335.

²⁶⁹ Ogilvie, 336.

²⁷⁰ Plut. Vitae, Caius Marcius, 1.2.

Coriolanus voisi vastustaa anelevaa äitiään.²⁷² Valeria houkutteli joukon naisia mukaansa Veturian kotiin, jossa nämä pitkällisen taivuttelun ja valituksen jälkeen saivat viimein Veturian otolliseksi asialleen. Veturia on arka ja empii, koska on jo kerran epäonnistunut Coriolanuksen pehmittämisessä – Dionysioksen hahmottelema Veturia on siis tyystin erilainen luonne kuin Liviuksen esittämä rohkea ja vaativa Veturia. Valeria lupaa Veturialle ikuista kunniaa, jos tämä pelastaa isänmaansa suurelta vaaralta. Valeria vertaa myös vielä edessä olevaa retkeä Coriolanuksen leiriin sabiinittarien muinaiseen urotekoon.²⁷³

Päinvastoin kuin Liviuksen tarinassa, jossa naiset toimivat erittäin itsenäisesti, Dionysioksen versiossa anelumatkaa suunnittelevat naiset vievät asiaansa eteenpäin Roomassa virallisia teitä. Asiaa käsittelevät konsulit ja senaatti, mielipiteitä esitetään puolin ja toisin.²⁷⁴ Lopulta naiset saatellaan juhlallisesti ja hyvin varustettuina matkaan.²⁷⁵ Leiriä lähestyttäessä Dionysios korostaa, miten poikkeavasta tilanteesta oli kyse kertoessaan, että kunnianarvoiset naiset unohtivat jopa vaatimattomuutensa, joka yleensä pakotti heidät kaihtamaan vieraiden miesten katseita eli pysyttelemään mahdollisimman näkymättömissä.²⁷⁶

Coriolanus käski liktoriensa laskea aseensa, kuten kunniavieraita vastaanotettaessa oli tapana. Ele osoitti alamaisuutta. Viimein Coriolanus myös unohti kovan käytöksensä ja lankesi äitinsä kaulaan halaillen ja suudellen tätä samalla itkien. Hän huomioi myös mukana seuranneen vaimonsa ja lapsensa²⁷⁷, mutta tarinassa korostuu, kuinka äiti oli Coriolanukselle kaikkein tärkein henkilö.

Veturia halusi esittää asiansa kaikkien kuullen²⁷⁸ ja toivoi kaikkien volskien myöntävän rauhaan.²⁷⁹ Vaikka Veturia muistuttaakin Coriolanuksen olevan hänelle velkaa koko elämänsä, hän ei varsinaisesti vaadi pojaltaan mitään, vaan koettaa taivutella tätä puolelleen pitkiä argumentteja esitellen ja syyllisyydentunnetta herätellen. Veturia jopa uhkaa julkisella itsemurhalla²⁸⁰, ja kun hän vielä heittäytyy maahan ja kaikki läsnä olevat naiset alkavat

²⁷¹ Mustakallio 1990, 130.

²⁷² Dion. Hal. ant. VIII.39.2-5.

²⁷³ Dion. Hal. ant. VIII.40.4.

²⁷⁴ Dion. Hal. ant. VIII.43.3-4.

²⁷⁵ Dion. Hal. ant. VIII.44.1.

²⁷⁶ Dion. Hal. ant. VIII.44.2.

²⁷⁷ Dion. Hal. ant. VIII.45.1-2.

²⁷⁸ Dion. Hal. ant. VIII.45.2.

²⁷⁹ Dion. Hal. ant. VIII.48.1-2.

²⁸⁰ Dion. Hal. ant. VIII.53.2.

itkeä²⁸¹, ei Coriolanus voi enää vastustella. Hän myöntää äitinsä voittaneen, vaikka sanookin, ettei voitto ole iloinen asia kummallekaan heistä. Hän käärii telttansa kasaan ja viettää loppupäivän perheensä kanssa pohtien, mitä seuraavaksi pitäisi tehdä.²⁸²

Dionysioksen mukaan naiset pyysivät palkinnokseen senaatilta lupaa, jotta *Fortuna Muliebris* –temppeleitä rakentaa. Temppeleitä pystytettiin kuitenkin julkisin varoin. Valeria suoritti ensimmäiset riitit temppeleissä, ja uhraukset tehtiin koko Rooman kansan puolesta.²⁸³

Coriolanukselle kävi Dionysioksen mukaan huonosti. Hän joutui volskien luona juonittelujen uhriksi ja kivitettiin hengiltä,²⁸⁴ mutta hänen kannattajansa järjestivät hänelle kuitenkin komeat hautajaiset.²⁸⁵

Coriolanuksen legendasta kertova Plutarkhos puolestaan sekoittaa Coriolanuksen äidin ja vaimon nimet nimittäen Coriolanuksen äitiä Volumniaksi ja vaimoa Verginiaksi. Plutarkhos korostaa äidin ja pojan tiivistä suhdetta, joka muodostui väkisin kiinteäksi Coriolanuksen isän kuoltua pojan ollessa vielä aivan pieni.²⁸⁶ Myös Plutarkhoksen mukaan Coriolanuksen äidin kotoa nouti Valeria²⁸⁷, eli nainen, jota Livius ei mainitse tässä yhteydessä ollenkaan.

Plutarkhoksen kuvaama äitihahmo saapuu myös pikemminkin pyytäen kuin vaatien, mutta silti Coriolanus taipuu vetäytymään hyökkäyksestä ja pitää palaveria äitinsä sekä vaimonsa kanssa jatkosuunnitelmista.²⁸⁸ Plutarkhoksen mukaan naiset tarjoutuivat kustantamaan itse *Fortuna Muliebris* –temppeleitä, mutta se pystytettiin kuitenkin julkisin varoin. Coriolanuksen hän kertoo kohdanneensa loppunsa, kun pettyneet volskit löivät hänet hengiltä. Volskit hautasivat Coriolanuksen kuitenkin kunniallisesti, ja roomalaisetkin surivat häntä maksimijän eli kymmenen kuukautta.²⁸⁹

²⁸¹ Dion. Hal. ant. VIII.54.1.

²⁸² Dion. Hal. ant. VIII.54.2.

²⁸³ Dion. Hal. ant. VIII.55.3-4.

²⁸⁴ Dion. Hal. ant. VIII.59.1.

²⁸⁵ Dion. Hal. ant. VIII.59.3-4.

²⁸⁶ Plut. I.2.

²⁸⁷ Plut. Vitae, Caius Marcius XXXIII.3-6.

²⁸⁸ Plut. Vitae, Caius Marcius XXXVI.4.

²⁸⁹ Plut. Vitae, Caius Marcius XXXIX.4-5.

Liviuksen kuvaama Veturia poikkeaa merkittävästi Dionysios Halikarnassolaisen ja Plutarkhoksen kuvaamista äitihahmoista. Liviuksen Veturia on vahva matriarkka, kuuluisan ja suuren, joskin väärälle puolelle hairautuneen sotapäällikön omanarvontuntoinen äiti, joka asettuu rohkeasti poikansa yläpuolelle vaatien tältä tottelevaisuutta piittaamatta pojan pelottavasta asemasta vihollisjoukkojen johtana. Dionysioksen ja Plutarkhoksen kuvaama äiti on jo tavallaan pelin menettänyt ja kohtalolleen alistunut vanha, hauras nainen. Hän tarvitsee perheen ulkopuolelta saapuvan vahvatahtoisen voimaisen, Valerian, joka taivuttelee Veturian vielä kerran asettumaan alttiiksi ja uhrautumaan isänmaansa puolesta. Dionysioksen ja Plutarkhoksen kuvaama Veturia anelee nöyrästi ja selitellen pojaltaan armoa roomalaisille, Liviuksen Veturia käskee ja tuomitsee jyrkästi pojan aiheet.

Liviuksen kertomana Coriolanuksen legendassa korostuu naisten itsenäinen toiminta Rooman pelastamiseksi. Tosin Dionysioksen ja Plutarkhoksenkin kertomuksissa idea Coriolanuksen luokse lähtemiseen on naisten itsensä, erityisesti Valerian keksimä, mutta varsinkin Dionysioksen kertomuksessa asia etenee sitten virallisia kanavia pitkin, miesten siunatessa asian. Liviuksen tarinassa naiset eivät paljon miehiltä kysele, vaan he toimivat kuten parhaimmaksi näkevät. Kaikenkaikkiaan siis Liviuksen kuvaamat naishahmot ovat paljon itsenäisempiä, rohkeampia ja päättäväisempiä verrattuna muiden auktoreiden kuvaamiin naisiin Coriolanuksen legendassa. Kriittiset tutkijat ovatkin väittäneet Liviuksen muokanneen erityisesti Coriolanuksen legendaa saadakseen sen välittämään omia kerronnallisia intressejään²⁹⁰.

Coriolanuksen legendassa paljastuu, kuinka naisten itku ja valitus symboloivat naisten rituaalisista valtaa. Naiset suorastaan riisuvat sotilaat aseista vetoamalla näiden tunteisiin, mutta myös vahingoittamalla heidän maskuliinista voimaansa.²⁹¹ Tilanne oli samanlainen tarinassa, jossa ryöstetyt sabiinittaret keskeyttivät sodankäynnin sukulaistensa ja heidän ryöstäneiden roomalaisten kesken. Näissä molemmissa tapauksissa naisilla ottivat vallan puuttua asiaan, kun tilanteissa mentiin ”liian pitkälle”, eli omat uhkasivat omia ja oltiin ajautumassa sisällissotaan.

²⁹⁰ Evans, 173.

²⁹¹ Gagé, 58.

Coriolanuksen legendassa korostuu myös oivalla tavalla, miten roomalaisessa historiankirjoituksessa naisia arvostettiin usein nimenomaan äiteinä, ja erityisesti suurmiesten äiteinä, ei niinkään vaimoina. Äideillä arveltiin olevan valtaa poikiinsa.²⁹² Mieleen tulee Simone de Beauvoirin lausahdus, jonka mukaan sankariäitien kulttia pidetään monessa yhteiskunnassa yllä systemaattisesti, sillä jos yhteiskunta voi taivuttaa äidit luovuttamaan poikansa kuolemaan, se katsoo oikeudekseen tapattaa nämä. Koska äideillä on suuri vaikutusvalta poikiinsa, yhteiskunnalle on edullista pyrkiä pitämään äidit vallassaan. Äidit saadaan siis tuntemaan itsensä tärkeiksi kärsimystensä takia, heitä ylistetään alistamalla.²⁹³ Jos uskoo tähän teoriaan, voi hyvällä syyllä sanoa, että tässä probagandatyössä kunnostautuivat myös monet roomalaiset auktorit – etunenässä Livius.

4.2.3. Lahjoitusten tekijät

Eräs roomalaisissa legendoissa esiintyvä, ihailevassa sävyssä esitetty naistyyppi on lahjoituksen tekevä nainen, joka harvemmin esiintyy yksilönä, vaan kuuluu matroonajoukkoon. Naiset lahjoittavat omasta, henkilökohtaisesta omaisuudestaan yhteiseksi hyväksi. Useimmiten lahjoitukset liittyvät jumalille uhraamiseen, sillä jumalia yritettiin usein lepytellä olemaan suopeampia sodan ja tautien piinaamaa Roomaa kohtaan. Kuvaava esimerkki tästä on toisen puunilaissodan²⁹⁴ ensimmäiseltä vuodelta, kun matroonat lahjoittivat Aventinuksen Juno Reginalle pronssisen patsaan ja Lanuviumin Juno Sospitalle arvokkaan kultalahjan.²⁹⁵ Näinä aikoina nähtiin paljon pahoja enteitä, joten jumalien katsottiin tarvitsivan paljon uhrauksia ja lahjoja muuttuakseen taas myötämielisiksi roomalaisille. Vaikka sekä miehet että naiset uhrasivat, naisten tekemiä uhrauksia tunnuttiin pitävän erityisen tärkeinä jumalien lepyttämisissä.

Konkreettinen ja välitön hyöty saavutettiin, kun matroonat maksoivat puuttuvan osan Rooman valloittaneiden gallien vaatimasta kullasta. Roomalaisten ei tällöin tarvinnut lunnassummaa maksaessaan koskea valtion pyhään kultaan. Matroonat saivat lahjastaan palkakseen yleisen

²⁹² Dixon, 198.

²⁹³ de Beauvoir, 135.

²⁹⁴ Toista puunilaissotaa käytiin vuosina 218-201 eKr.

²⁹⁵ Liv. XXI.62.8.

kiitoksen ja oikeuden saada osakseen hautajaispuhe kuten miehetkin.²⁹⁶ Ogilvie tosin arvelee, että kyseisen suosionosoituksen ja matroonien tekemän lahjoituksen välinen yhteys keksittiin ehkä propagandamielessä puunilaissotien aikaan, jotta tällainen lahjoittelu kiihtyisi.²⁹⁷

Matroonien tekemää lahjoitusta ja suorittamia riittejä tarvittiin kipeästi muun muassa toisen puunilaissodan aikana vuonna 207 eKr, kun monien muiden varoittavien enteiden lisäksi syntyi androgyyni lapsi. Lapsi suljettiin laatikkoon elävänä, kuljetettiin merelle ja hukutettiin. Viimein selvisi, että Aventinuksen Juno-jumalatar piti lepytellä matroonien antamalla lahjalla. Kaikki matroonat Roomasta ja lähistöltä kutsuttiin Capitoliumille, ja he valitsivat joukostaan 25 varakasta naista, jotka keräsivät yhdessä lahjaan eli kultaiseen maljaan tarvittavat varat kokoon myötäjaisistään. Myös nuoret neidot osallistuivat lepytsriitteihin tanssimalla sekä laulamalla, ja viimein jumalatar saatiin tynnytettyä.²⁹⁸

Oli sinällään merkittävää ja osoitus ajatustavan muutoksesta, että tällaisen laulu- ja lahjariitin uskottiin riittävän jumalattaren lepyttämiseen. Aikaisemmin vastaavissa tilanteissa epäiltiin vestaalien käyttäytyneen siveettömästi ja päädyttiin helposti jonkun vestan neitsyen teloittamiseen.²⁹⁹

Androgyynin lapsen syntymä ennusti roomalaisten mielestä vaaraa, koska sen ajateltiin symboloivan saastunutta maata, ihmisten hedelmättömyyttä, sotaa ja muita kauheuksia. Naiset tarvittiin mukaan puhdistusriitteihin, koska naisten ja maan hedelmällisyyden katsottiin liittyvän toisiinsa.³⁰⁰ Toisen puunilaissodan aikana tehtiin paljon muitakin havaintoja havaintoja androgyyneistä ja epämuodostuneista lapsista, mutta ne eivät saaneet läheskään niin suurta huomiota kuin vuoden 207 tapaus.³⁰¹

Naisten tekemät lahjoitukset liittyivät usein uskonnollisiin riitteihin, mutta eri auktoreilla kertomukset näistä riiteistä, joihin naiset osallistuivat, loppuvat vuoden 92 eKr. jälkeen³⁰². Marja-Leena Hännisen mukaan tämä ei välttämättä merkinnyt naisten uskonnollisen roolin

²⁹⁶ Liv. V.50.7-8. Ogilvie pitää Liviuksen tarinaa gallien kullasta ylimalkaisuudessaan silmiinpistävämpänä esimerkkinä Liviuksen haluttomuudesta tutkia kunnolla lähteitään ja tehdä todellista tutkimusta. Liviuksellehan oli tärkeintä mennä nopeasti eteenpäin historiankertomuksessaan ja tehdä siitä mielenkiintoista lukea. Ogilvie, 6.

²⁹⁷ Ogilvie, 741.

²⁹⁸ Liv. XXVII.37.1-15.

²⁹⁹ Bauman, 27.

³⁰⁰ Hänninen 1999, 42.

³⁰¹ Esim. Liv. XXVII.11.4-5.

³⁰² Vain Tacitus kertoo matroonien lepytelleen Junoa Rooman suuren palon (64 jKr.) jälkeen. Tacit.ann.15.44.

muuttumista vaan sitä, että ennustusinstituutio menetti suurimman merkityksensä Roomassa ensimmäisellä vuosisadalla eKr.³⁰³ Huomionarvoista vuoden 207 eKr. tapauksessa oli muun muassa se, että naiset päättivät itse, miten he vaaditun lahjan hankkivat.

Naisten tekemät lahjoitukset eivät siis olleet aina vapaaehtoisia, vaan matroonilta myös suorastaan vaadittiin ja odotettiin niitä. Esimerkiksi juuri edellä kerrotussa tapahtumassa toisen puunilaissodan ajalta viranomaiset määräsivät matroonia tekemään lahjoituksia Juno Reginalle, kyseessä ei siis ollut suora vapaaehtoisuus. Näissä tapauksissa naiset eivät myöskään saaneet vastineeksi uusia etuoikeuksia.

Toisaalta täytyy muistaa, että Aventinuksen Juno Reginalta huolehtiminen ja muiden kulttien hoitaminen oli matroonille paitsi velvollisuus, varmasti myös heidän itsekin arvostamansa etuoikeus, joka osoitti matroonien arvoa ja heidän sukujensa rikkautta sekä mahtia yhteisössä. Riiteissä mukana olo oli myös merkki naisten olojen vapautumisesta siinäkin mielessä, että näin he pääsivät esiintymään entistä enemmän julkisuudessa. Tämä kieli yhteiskunnallisten olojen muuttumisesta erityisesti toisen puunilaissodan aikaan. Auktorit eivät niinkään kerro naisten osallistumisesta vuotuisiin riitteihin, mutta heidän toimintansa esitellään tarkasti kriisitilanteissa, jolloin riiteillä yritetään pelastaa valtio. Auktoreiden tekstien perusteella erityisen tärkeää aikaa oli toisen puunilaissodan aika aina 200-luvulta 90-luvulle eKr. asti, jolloin naisilla oli hyvin merkittävä rooli jumalten lepytysseremonioissa.³⁰⁴

Lahjoituslegendat osoittavat, että naisilla oli hallussaan omaisuutta. Yleensä oletetaan, että esimerkiksi toisen puunilaissodan aikaan 200-luvulla eKr. naiset eivät olisi olleet *sui iuris*, eli niin itsenäisiä, että olisivat voineet omistaa mitään. Marja-Leena Hänninen ehdottaa selitykseksi, että naiset saattoivat ehkä käyttää omia, henkilökohtaisia korujaan uskonnollisissa yhteyksissä lahjoituksiin. Livius tosin mainitsee, että lahjoitussumma otettiin naisten myötäjaisista³⁰⁵, ja saattoi olla myös niin, että sodan aikana, miesten ollessa rintamalla koko naisten omaisuudenvalvonta ja sen käyttö oli vapaampaa, eli naisilla oli enemmän vaikutusvaltaa varallisuutensa käyttöön.³⁰⁶

³⁰³ Hänninen 2000, 77.

³⁰⁴ Esim. Pol. 9.6.3-4. Hänninen 2000, 84.

³⁰⁵ Liv. XXVII.37.9.

³⁰⁶ Hänninen 1999, 50.

Huomiota kiinnittää se, että jonkun sankariteon tai lahjoituksen tehneet naiset saivat legendoissa usein jonkun välittömän palkinnon. Esimerkiksi kuuriat nimetään rohkeasti käyttäytyneiden sabiinittarien mukaan³⁰⁷, sodassa etruskeja vastaan joukon pankkivankeja pelastanut Cloelia saa ratsastajapatsaan³⁰⁸, Veturian ja muiden Coriolanusta vastaan nousseiden matroonien kunniaksi rakennettiin *Fortuna Muliebris* -temppeli³⁰⁹, Apollonin lahjaan antamastaan kullasta matroonat saivat oikeuden ajella vaunuilla³¹⁰, galleille maksamastaan kullasta matroonille myönnettiin oikeus saada hautajaispuhe³¹¹, ja apulianen, pakolaisista huolehtinut Busa sai osakseen yleisiä kunnianosoituksia³¹². Palkkioiden saaminen ei korostu lainkaan yhtä suuressa määrin miesten kohdalla, tai ainakin miehiset palkinnot olivat eri tyyppisiä, kuten poliittisia ja sotilaallisia virkoja.

Lahjoitustarinoita kerrottiin ehkä sen vuoksi, että varakkaat naiset olisivat olleet taloudellisesti suopeita yhteisölle jatkossakin. Tämä kielii siitä, että naisilla oli hallussaan paljon omaisuutta, jota toivottiin käytettävän yhteiseksi hyväksi. Toisaalta kyseisissä legendoissa perusteltiin naisten etuoikeuksia ja kerrottiin niiden syntyhistoria.³¹³

Kaikenkaikkiaan lahjoitus- ja palkintotarinat ovat luontevaa jatkoa niille legendoille, joissa naiset asettavat itsensä alttiiksi ja ovat valmiita uhrautumaan sekä uhraamaan omasta hyvästään yleisen edun nimissä. Palkintotarinat osoittivat, että Rooman puolesta kannattaa laittaa itsensä likoon. Siitä saa yleisen arvonannon lisäksi myös konkreettista hyötyä.

4.3. Varoittavana esimerkkinä olevat naiset

Liviuksella oli tapana muokata historiallisia kertomuksiaan *exemplum*-muotoon, tarjota siis lukijoilleen esimerkkejä, niin hyviä kuin myös huonoja. Tämä päti myös hänen kertoessaan naisista. Monet hänen kuvaamansa naiset kohosivat ihailtaviksi sankarittariksi, mutta joukkoon mahtui myös vastakkaisia tapauksia. Varoittavina esimerkkinä esitettävät naiset

³⁰⁷ Liv. I.13.6-7.

³⁰⁸ Liv. II.13.11.

³⁰⁹ Liv. II.40.12.

³¹⁰ Liv. V.25.8.

³¹¹ Liv. V.50.7.

³¹² Liv. XXII.52.7.

³¹³ Matroonien oikeudesta saada hautajaispuhe mainitsevat esimerkiksi Diod. 14.116, Plut. Vitae, Camillus 8 ja Cic. de or. 2.44. Matroonien oikeudesta ajaa vaunuilla muun muassa Ov. fast. I.617 ff.

käyttäytyvät siis päinvastoin kuin pitäisi. Esimerkiksi surukäyttämistä edellyttävissä tilanteissa he joko eivät lainkaan sure, vaikka pitäisi – tosin tällaisissa tapauksissa ovat itse vahvasti myötävaikuttaneet surun syyhyn esimerkiksi murhauttamalla lähisukulaisensa, kuten Tullia³¹⁴ – tai sitten he surevat väärässä tilanteessa, kuten Horatia.

Horatian legendan taustalla oli sota Rooman ja Alban välillä. Livius kertoo, että kummallakin puolella sattui olemaan kolmosveljekset, roomalaisilla ilmeisesti Horatius-nimiset ja albalaisilla Curiatiukset. Päätettiin, että koko sotajoukkojen taistelemisen sijasta vain veljekset ottaisivat mittaa toisistaan. Sovittiin myös, että se kansa, jonka puolella oleva veljestrio voittaisi, saisi siitä lähtien hallita toista kansaa. Pitkän taiston jälkeen roomalaiset Horatiukset voittivat, mutta taistelusta henkiin jäi vain yksi Horatius. Kaikki muut viisi taisteluun osallistunutta sotilasta kuolivat.³¹⁵

Horatius palasi taistelun jälkeen kotiin kantaen mukanaan vihollisten aseita ja viittaa. Viitan nähdessään veljeään vastaanottamaan riemuitsevan kansanjoukon kanssa saapunut sisko Horatia avasi hiuksensa valloileen ja alkoi itkeä toistellen sulhasensa nimeä. Tyttö oli nimittäin kihlattu yhdelle Curatiuksista, ja veljen nyt sotasaaliinaan kantama viitta oli Horatian sulhaselleen ompelema. Hurja veli ei kuitenkaan sisarensa käytöstä hyväksynyt, vaan surmasi siskonsa miekallaan huutaen: ”Mene sulhasesi luo sopimattoman rakkautesi kanssa, kun kerran olet unohtanut veljesi, niin kuolleet kuin elävänkin, ja koko isänmaasi! Näin käyköön jokaiselle roomalaisnaiselle, joka suree vihollista!”³¹⁶

Tapaus tietenkin kauhistutti roomalaisia, mutta voittonsa ansiosta Horatius sai myös paljon anteeksi. Päätös Horatiuksen rankaisusta jätettiin tämän isälle Publius Horatiukselle, joka Liviuksen mukaan pyysi pojalle armahdusta sillä perusteella, että oli itse jo menettänyt kaikki muut lapsensa tuona samana päivänä.³¹⁷

Horatiuksen tarinan pohjana on iätön myytti. Se kertoo miehestä, joka voittaa toisen miehen, mutta jonka voiton nainen tavallaan mitätöi. Livius käyttää Horatiuksen tapauksessa sanaa *perduellio*, joka viittaa tietynlaiseen maanpetturuuteen. Siitä huolimatta on selvää, että tarinan

³¹⁴ Liv. I.46.9.-48.7.

³¹⁵ Liv. I.24.1-25.13.

³¹⁶ Liv. I.26.2-3. "Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum," inquit, "oblita fratrum mortuorum uiuique, oblita patriae. Sic eat quaecumque Romana lugebit hostem." Suomennos Marja Itkonen-Kaila.

sankari on Liviuksen mielestä sisarensa murhaan päätyvä Horatius ja varoittava esimerkki Horatia, joka sortui itkemään vihollista. Vihollisen suremisen kielsivät ikivanhat lait³¹⁸ – taas yksi esimerkki suremisen suuresta symbolisesta merkityksestä ja siitä, miten tarkkaan määriteltyjä surunosoitamisen paikat olivat. Veljen tekemä sisarmurha oli tässä tapauksessa rikollinen teko oikeastaan vain siinä mielessä, että hän murhasi syyllisen ennen kuin tuomio oli julistettu.³¹⁹

Horatian legenda on muistutus siitä, että roomalaisten käsitysten mukaan oma henkilökohtainen etu ja onni jää aina toissijaiseksi verrattuna valtiolliseen hyvään. Kertomuksessa veli Horatius käyttäytyy sikäli esimerkillisesti, että hän asettaa valtion edun omansa edelle. Horatia taas ajattelee perhesiteitä ja omia tunteitaan. Horatius tosin sortuu myös hetkellisesti tunteittensa vietäväksi, ja mitä tapahtuu: hän rikkoo valtion lakeja ja isänsä auktoriteettia. Vain isällä oli oikeus päättää lastensa hengestä.³²⁰

Andrew Feldherr tulkitsee Horatian legendan kuvaavan hyvin sitä jännitettä, mikä väistämättä syntyi tyttären lojaalisuudessa lapsuudenperheelleen hänen mennessään naimisiin. Sama skisma piilee myös yksilön suhteessa perheeseensä ja valtioon. Feldherr vertaakin Horatiaa sabiinittariin. Myös Horatia yritti toimia albalaisen kanssa avioliittoa suunnitellessaan välittäjänä kahden kansan kesken, mutta päinvastoin kuin sabiinittarilla, hänen yrityksensä oli tuhoontuomittu.³²¹ Sabiinittaret onnistuivat yhdistämään kaksi kansaa perhesyihin vedoten, mutta Horatia asetti perhe- ja tunnesiteet suoraan valtion edelle ja epäonnistui.

Dionysios Halikarnassolainen antaa historiallisen tarinan henkilöiden suhtautua Horatiaan paljon jyrkemmin kuin Liviuksen kuvaamat hahmot, mutta ottaa itse tapaukseen ymmärtäväisemmän näkökannan. Hän kertoo, että Horatiukset ja Curatiukset olivat serkuksia. Veljeään itkien vastaan tullut Horatia saa osakseen paheksuntaa jo senkin vuoksi, että hän on säännänyt ulos kotoaan, pois kunniallisen naisen elinpiiristä³²². Dionysios kuvaa Horatiaa itseään hillitsemään kykenemättömäksi, tunteittensa valtaan heittäytyväksi hupakoksi, joka on

³¹⁷ Liv. I.26.8-14.

³¹⁸ Suet.Tib.61.

³¹⁹ Ogilvie, 115.

³²⁰ Feldherr, 133.

³²¹ Feldherr, 134.

³²² Dion. Hal. ant. III.21.2.

äitinsä avustamana ommellut rakastetulleen lahjaksi viitan³²³. Horatia syyttää veljään sukulaisen surmaamisesta ja sanoo tätä sydämeltään villieläimeksi³²⁴.

Veli syyttää Horatiaa neitsyenä olon teeskentelystä, veljien vihaamisesta ja esi-isien häpäisemisestä³²⁵, eli latelee todella kovia syytöksiä. Dionysioksen mukaan Horatiusten isä pitää sisarsurmaa jalona ja oikeutettuna tekona, ja lisää vielä itsekin jo kuolleen tyttärensä häpeää eväämällä tältä kunniallisen hautauksen ja jättämällä tämän makaamaan kuolinpaikalleen. Ohikulkijat peittävät Horatian ruumiin kivillä.³²⁶ Myöhemmin isä myös puolustaa poikansa tekoa syyttelemällä tytärtään ja väittämällä, että kyseessä oli rangaistus, ei murha³²⁷. Dionysios paheksuu tällaista sivistymätöntä käytöstä syvästi, mutta kuittaa asian sanomalla, että sellaiset olivat ajat, niin kovat olivat roomalaisten tavat ja ajatukset tuohon aikaan.³²⁸ Liviukselta emme olisi koskaan tuollaista muinaisia roomalaisia kritisoivaa kommenttia lukeneet, vaan tässäkin tarinassa Horatiaa lukuunottamatta kaikki käyttäytyivät hänen mielestään jalosti.

4.4. Omia oikeuksiaan puolustamaan nousevat naiset

Eräs roomalaisten matroonien kannalta iso kriisitilanne, vaikkei se sotaan tai kuolemaan liittynytkään, oli Lex Oppia –nimisen lain kumoamisesta syntynyt kädenvääntö. Lex Oppia on mielenkiintoinen esimerkki naisista sekä hyvässä että pahassa: tarinan naiset eivät ole Liviukselle selvä *exemplum* ihailtavasta tai tuomittavasta käyttäytymisestä, vaan molempia tai jotain siltä väliltä. Historiallisena kertomuksena tapaus Lex Oppia kuvaa aikojen muuttumista ja yhteiskunnallista murrosta, joka näkyi myös naisten asemassa.

Vuonna 215 eKr. hyväksytyn Lex Oppian tarkoitus oli rajoittaa naisten omistaman omaisuuden määrää, heidän ylellisyustuotteiden, kuten kullan ja purppuran käyttöään sekä ajeluaan vaunuilla kaupunkialueella. 195 eKr. kansantribuunit M. Fundanius ja L. Valerius Tappo ehdottivat lain kumoamista³²⁹, mutta kaksi heidän kollegaansa, M. Junius Brutus ja T. Junius Brutus, vastustivat ehdotusta jyrkästi.³³⁰

³²³ Dion. Hal. ant. III.21.4.

³²⁴ Dion. Hal. ant. III.21.6.

³²⁵ Dion. Hal. ant. III.21.6.

³²⁶ Dion. Hal. ant. III.21.8-9.

³²⁷ Dion. Hal. ant. III.22.4.

³²⁸ Dion. Hal. ant. III.21.7-8.

³²⁹ Liv. XXXIV.1.2-3.

³³⁰ Liv. XXXIV.1.4.

Asiasta nousi kova häly ja väkeä alkoi saapua Capitoliumille ottamaan kantaa asiasta puolesta ja vastaan. Livius kertoo, miten matroonat, joita asia eniten koskikin, lähtivät myös liikkeelle: “Matroonia ei pystynyt pitämään kotonaan sen paremmin virkavalta, heidän aviomiestensä määräykset kuin heidän oma soveliaisuudentajunsakaan.”³³¹ Matroonat täyttivät kaikki tiet ja tukkivat kulkuväylät Forumille ja rukoilivat vastaan tulleita miehiä antamaan naisille takaisin näiden vanhat koristukset nyt, kun valtio voi hyvin ja yksityistenkin ihmisten varallisuus oli kasvussa. Naisten määrä kasvoi päivittäin, sillä heitä tuli Rooman maaseutukaupungeistakin. Viimein he lähestyivät vaatimuksineen konsuleja ja preetoreita.³³²

Liviuksen tarina etenee Lex Oppiaa puolustaviin ja sen kumoamisen puolesta puhuviin kannanottoihin. Ensimmäiseksi Livius päästää ääneen naisten koreilua ja ylellisyyttä hillitsevää lakia kannattavan, konservatiivisen ja ”vanhoja hyviä aikoja” peräänkuuluttavan M. Porcius Caton. Tämä valittelee naisten ylivaltaa kodeissa ja mukisee, että kun miehet eivät ole pistäneet kuriin vaimojaan, on nyt vielä vaikeampaa vastustaa voimansa yhdistäneitä naisia.³³³ Caton mielestä huono lähtökohta lainsäädännön muutokselle oli, että se tehtäisiin siitä pelosta, että naiset lähtisivät omille teilleen, kuten plebeijit kerran lähtivät pois Roomasta.³³⁴

Cato kehotti poliitikkoja ajattelemaan enemmän isänmaan etuja kuin äänestäjien ääniä ja oli erittäin huolissaan naisten esiintymisestä julkisuudessa sekä ylellisyydenhalusta. Aikaisemmin hänen mielestään naiset olivat lähteneet kotoaan vain todella hyvästä syystä.³³⁵ Cato ei pitänyt hyvänä asiana ylellisyystavaroiden tuontia ulkomailta – seikka, jota Jane D. Chaplin pitää selvästi Liviuksen kommenttina omille aikalaisilleen.³³⁶ Kaikenkaikkiaan Cato paheksui ulkokultaista koreilunhalua sekä ahneutta ja piti sitä koko yhteiskuntaa rappeuttavana tekijänä. Hän vertasi ylellisyyttä kahleistaan irti päässeeseen petoon.³³⁷

³³¹ Liv. XXXIV.1.5. ”Matronae nulla nec auctoritate nec uerecundia nec imperio uirorum contineri limine poterant.” (Vapaa suomennos tässä luvussa kaikissa kohdissa minun.)

³³² Liv. XXXIV.1.6-7.

³³³ Liv. XXXIV.2.3-4.

³³⁴ Liv. XXXIV.2.7-8. Luultavasti viittaus tapaukseen, kun plebeijit, ja erityisesti sotilaat hylkäsivät Rooman ja vetäytyivät Liviuksen mukaan plebeijien ja patriisien valtataistelun alkuaikoina joko Pyhälle vuorelle, tai, kuten Livius huomauttaa Pison kertovan, Aventinukselle. Liv. II.32.

³³⁵ Liv. XXXIV.3.6-9.

³³⁶ Chaplin, 98.

Lain kumoamista puolustanut L. Valerius Tappo muistutti, että koska nyt elettiin rauhan aikaa ja valtio voi hyvin, ei ollut ihme, että matroonat toivoivat sellaisen lain kumoamista, joka oli laadittu sodan aikana. Matroonien julkisen esiintymisen Valerius painotti liittyneen aina johonkin valtiolle hyödylliseen asiaan, ja hän marssitti kuulijoidensa eteen pitkän listan asioita, joita matroonat olivat tehneet Rooman hyväksi aina sabiinitarista alkaen.³³⁸ Nämä kohdat Valeriuksen puheenvuorosta ovat hyvä esimerkki Liviuksen tavasta panna henkilöhahmonsa suuhun *exemplum* menneisyydestä muistutukseksi tarinan sisäiselle ja ulkoiselle yleisölle.

Valerius summasi, että Rooma voi nyt hyvin: ”Onko niin, että vain vaimoilta on kielletty rauhan ja hyvinvoinnin hedelmien nauttiminen”³³⁹, hän kyseli huomauttaen, että miehet ja lapsetkin saivat kaikessa rauhassa pukeutua purppuraan.³⁴⁰ ”Vaikeina aikoina on hyvä olla saatavilla kultaa yksityiseen tai julkiseen tarpeeseen, kuten olette huomanneet kokemuksesta”, Valerius jatkoi. Hän lisäsi vielä, että latinalaisten liittolaisten vaimoilla oli oikeus käyttää koruja, kultaa ja purppuraa sekä ajella vaunuilla Roomassakin. ”Tämä loukkaa jo riittävästi miestenkin tunteita, mutta mitkä mahtavatkaan olla pikku naisressukoiden tunteet, heidän, jotka ovat mieltyneet pieniin asioihin?” ”Mitä naiset laittavat sivuun muuta kuin kultansa ja purppuransa, kun he osoittavat surevansa?”³⁴¹

Valerius jatkoi, etteivät naiset ole koskaan vapaita miestensä ja isiensä alamaisuudesta niin kauan kuin nämä elävät. Hän sanoi naisten rukoilevan sitä vapautta, jonka orpous ja leskeksi tuleminen tuovat. ”On teidän velvollisuutenne toimia naisten suojelijoina, eikä kohdella heitä kuin orjia. Teidän pitäisi toivoa tulevanne kutsutuiksi isiksi ja aviomiehiksi, eikä isänniksi ja herroiksi”, Valerius vaati. ”Luuletteko tosiaan, että olisi vaara, että naiset valtaisivat Pyhän vuoren, kuten raivostuneet plebeijit kerran tekivät, tai että naiset ottasivat valtaansa Aventinuksen?”³⁴² Seuraavana päivänä naiset lähtivät liikkeelle vielä suuremmalla voimalla

³³⁷ Liv. XXXIV.4.20.

³³⁸ Liv. XXXIV.4.8-11.

³³⁹ Liv. XXXIV.7.1. ”Omnes alii ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum rei publicae sentient: ad coniuges tantum nostras pacis et tranquillitatis publicae fructus non perueniet?”

³⁴⁰ Liv. XXXIV.7.2.

³⁴¹ Liv. XXXIV.7.5-7. ”in auro uero, in quo praeter manupretium nihil intertrimenti fit, quae malignitas est? praesidium potius in eo est et ad priuatos et ad publicos usus, sicut experti estis...uirorum hoc animos uolnerare posset: quid muliercularum censetis, quas etiam parua mouent?... quid aliud in luctu quam purpuram atque aurum deponunt?”

³⁴² Liv. XXXIV.7.14. ”Nunquam saluis suis exiit seruitus muliebris, et ipsae libertatem quam uiduas et orbitas facit detestantur. in uestro arbitrio suum ornatum quam in legis malunt esse; et uos in manu et tutela, non

ja valtasivat lainkumousta vastustavien kansantribuunien talot. Naisten tahto voitti lopulta, sillä Lex Oppia kumottiin yksimielisellä äänestyksellä.³⁴³

Chaplin on sitä mieltä, että Livius laittaa erityisesti Caton suuhun kommentteja, jotka heijastelevat nimenomaan Liviuksen omille aikalaisille osoitettuja viestejä ja tuttuja asioita.³⁴⁴ Cato varoittaa ylellisyydenhalusta ja antaa ymmärtää, että juuri kyky vastustaa tuhlailua ja pysyä tyyliltään vaatimattomana oli yksi roomalaisten vahvuuksista valtakunnan vaurauden ja koon kasvattamisessa, sillä henkilökohtaisen edun ja vaurauden tavoittelu oli aina pois valtakunnan edun edistämisestä. Livius ennustelee Caton suulla myös osuvasti tulevaisuutta, mutta vanhoillisempaa näkökantaa edustavan Caton kohtalona on silti jäädä mielipiteineen häviölle.

Kertomus on mainio esimerkki Liviuksen tavasta lähestyä asioita dualistisesti: hän valottaa usein asian eri puolia pistämällä vastakkaiset mielipiteet kertomuksessa esiintyvien henkilöiden suuhun. Cato näkee naiset melkein vihollisena, uhkaavana ”vieraana heimona”, joka suunnittelee koko ajan vallan kaappaamista miehiltä. Hänen kommentteissaan ilmenee paheksunta naisten vapaata käytöstä, koreilua ja runsasta liikkumista kodin ulkopuolella kohtaan, jota Feldherrin mukaan Livius itsekin piti tuomittavana osoituksena miehisen auktoriteetin rapistumisesta kotona³⁴⁵. Valeriuksen kommentit kuvaavat taas hyvin humanilla tavalla naisten asemaa roomalaisessa yhteiskunnassa.

Chaplinin mielestä myös Valerius Caton tapaan varoittaa siitä, että naiset voisivat tosiaan muinaisten plebeijien tapaan jättää kaupungin tai vallata Aventinuksen, jos heidän vaatimuksiinsa ei suostuta.³⁴⁶ Itse ymmärrän kuitenkin niin, ettei Valerius todellakaan pidä tällaista vaihtoehtoa mahdollisena, vaan hän rauhoittelee kuulijakuntaansa pitämästä naisten liikehdintää liian vaarallisena ilmiönä.

in seruitio debetis habere eas et malle patres uos aut uiros quam dominos dici...id enim periculum est ne Sacrum montem, sicut quondam irata plebs, aut Auentinum capiant.”

³⁴³ Liv. XXXIV.8.1-2.

³⁴⁴ Chaplin, 97-101.

³⁴⁵ Feldherr, 192-193.

³⁴⁶ Chaplin, 99.

Tarinan tärkein viesti on huoli Rooman moraalisesta laskusuunnasta, josta Livius kantoi kovasti murhetta nimenomaan omana aikanaan. Asia on hänelle niin tärkeä, että hän käyttää kirjastaan kokonaista seitsemän pitkää lukua tapauksen käsittelyyn.

Valtiolla oli tapana vaatia matroonilta lahjoja uhrauksia varten, vaikka Lex Oppia ja muukin lainsäädäntö pyrki säätelemään naisten omistaman omaisuuden määrää. Näyttää siis siltä, ettei Lex Oppia ei loppujen lopuksi tähännyt niinkään omaisuuden määrän rajoittamiseen, vaan siihen, ettei sitä saanut kovin näkyvästi esitellä. Se oli pikemminkin ylellisyyttä rajoittava laki kuin takavarikointimääräys. Sitäpaitsi roomalaisilla oli tapana ajatella, että naisten käyttäytymisellä oli selvä yhteys valtion hyvinvointiin ja epäonneen. Vaikeina aikoina ei siis ollut soveliaista pröystäillä rikkauksillaan vain lisätäkseen omaa kunniaansa, kun useat muut voivat huonosti.³⁴⁷

Rikkauksilla pröystäilemisestä varoittaminen ei ollut pelkästään Liviuksen oma idea, vaan ylellisen elämän ja ahneuden tuomitseminen on tyypillistä topiikkaa antiikin kirjallisuudessa. Myös lainsäätäjät puuttuivat asiaan monta kertaa myöhemmin, mutta asian ei raportoitu aiheuttaneen niin suuria mellakoita kuin Lex Oppian.³⁴⁸ Liviukselle ahneus on ominaisuus, joka vie valtiota aina vain huonompaan suuntaan, ja ahneutta aiheuttavat muun muassa ulkomailta tulevat vaikutteet ja ylellisyystuotteet. Rooman vaurastuminen ei itsessään ole paha asia, vaan perinteisistä tavoista ja hyveistä luopuminen.³⁴⁹ *Luxuria*, ylellisyydenhalu on voima, joka syövyttää Rooman valtakuntaa, sillä se saa yksilön keskittymään omaan hyvinvointiinsa. Silloin valtio ja sen kollektiivisuus jäävät kakkoseksi.³⁵⁰

Livius ihaili yksinkertaista elämää ja inhosi ylellisyyttä. Esimerkiksi Cincinnatuksen vaatimaton elämä sai hänen varauksettoman hyväksyntänsä.³⁵¹ Ylellisyys ja nautinnonhalu puolestaan veivät turmioon jopa vihollisen. Liviuksen mukaan yksi tärkeimmistä syistä Hannibalin epäonnistumiseen sodassa roomalaisia vastaan oli talvi, jota viettäessään Hannibalin joukot tottuivat laiskaan ja ylelliseen elämään.³⁵²

³⁴⁷ Hänninen 1999, 50.

³⁴⁸ Mm. lex Orchia n. 182 eKr., lex Fannia, lex Licinia ja lex Aemilia 78 eKr. ja lex Antia tähtäsivät kohtuulliseen kulutukseen ja rajoittivat esimerkiksi hääkulujen määrää. Kts. Evans, 67-68.

³⁴⁹ Feldherr, 40-41.

³⁵⁰ Feldherr, 115.

³⁵¹ Liv.III,26-27.

Kertomus Lex Oppiasta kuvastaa kyseiseisenä aikana ilmaantunutta murrosta naisen asemassa. Puunilaissotien, ja erityisesti toisen puunilaissodan aikana naisten olot vapautuivat, avioliittokäytäntö muuttui ja naisten itsenäisyys lisääntyi miesten ollessa sodassa.³⁵³ Eva Cantarella kuvaa tilannetta jopa vallankumoukselliseksi.³⁵⁴

Rooman jatkuvan sodankäynnin ja naisten taloudellisen sekä sosiaalisen vapautumisen suhdetta ei olla Evansin mukaan juuri tutkittu.³⁵⁵ Näillä asioilla on kuitenkin taatusti ollut vaikutusta keskenään. Tapaus Lex Oppiaan liityvä dialogi kuvaa hyvin yhteiskunnassa tuolloin risteilleitä ajatuksia muuttuneesta tilanteesta, joka ei koskenut vain naisia, vaan roomalaista yhteiskuntaa yleensäkin. Tarina Lex Oppiasta on merkittävä siinäkin mielessä, että siinä naiset selvästi politisoituvat joukolla ensimmäistä kertaa Liviuksen historiankirjoituksessa.³⁵⁶

Kertomus Lex Oppiasta on merkki muuttuneesta yhteiskuntatilanteesta, sillä naiset nousevat puolustamaan ensimmäistä kertaa omia oikeuksiaan. Tässä tarinassa he eivät uhraudu toisten, valtion tai edes siveyden takia, vaan yhdistävät voimansa ja rynnivät julkisuuteen oman asemansa puolesta. Naiset eivät tällä kertaa ole myöskään puhtaasti esimerkkejä joko yksiselitteisen tuomittavasta tai positiivisesta käyttäytymisestä, kuten Liviuksen edelliset naishahmot. Livius pääsee ensimmäistä kertaa irti tiukan moralisminsa mustavalkoisuudesta ja esittelee Caton sekä Valeriuksen suulla naisten toiminnan huonoja ja myös hyviä puolia. Vaikka naiset eivät enää olekaan pyytettömästi pelkästään antamassa omasta omaisuudestaan, vaan myös vaatimassa oikeuksiaan, Livius suhtautuu heihin ymmärryksellä.

³⁵² Liv. XXIII,18,11-5.

³⁵³ Evans, 75.

³⁵⁴ Cantarella, 135-136.

³⁵⁵ Evans, 27.

³⁵⁶ Cantarella, 85-86.

5. KRIISITILANTEIDEN VAA'ANKIELET

Kuten olen osoittanut, Liviuksen johdonmukaisesti Rooman kunniaa ja moraaliala esilletuova historiankirjoitus on valjastanut erityisesti naiset ajamaan tätä yleläää päämäärää. Livius painottaa mielellään dramaattisia tapahtumia Rooman historiasta, ja hän korostaa tietoisesti naisten merkitystä näissä kertomuksissa, vaikka hänen tekstiensä perinteinen tulkinta väittääkin yleensä toista. Liviuksen teksteissä ei itse asiassa juuri ole kohtaa, jossa naiset eivät esiintyisi kriisitilanteiden yhteydessä ainakin sivulauseessa. Usein he ovat tapahtumien kulun kannalta merkittävämmässäkin roolissa, tai ainakin symboloimassa huutomerkin lailla tilanteen tärkeyttä. Vaikka useat muut antiikin Rooman auktorit jättävät naiset kertomuksissaan marginaaliin, Livius suorastaan tarvitsee naisia symboloimaan jotain draaman kannalta oleellista asiaa, yleensä suurta moraalista ja etenkin moralisoivaa latausta.

Varsinkin vanhimmissa roomalaisissa legendoissa merkittäviin poliittisiin muutoksiin päädytään usein ainakin välillisesti naisten toiminnan kautta. Naiset eivät suoraan tee päätöksiä tai osallistu sotaan ja poliittiseen päätöksentekoon, mutta heidän edesottamuksensa esitetään usein aktivaattorina tai eräänlaisena viimeisenä pisarana, jonka vaikutuksesta valtiossa ryhtydytään suuriinkin operaatioihin ja uudistuksiin. Verrattuna useimpiin muihin roomalaisiin historioitsijoihin Livius korostaa hyvin selvästi naisten, ja erityisesti matroonien dynaamista osuutta tapahtumien kulkuun.

Esimerkkejä tällaisista Rooman historian kannalta merkittävistä, suorastaan käänteentekeväistä tapahtumista on useita: sabiinittaret lopettavat sodan, kaksi kansaa yhdistyy. Veturian ja muiden matroonien toiminta saa Coriolanuksen mielen muuttumaan Roomaan hyökkäämisestä, ja kaupunki pelastuu. Lucretian itsemurha ja vaatimus kostosta luhistaa viimein kuningasvallan, Verginian murha johtaa decemviraatin kaatumiseen. Kultalunnaat maksavat matroonat saavat gallit poistumaan Roomasta.

Mary Beard pohdiskeli raiskausten ja poliittisten käännekohtien välistä suhdetta Liviuksen historiankirjoituksessa. Mielestäni Beard keskittyy tärkeään, mutta ei kuitenkaan olennaisimpaan seikkaan. Kertomuksia raiskauksista Liviuksella toki on, ja yleensä ne pohjustavat suurta poliittista muutosta. Kuitenkin naiset esiintyvät Liviuksen historiankirjoituksessa poliittisen

elämän kannalta tärkeissä tilanteissa muutenkin kuin vain raiskauksien yhteydessä. Näissä kertomuksissa naiset eivät suinkaan ole aina seksuaalisen ahdistelun tai muun toiminnan kohteita, vaan itse aktiivisia subjekteja, osallistujia. Naiset ovat vahvoja sekä päättäväisiä, ja he pistävät asiat rullaamaan, vaikka eivät itse ole varsinaisia tekijöitä ja poliittisten muutosten loppuunsaattajia.

Naisten edesottamusten painottaminen on tyypillistä Liviukselle, vaikka toki monet muutkin Rooman menneisyydestä kertovat auktorit kiinnittävät huomiota naisten toimintaan. Yleensä nämä kertomukset tulevat kerrotuiksi juuri siksi, että naiset osallistuvat tapahtumien kulkuun. Naisten vahva läsnäolo ja vaikutus kielii aina tilanteen ja siihen johtaneiden syiden erikoislaatuisuudesta. Kun naiset lähtevät liikkeelle ja toimivat huomiotaherättävästi, siihen on aina todella painava syy.

Naisten keinot vaikuttaa yleisten asioiden hoitoon olivat ehkä vähäiset, mutta ne olivat tehokkaita. Keinot olivat legendojen mukaan useimmiten itku ja valitus, mutta kuten edellä on käynyt selväksi, naisten ja erityisesti matroonien suru pysäytti pahimmillaan tai parhaimmillaan koko muun yhteiskunnan toiminnan. Vielä tehokkaampi keino huomion ja moraalisen oikeuden saamiseksi oli legendojen mukaan itsensä uhraaminen ja itsemurha, joihin kunniallinen nainen saattoi turvautua äärimmäisessä hädässä. Viimeistään itsemurha pakotti muun yhteisön tarkastelemaan vakavasti tilannetta ja toimimaan sen korjaamiseksi.

Hyvin harvoin Liviuksen kuvaamat naisten aggressiot kohdistuivat muihin kuin omaan itseen, ja jos niin tapahtui, nainen oli automaattisesti tuhoontuomittu, varoittava *exemplum*. Asiaan ei yhtään vaikuttanut se, että jopa itse Rooman perustaja Romulus sinetöi valtansa veljesmurhalla, ja silti sai arvostetun, jopa jumalallisen valtiomiehen maineen. Naiselle tällainen kohtalo ei olisi roomalaisissa legendoissa ollut mahdollinen.

Titus Livius oli ajatusmaailmaltaan ja kirjallisessa tuotannossaan aikansa lapsi. Hänen tekstinsä vastasivat hyvin oman aikansa vaateita, kumpusivat suoraan tarpeesta saada Rooman muinaista kunniaa korostavaa historiankirjoitusta, ja sopivat vielä patriottisuutensa sekä moralistisen otteensa ansiosta somasti yhteen vallanpitäjän, eli keisari Augustuksen poliittisten tavoitteiden kanssa.

Liviuksen tekstit ja niistä kuvastuva korkea moraalikäsitys löysivät varmasti vastakaikua aikansa lukijakunnasta. Augustuksen valtaantulo oli rauhoittanut pitkään sotilaallisesti ja poliittisesti epävakaina olleen valtakunnan, ja kansalaisille, tai ainakin yläluokan väelle tarjoutui taas pitkästä ajasta mahdollisuus pohdiskella ja tehdä välitilinpäätöstä menneisyyden ja tulevaisuuden välillä. Ymmärrettiin, että Rooman valtakunnan vauraus ja laajuus oli saavutettu pitkän sekä vaarojen täyttämän historian aikana, mutta että kaikki saavutettu hyvä saattoi olla vaarassa tuhoutua, paitsi ulkoisten, myös valtakunnan sisäisten erimielisyyksien takia. Tästä uhasta oli esimerkkejä jo aivan lähihistoriasta.

Tarvittiin siis moraalikoodistoa valtakunnan yhtenäisyyden ja sisäisen tasapainon turvaamiseksi. Tähän tehtävään Liviuksen historiankirjat tulivat kuin tilauksesta. Kirjojensa kautta Livius suorastaan loi meidän päiviimme saakka säilyneen käsityksen siitä, mitä on itse roomalaisuus. Hänen viehtymyksensä korostaa historiallisten tapahtumien dramaattisuutta häivyttivät taka-alalle hänen tekstiensä sormeaheristävän moralistisuuden ja tekivät niistä mielenkiintoisia lukea ja kuunnella. Liviuksen kirjat olivat varmasti aikansa yleisölle kuin jännityselokuvat meidän aikamme ihmisille.

Syytä siihen, miksi Livius keksi valjastaa juuri naiset ja erityisesti matroonat moralististen opetustensa esilletuojiksi, emme saa luultavasti koskaan tietää. Tosin naisten merkityksen nostaminen esille oli havaittavissa erityisesti Liviuksen omasta ajasta: Augustuksen pontevan, tosin laihoihin tuloksiin johtaneen perhepolitiikan kärki kohdistui juuri naisiin, ja naiset olivat muutenkin aikansa yhteiskunnallisessa fokuksessa Liviuksen eläessä.

Naisten asema Roomassa oli vapautunut tasavallan ajan loppupuolella sotien ja niistä aiheutuneen yhteiskunnallisen levottomuuden takia, ja nyt olojen taas rauhoittuessa naiset haluttiin taas palauttaa entiseen ruotuunsa. Naisten vapaata käytöstä ja esilläoloa julkisuudessa katsottiin edelleen pahalla silmällä, sillä sitä pidettiin yhtenä selvimmistä merkeistä moraalin löysytymisestä sekä tapain turmeluksesta, jonka pelättiin uhkaavan jopa koko valtakunnan stabiili-
teettia.

Luvussa III pohdin Augustuksen ja Liviuksen välistä vaikutussuhdetta. Luvussa todistettiin monen tutkijan suulla, ettei näillä kahdella herralla ollut ilmeisesti suoraa suhdetta toisiinsa, tai ettei Livius ainakaan vain tyytynyt Augustuksen palvomiseen. Asiaa voi pohtia myös tut-

kimalla tapaa, jolla Livius kuvaa naisia. Liviuksen välittämä kuva ihanteellisista naisista on hyvin samanlainen kuin mitä Augustuskin halusi perhepolitiikallaan edistää. Mutta kun puhutaan surevista, kriisitilanteissa olevista naisista, Livius ja Augustus ovatkin jo ainakin ”virkansa” puolesta eri linjoilla: Livius nosti kirjoissaan surevat naiset ihailtaviksi esimerkeiksi, mutta Augustus ei käytännön elämässä oikeastaan voinut kannustaa naisia tällaiseen toimintaan. Näyttävät suremisrituaalithan lisäsivät mahtavien sukujen valtaa, ja se puolestaan uhmasi Augustuksen omaa mahtia. Kuvatessaan surevia ja kriisissä olevia naisia ihailevaan sävyyn Livius nousi siis epäsuorasti tavallaan vastustamaan vallanpitäjiä.

Naisten merkitystä korostaessaan Livius ja Augustus olivat eri linjoilla myös siinä, minkälaisella statuksella he halusivat leimata ihailtavan naisen. Augustus halusi Rooman naisten olevan ensisijaisesti äitejä, mutta Livius ei niinkään korostanut tätä puolta. Hän halusi tuoda naiset esiin yhteiskunnan epäkohtiin korkealla moraalillaan puuttuvina matroonina ja jopa sankarittarina, jotka empimättä jättivät omat tarpeensa syrjään, kun valtion etu sitä vaati.

Liviuskaan ei kannustanut naisia kontrolloimattomaan hillittömyyteen edes kriisien aikana, vaikka hän dramaattisista tilanteista ja naisten edesottamuksista niissä mielellään kertoikin. Pikemminkin hän halusi osoittaa soveliaat ja kunnioitettavat rituaalisen surun osoittamisen paikat: kunnioitetut matroonatkin surivat hänen kertomuksissaan silloin, kun valtio oli hädässä, tai kun yhteiskunnallinen moraali oli uhattuna. Livius ei kannustanut valtaisiin surun- ja kunnianosoituksiin hautajaisissa muulloin kuin silloin, kun vainaja oli poikkeuksellisen korkeamoraalinen henkilö. Valtion turvallisuutta ja yleistä moraalia uhkaavien poikkeustilanteiden aikana Livius rohkaisi naisia myös mielummin uhrautumaan ja tekemään sankaritekoja kuin pelkästään esittämään sururitualeja.

Naisista kriisitilanteissa kertoessaan Livius myös jatkoi jo antiikin Kreikan näytelmäkirjallisuudessa aloitettua perinnettä. Livius oli itseasissa varsin hyvin sisäistänyt paljon itseään vanhemman tradition surevista naisista. Hän vei kuitenkin antiikin aikana yleistä, konventionaalista kerrontatapaa naisista kriisitilanteissa vähintään piirun verran eteenpäin: naiset eivät Liviuksen kertomuksissa tyytyneet vain valittelemaan kurjaa kohtaloaan, vaan he toimivat johdonmukaisesti ja tietoisesti myös kriisissä.

Livius kuvaa paljon myös tapahtumia, joissa Rooma valloittaa jonkun vieraan kaupungin tai valtion. Myös näissä tilanteissa naiset surevat, ja Livius kertoo näiden vierasmaalaisten naisten surusta aivan yhtä ymmärtävään ja sympaattiseen sävyyn kuin hän kertoo roomattarien surusta. Tämä on osoitus siitä, miten tärkeänä ja oikeutettuna hän piti naisten surukäyttäytymistä, olkoonpa kyseessä vaikka viholliskansojenkin naiset.

Tutkimuskirjallisuudessa on pohdittu sitä, muuttuuko Liviuksen naiskuva hänen siirtyessään myyttisestä menneisyydestä lähemmäksi omaa aikaansa. Tutkimuksieni mukaan se ei pohjimmiltaan muutu. Toki hänen varhaisimpia aikojaan kuvaavissa teksteissään nousevat esiin legendaariset sankarittaret, joiden tarinaa toistellaan monien muidenkin auktorien teksteissä. Tasavallan aikaa kuvaavissa historiallisissa kertomuksissaan naiset tulevat esille kuitenkin usein ryhmänä, ja Livius painottaa erityisesti matroonien tärkeyttä roomalaisessa yhteiskunnassa: rituaalisesti sureva tai asioiden kulkuun kantaaottava matroonajoukko on Liviuksen kuvaamana suorastaan korkean moraalin kiteytymä. Naisten perusfunktio Liviuksen kertomuksissa ei kuitenkaan juuri vaihtelee, sillä he ovat Liviukselle moraalin tai sen puutteen *exempla* alusta loppuun asti.

Liviuksen naiskuva saa ajan kuluessa kyllä yhä monipuolisempia ulottuvuuksia. Esimerkiksi tapaus Lex Oppia osoittaa Liviuksen kuvauksessa jo pitkälle kehittyneitä ihmiskuvaa. Vaikka tässäkin kertomuksessa Livius siteeraa vain miesten kommentteja, hän on päässyt naiskuvasaan irti mustavalkoisuudesta, johon aikaisemmin lankesi. Hän selvästi ymmärtää omia oikeuksiaan vaativia naisia, vaikkei voikaan kannattaa kaikkia heidän vaateitaan.

Pohdin, onko Liviuksen tapa nostaa naiset hyveellisiksi, ihailtaviksi mutta myös tietyllä tapaa yksiulotteisiksi esimerkeiksi niin sanottua ylistämällä alistamista. Jalustalla keikkuva on nimittäin aina vaarassa romahtaa rujosti vielä alemmas kuin kaikki muut, ja uhka putoamiseen on vieläpä ilmeinen, sillä hyveelliseksi ja virheettömäksi korotettu kantaa painolastinaan epäinhimillisen ihanteellisuuden taakkaa. Menneisyyden legendaarisista naisista on helppo luoda täydellisiä ihanteita, sillä he ovat kuviteltuja arkkityyppejä, joiden tasolle kukaan elävä ihminen ei voi päästä. Tämän seikan Livius lienee tiedostanut historiallisia tarinoitaan kirjoittaessaan, joten tuskin hän odotti oman aikansa naisilta vastaavia urotekoja kuin menneisyyden legendaarisilta sankarittarilta. Kyse olikin periaatteesta, eli jokaiselta roomalaiselta vaadittavasta valmiudesta ajatella isänmaataan enemmän kuin omaa etuaan.

Livius itse oli myös valmis uhraamaan naiset valtion hyväksi empimättä, jos asiat hänen mielestään niin vaativat. Esimerkiksi sabiinittarien legenda kuvateksaan Liviuksesta on täysin luonnollista, että viattomat naiset joutuvat kärsimään isiensä tekojen tähden. Patrioottisuutensa läpäisemänä hän sokaistuu uskomaan, että roomalaisten ryöstämät sabiinittaret suostuvat lopulta riemumielin ryöstäjiensä vaimoiksi ja hetkeä myöhemmin jo säntäävät sotatantoreille valmiina uhraamaan oman henkensä Rooman puolesta. Myös Verginian ja Lucretian tarinat osoittavat, kuinka viattoman naisen hengenmenetyks oli Liviuksen mielestä huomattavasti pienempi paha kuin pelko siitä, että naisen olisi uskottu langenneen epäsiiveelliseen käytökseen.

Vaikka Liviuksen naiskuva onkin monella tapaa ristiriitainen, hän näyttää selvästi uskovan naisten kykyihin vaikuttaa tehokkaalla tavalla asioiden kulkuun, ja jopa kannustaa siihen. Hän ei ole halukas antamaan naisille sen enempää oikeuksia kuin ennenkään, mutta luottaa heidän kykyihinsä käyttäen olemassaolevia resurssejaan. Liviuksen kertomuksista ilmenee käsitys vahvoista ja aikaansaavista naisista, joilla on rohkeutta ja kykyä puuttua asioiden kulkuun, kun tilanne on riittävän vakava. He eivät vaikuta erityisen alistetuilta, vaan ovat pikemminkin moraalin laskemisen aktiivisia ja näkyviä indikaattoreita: kun matroonat reagoivat näyttävällä tavalla, ovat asiat ajautuneet koko valtiossa liian huonolle tolalle. Naisten puuttuttua asiaan moraalisin keinoin on miesten vuoro tarttua toimeen poliittisesti ja sotilaallisesti. Rooman puolustukseen eivät siis riittäneet pelkät aseet, vaan siihen tarvittiin myös naimisissa olevien naisten hedelmällisyyttä ja moraalista arvokkuutta.

Kaavailin pro gradu –työni nimeksi alunperin Pedro Almodóvarin elokuvaa mukaillen ”Naisia hermoromahduksen partaalla”. Se olisi ollut herkullinen nimi, mutta valitettavasti harhaanjohtava. Titus Liviuksen historiankirjoissaan kuvaamat naiset nimittäin eivät todellakaan hoipu kriisitilanteissakaan hermonsa menettäneinä, vaan he hillitsevät itsensä tehokkaasti suunnatakseen toimintatarmonsa kriisin aiheuttavan tilan parantamiseen. Liviuksen kuvaamilla muinaisten legendojen naisilla ei yleensä ole valtaa toimia varsinaisen asian puolesta, mutta siksi heiltä kysytäänkin entistä enemmän järkeä ja harkintakykyä, jotta he saavat muun yhteisön aktivoitumaan ihanneroomalaisten tavoin yhteiseksi, eli koko äiti-Rooman hyväksi.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS:

Lähteet:

Diodorus Siculus. (Diod.)

Dionysios Halikarnasseus antiquitates Romanae. (Dion.Hal.ant.)

Cicero de legibus. (Cic.leg.)

Cicero de oratore. (Cic.de or.)

Cicero de re publica. (Cic.rep.)

Cicero de haruspicum responso. (Cic.har.)

Cicero pro M. Marcello. (Cic.Marc.)

Livius ab urbe condita. (Liv.)

Ovidius fasti. (Ov.fast.)

Paulus Sententiae. (Paul.Sent.)

Platon leges. (Plat.leg.)

Plinius minor epistulae panegyricus. (Plin.epist.paneg.)

Plutarkhos moralia. (Plut.mor.)

Plutarkhos Vitae, Caius Marcius; Camillus; Numa; Romulus; Solon.

Polybios. (Pol.)

Sallustius coniuratio Catilinae. (Sal.Cat.)

Silius Italicus. (Sil.)

Suetonius Augustus. (Suet.Aug.)

Suetonius Tiberius. (Suet.Tib.)

Tacitus annales. (Tac.ann.)

Valerius Maximus. (Val.Max.)

Varro de lingua Latina. (Varro l.l.)

Kirjallisuus:

Alexiou Margaret, *The ritual lament in Greek tradition*. Cambridge 1974.

Babbitt Frank Cole, *Plutarch's Moralia*. Harvard University Press 1966.

Barrow R.H., *Plutarch and his times*. The Chaucer Press. Suffolk 1967.

Bauman Richard A., *Women and Politics in Ancient Rome*. Routledge, London 1992.

Beard Mary, "The Erotics of Rape: Livy, Ovid and the Sabine Women". *Female Networks and the Public Sphere in Roman Society*. Edited by Päivi Setälä and Liisa Savunen. Acta Instituti Romani Finlandiae. Rome 1999, 1-10.

Boels-Janssen Nicole, *La vie religieuse des matrones dans la Rome archaïque*. Collection de l'école Française de Rome. Rome 1993.

Cantarella Eva, *Passato Prossimo. Donne romane da Tacita a Sulpicia*. Ed. Giangiacomo Feltrinelli. Milano 1996.

Caraveli Chaves Anna, "Bridge Between Worlds. The Greek Women's Lament as Communicative Event". *American Journal of Folklore*. Vol. 93, Nr. 368. 1980.

Cary Earnest, *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*. Harvard University Press 1966.

Chaplin D. Jane, *Livy's Exemplary History*. Oxford University Press. Oxford 2000.

Cornell T.J. *The Beginning of Rome. Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000-264 B.C.)*. London and New York 1995.

Davies Jon, *Death, Burial and Rebirth in the Religions of Antiquity*. Routledge. London 1999.

- De Beauvoir Simone, *Toinen sukupuoli*. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 1999.
- Dixon Susan, *The Roman Mother*. Routledge. London 1990.
- Evans John. K., *War, Women and Children in Ancient Rome*. Routledge. London 1991.
- Feldherr Andrew, *Spectacle and Society in Livy's History*. University of California Press 1998.
- Flower Harriet I., *Ancestor Masks and Aristocratic Power in Roman Culture*, Oxford 1996.
- Gagé Jean, *Matronalia. Essai sur les dévotions et les organisations culturelles des femmes dans l'ancienne Rome*. Collection Latomus vol. LX. Bruxelles 1963, .
- Gardner Jane F., *Women in Roman Law and Society*. Routledge. 1990 London.
- Hopkins Keith, *Death and Renewal*. Sociological Studies in Roman History, volume 2. Cambridge University Press. Cambridge 1983.
- Hanson Ann Ellis, "The Medical Writers' Woman". *Before Sexuality. The Construction of Erotic Experience in the Ancient Greek World*. Ed. David M. Halperin, John J. Winkler and Froma I. Zeitlin. Princeton University Press. Princeton, New Jersey 1990, 309-338.
- Humphreys Sarah C., *The Family, Women and Death. Comparative Studies*. The University of Michigan Press 1993.
- Hänninen Marja-Leena, "Juno Regina and the Roman Matrons". *Female Networks and the Public Sphere in Roman Society*. Ed. by Päivi Setälä and Liisa Savunen. Acta Instituti Romani Finlandiae. Rome 1999, 29-38.
- Hänninen Marja-Leena, *Women as Worshippers of Juno from the Mid-Republican to the Augustan Era*. Helsinki 2000.

Loraux Nicole, "Herakles: The Super-Male and the Feminine". *Before Sexuality. The Construction of Erotic Experience in the Ancient Greek World*. Ed. David M. Halperin, John J. Winkler and Froma I. Zeitlin. Princeton University Press. Princeton, New Jersey 1990, 21-52.

Miles Gary B., *Livy, Reconstucting Early Rome*. Cornell University Press. New York 1995.

Mustakallio Katariina, "Founding the City, Creating Identity". *Marriage and Ideology in Rome. Reclaming the City. Innovation, Culture, Experience*. Edited by Marjaana Niemi & Ville Vuolanto. Studia Fennica Historica 6. Tammer-Paino Oy, Tampere 2003, 204-213.

Mustakallio Katariina, "Legendary Women and Female Groups in Livy". *Female Networks and the Public Sphere in Roman Society*. Ed. by Päivi Setälä and Liisa Savunen. Acta Instituti Romani Finlandiae. Rome 1999, 53-64.

Mustakallio Katariina, "Some Aspects of the Story on Coriolanus and the Women Behind the Cult of Fortuna Muliebris". *Roman Eastern Policy and Other Studies in Roman History*. Proceedings of a Colloquium at Tvärminne 2-3 October 1987. Edited by Heikki Solin and Mika Kajava. Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum 91. Helsinki 1990, 125-131.

Nenola Aili, *Miessydäminen nainen. Naisnäkökulmia kulttuuriin*. Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo. Pieksämäki 1986.

Nenola-Kallio Aili, "Kuolema, yksilö ja yhteisö. Kuolemanrituaalien alustavaa tarkastelua". *Etiäinen I. Folkloristiikkaa ja uskontotiedettä n:o 11*. Turun yliopisto 1985, 178-206.

Ogilvie Robert M, *A Commentary on Livy. Books 1-5*. Clarendon Press. Oxford 1965.

Rosenblatt Paul C., Walsh Patricia R., Jackson Douglas A., *Grief and Mourning in Cross-Cultural Perspective*. HRAF Press 1976.

Scheid John, "Contraria facere: Renversements et déplacements dans les rites funéraires".
Annali, Archeologia e storia antica VI (A.I.O.N.). Istituto universitario orientale. Napoli 1984,
117-139.

Sissa Giulia, "Maidenhood without Maidenhead: The Female Body in Ancient Greek". *Before
Sexuality. The Construction of Erotic Experience in the Ancient Greek World*. Ed. David M.
Halperin, John J. Winkler and Froma I. Zeitlin. Princeton University Press. Princeton, New
Jersey 1990, 339-364.

Walsh P.G., *Livy, His Historical Aims & Methods*. Bristol Classical Press. Bristol 1989.